

Liitteen sisältö (luonnos)

6	Liite: Maaseutualueiden nykytilanteen ja muutostekijöiden kuvaus.....	3
6.1	Väestömuutoksen vaikutukset ja näkymät	4
6.2	Maahanmuuton lisääntyminen ja sen vaikutukset.....	10
6.3	Väestön monipaikkaisuus ja vaikutukset.....	14
6.4	Asuinympäristöjen muutokset, koettu elämänlaatu ja toimintakyky.....	19
	Maaseutualueet asuinympäristöinä.....	19
	Koettu elämänlaatu ja toimintakyky.....	24
6.5	Palveluverkkomuutokset ja niiden vaikutukset.....	28
	Palveluverkkomuutokset	31
	Palveluiden fyysinen saavutettavuus	39
	Palveluiden digitaalinen saavutettavuus	43
	Sopeutumisen edellytykset.....	44
6.6	Ympäristöhaasteet ja niiden vaikutukset.....	48
	Ilmastonmuutoksen hillintä ja sopeutuminen.....	49
	Luonnon monimuotoisuus ja ennallistaminen	51
	Kulttuurimaiseman muutokset ja tarpeet.....	53
	Oikeudenmukaisuus kestävyys siirtymässä	56
6.7	Energiasiirtymä – mahdollisuudet ja haasteet.....	59
	Biokaasu 61	
	Aurinkovoima	63
	Tuulivoima65	
	Energiasiirtymään liittyvät maaseutuvaikutukset.....	67
6.8	Osaamiseen perustuva ja kestävyys siirtymää tukeva maaseudun talous.....	68
	Maaseutualueiden talous	70
	Työvoima ja työllisyys.....	70
	Osaaminen ja koulutus – taso ja tarpeet	72
	Yritystoiminta ja toimialat.....	73
	Maaseudun nuoret yrittäjät ja yrittäjyyspolut	76
	Maaseudun tietotalous, TKI-toiminta ja innovaatiot.....	77
	Yhteisötalous ja yhteisölähtöinen yleishyödyllinen yrittäjyys	80
	Fyysinen saavutettavuus ja liikennejärjestelmä.....	81

	Digitaalinen saavutettavuus ja infra	82
	Maaseutualueet arvonnäkökulmasta	86
	Ruokajärjestelmä	87
	Metsäbiotalous	88
	Kiertotalous	89
	Kaivannaiset ja mineraalit	90
	Matkailu	91
	Jalostus ja valmistava teollisuus	93
	Luontohyvinvointi	95
	Maaseutu houkuttelevana merkityksenä – brändinä	96
6.9	Resilienssi, varautuminen ja turvallisuus	97

Lähteet	104
----------------------	------------

6 Liite: Maaseutualueiden nykytilanteen ja muutostekijöiden kuvaus

Suomen tulevaisuutta määrittää sekä geopolitiittisten, yhteiskunnallisten, taloudellisten, teknologisten, ympäristöllisten että lainsäädännöllisten muutosten kokonaisuus¹. Maaseutualueilla on keskeinen rooli tulevaisuuden tekemisessä, kestävyys siirtymässä ja yhteiskunnan resilienssin vahvistamisessa. Maakuntien väliset ja niiden sisäiset kehityserot² sekä kuntien eriytyminen³ näkyvät maaseututarkastelussa niin taloudessa⁴, hyvinvoinnissa⁵, turvallisuudessa⁶, oikeudenmukaisuuden kokemuksessa ja luottamuksessa⁷ kuin elinvoiman uudistumista tukevissa rakenteissa⁸. Jatkuvat kehityserot ja niitä ylläpitävät rakenteet haastavat maaseutualueiden potentiaalin toteuttamista aiheuttaen samalla tyytymättömyyttä, jolla nähdään olevan laajempia taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia kustannuksia⁹.

Maaseutualueet toimivat monelta osin eri tavalla kuin kaupungit, ja yhteiskunnalliset muutokset ja murrokset vaikuttavat eri tavalla erilaisilla maaseutu- ja kaupunkialueilla. Tulevaisuutta määrittävät näin ollen myös erilaisilla alueilla asuvien ihmisten

1 SM 2023, VN 2024, YM 2024

2 VN 2024

3 VM 2020

4 Vihinen ym. 2024b, Makkonen ym. 2025

5 Ilmarinen ym. 2018, Ilmarinen ym. 2018, Rantamäki ym. 2021, Kattilakoski ym. 2022a, Nevanto ym. 2024, Kattilakoski ym. 2024a

6 Eskelinen ym. 2025, Kauppinen 2022

7 OECD 2021, Haavisto 2022, Sentimentti 10/2023, Kattilakoski ym. (toim.) 2024.

8 Vihinen ym. 2024b, Lehtonen ym. 2025

9 OECD 2023, Euroopan komissio 2021, Rodríguez-Pose ym. 2024, Kattilakoski ym. (toim.) 2024

mahdollisuudet ja edellytykset osallistua ja vaikuttaa muutoksiin (niiden hallintaan), sopeutua ja/tai varautua niihin, kuin myös edistää ja hyötyä niistä¹⁰.

Selonteon nykytilan ja muutostekijöiden kuvaus luo pohjan pitkän aikavälin maaseutuvision ja siihen tähtääville poikkihallinnollisille tavoitteille ja toimenpiteille. Selonteon tilannekuva täydentää maaseutu-ulottuvuudellaan muita valtioneuvoston selontekoja, strategioita ja ohjelmia. Se myös tukee hallituksen aktiivista vaikuttamista EU:ssa oikeudenmukaisten, oikeasuhtaisten sekä kansalliset että alueelliset erityispiirteet ja -tarpeet huomioivien päätösten puolesta¹¹.

6.1 Väestömuutoksen vaikutukset ja näkymät

Maaseutualueiden, erityisesti ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun väestömuutoksen jatkuminen nykyisen kaltaisena aiheuttaa laajoja vaikutuksia kansalliseen elintarvikehuoltoon ja taloudelliseen huoltovarmuuteen¹². Väestömuutos näkyy välillisesti palveluverkkomuutosten ja infrastruktuurin heikkenemisessä, toimeentulon ja vaikutusmahdollisuuksien ja asumisen tai asuttavuuden muutoksissa. Väestömuutos on maaseutupoliittisesta näkökulmasta selitettävä, ei vain selittävä tekijä yhteiskunnallisissa muutoksissa.

Huoltovarmuuden kannalta maakuntien reuna-alueiden kuntien väestöllä on määräänsä nähden suhteellisesti suurempi vaikutus, kun tarkastellaan niiden merkitystä luonnonvarojen hoidossa ja taloudellisessa hyödyntämisessä. Maaseudun väestömuutoksen jatkuminen vähentää taloudellista kuin myös yleishyödyllistä vapaaehtoista ja kansalaistoimintaa. Se vaikuttaa nykyistä voimakkaammin yhteiskunnalle kriittisten yksityistiestön, vesihuollon ja laajakaistainfrastruktuurin rakentamiseen, ylläpitoon ja jatkuvuuden hallintaan¹³ sekä ilmastonmuutokseen sopeutumisen ja ennallistamistojen käytännön toteuttamiseen¹⁴.

Yhteiskunnan kyky hallita maaseutualueiden väestömuutosta, vastata väestön muuttuviin tarpeisiin ja luoda edellytyksiä sujuvalle arjelle näkyy ihmisten kokemuksissa elämän oikeudenmukaisuudesta ja sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta sekä luottamuksessa julkisia instituutioita kohtaan. Kokemus elämän oikeudenmukaisuudesta on heikentynyt koko maassa, eniten kaupungin läheisellä maaseudulla ja

10 Husberg 2022, Leino ym. 2023, Salonen ym.2023, Soini ym. 2023, Kattilakoski ym. 2024b

11 VN julkaisu 2023:58, s. 126

12 Lehtonen ym. 2025

13 Kattilakoski ym. 2021

14 Virtanen 2023

ydinmaaseudulla¹⁵. Luottamus julkisia instituutioita kohtaan on matalampaa maaseutualueilla, erityisesti matalamman tulotason ja koulutustason kotitalouksissa¹⁶. Luottamus turvallisuusviranomaisiin on matalinta harvaan asutulla maaseudulla ja maaseudun paikalliskesköksissä, joissa myös koetaan eniten katkeruutta yhteiskunnalle¹⁷. Väestönmuutoksen ja ikääntymisen vaikutuksia seurataan pitkälti huoltosuhteen muutoksen, julkisten menojen kasvun ja julkisen talouden tulopohjan tarkastelun kautta¹⁸, mihin OECD on kiinnittänyt huomiota. OECD korostaa alueiden eriytymiskehityksestä syntyvien taloudellisten ja poliittisten kustannusten laajuutta¹⁹ ja painottaa tarvetta paikkaperustaisille ratkaisuille niin peruspalvelujen järjestämisessä ja saavutettavuudessa²⁰, ilmastopolitiikassa²¹ kuin esimerkiksi innovaatiojärjestelmissä²².

Väestönmuutos on ollut ja on edelleen kahtiajakautuvaa: maaseutualueet ja pienemmät kaupungit (maaseudun paikalliskeskukset) ovat menettäneet väestöään pitkään jatkuneen ja valikoivan muuttoliikkeen²³ sekä negatiivisen luonnollisen väestönlisäyksen myötä. Tilastokeskuksen vuoden 2021 väestöennusteen mukaan vuonna 2070 Suomessa on yli 80 huollettavaa 100 työkäistä kohden²⁴, mutta maaseutualueilla luku oli yli 80 jo vuonna 2023 (ydinmaaseudulla yli 86 ja harvaan asutulla maaseudulla yli 96)²⁵. Luonnollinen väestönlisäys kääntyi maaseutumaisissa kunnissa negatiiviseksi jo 1980-luvun puolessavälissä²⁶, mutta koko maan osalta vasta vuonna 2016²⁷. Suurimmassa osassa maata ollaan ikääntyvän yhteiskunnan kehitysvaiheessa,²⁸ ja maaseutualueilla, etenkin harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla näytetään tietä.

Vuonna 2022 maaseutualueilla asui vakituisesti runsas 1,4 miljoonaa asukasta, mikä vastaa noin 27 prosenttia koko maan asukasluvusta. Vuonna 2019 maaseutualueilla asui 22 prosenttia 15-49-vuotiaasta väestöstä²⁹. Tilastokeskuksen väestöennusteen (2021) toteutuessa työkäisten (25-64 -vuotiaiden) osuus tulee vähenemään kaikissa maaseutukuntaluokissa merkittävästi vuoteen 2030 saakka ja jossain määrin vielä

15 Vihinen ym. 2023

16 OECD 2021

17 Sentimentti, lokakuu 2023

18 VM 2023:64

19 OECD 2023

20 Almeida ym.(2024), OECD (2024)

21 OECD (2025)

22 OECD (2022)

23 Aro, T. 2007, Muilu 2012, Aro, R. 2019, Aro 2020, Aro 2023a, Nevanto ym.2024

24 Tilastokeskus

25 VN 2024

26 Tilastokeskus

27 VN 2024

28 Lehtonen ym. 2025

29 Tilastokeskus

vuoteen 2040 asti. Työikäinen väestö vähenee eniten ydinmaaseudun kunnissa (-60 000 työikäistä), mutta edelleen myös harvaan asutun maaseudun kunnissa (-33 000 työikäistä). Myös kaupungin läheisen maaseudun kunnissa nähtäneen väestön vähenemistä (-16 000) vuoteen 2040 mennessä. Huomioitavaa on, että ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun kunnissa väestönkehitys on työpaikkakehitystä selittävä tekijä, kun taas kaupungeissa työpaikkakehitys selittää väestökehitystä. Väestönmuutoksen jatkuminen nykyisellään tarkoittaisi reilun 43 000 työpaikan vähentymistä ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun kunnissa 2040-luvulle tultaessa³⁰.

Väestönmuutos koskettaa eri tavalla erilaisia maaseutukuntia, sillä joukossa on sekä nopeasti kasvavia, että nopeasti taantuvia kuntia³¹. Vuosien 2010–2020 välisenä aikana luonnollinen väestömuutos on vaikuttanut myönteisimmin kaupungin läheisen maaseudun kunnissa Länsi-Suomessa³² ja kielteisimmin harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun kunnissa maakuntien reuna-alueilla, painottuen Itä- ja Pohjois-Suomeen. Huomioitavaa on, että useat tutkimushavainnot viittaavat siihen, että julkisen sektorin (valtio ja kunnat) vetäytyminen maaseudulta on vahvistanut väestön vähenemistä³³. Tällä hetkellä julkisen vallan vetäytyminen maaseutualueilta näkyy etenkin muutoksissa palveluverkoissa ja sosiaaliturvassa, jotka koskettavat erityisesti haavoittuvassa tilanteessa olevia maaseutualueiden ihmisiä³⁴.

Syntyvyys laski tilastohistorian matalimmalle tasolle vuonna 2023³⁵. Syntyvyyden negatiivisella kehityksellä nähdään olevan tilastollista yhteyttä kaupungistumisasteen taaseen kasvuun³⁶. Vuonna 2019 naisten kokonaishedelmällisyysluku oli maaseutualueilla 1,73, kun se oli kaupunkialueilla 1,29 ja sisemmillä kaupunkialueilla 1,1³⁷. Naista kohden syntyy edelleen keskitasoa enemmän lapsia harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla. Kuitenkin lapsilukuihanteen ja nykyisen lapsiluvun välillä suurin kuilu näyttäisi olevan harvaan asutulla maaseudulla (ihanne 2,74, luku 0,9), mutta tutkimustieto on puutteellista³⁸. Lasten määrä on vähentynyt 257 kunnassa viimeisen 40 vuoden aikana³⁹. Mikäli nykyinen väestökehitys jatkuu Tilastokeskuksen vuoden 2024 ennusteen mukaisesti, tulee 0-14-vuotiaiden lasten määrä vähentymään maaseutumaisissa kunnissa vuoteen 2040 mennessä runsaalla 43 000 lapsella.

30 Lehtonen ym. 2025

31 Lehtonen ym. 2025

32 Tilastokeskus

33 Lehtonen 2023, Lehtonen ym. 2025

34 Vestinen ym. 2025

35 Tilastokeskus

36 Tilastokeskus, Rotkirch 2021, Aro ym. 2023b

37 Tilastokeskus

38 Sorsa 2023

39 Aro ym. 2023b

Väestökasvu tulee keskittymään pistemäisesti vuoteen 2037 mennessä ainoastaan sisemmille ja ulommille kaupunkialueille⁴⁰.

Valikoiva muuttoliike vaikuttaa maaseutualueiden väestöpohjaan. Konkreettisimmin sitä havainnollistaa nuorten ikäluokkien muutto, joka tapahtuu vuosittain elo-syyskuussa⁴¹ ja linkittyy vahvasti koulutukseen. Maaseutukuntien muuttotappio väheni koronapandemian aikana useissa maaseutukunnissa, erityisesti harvaan asutun maaseudun kunnissa⁴². Venäjän hyökkäyssodan, energiakriisin ja nousseiden asumis- ja liikkumiskulujen myötä muuttoliike on jälleen voimistunut suurimpiin kaupunkeihin⁴³, kuten aikaisempina taloudellisen taantuman vuosina (1990-luvulla ja 2010-luvulla). Nuorten ja naisten muuttoalttius sekä työikäisten määrän väheneminen haastavat myös tulevaisuudessa luonnollisen väestönlisäyksen mahdollisuutta⁴⁴.

Tilastokeskuksen tuoreimman väestöennusteen mukaan nettomaahanmuutto ylläpitäisi Suomen väkiluvun ja erityisesti suurten kaupunkien kasvua⁴⁵. Maahanmuutto on tuonut lisää väestöä maaseutualueiden kuntiin eri puolille Suomea, mutta ulkomaalaistaustaisten yliedustus maan sisäisessä muuttoliikkeessä keskittää maahanmuutosta saatavaa väestökasvua Uudellemaalle ja siellä pääkaupunkiseudulle (82 prosenttia muuttovoitosta vuosien 2010-2021 välillä)⁴⁶. Ulkomaalaistaustaisten liikkuvuus maan sisällä on huomattavasti suurempaa kuin suomalaistaustaisten.

Väestöennusteita käytetään yleisesti päätöksenteon ja suunnittelun pohjana. Väestörakennetta pidetään polkuriippuvaisena muutostekijänä, jonka pohjalta tehdään tutkimuksia ja politiikkasuosituksia. Kestämättömän kehityksen kääntäminen edellyttää jo suurempaa poliittista muutosta⁴⁷. Väestökehitykseen liittyy epävarmuuksia, mitä osataan todentaa myös maaseutualueilla tapahtunut viimeaikainen kehitys⁴⁸. Siksi myös skenaarioilla luodaan erilaisia kehitysnäkymiä. Esimerkiksi aluerakennetta ja kuntien kehitysnäkymiä tutkivien skenaarioiden⁴⁹ pohjalta toteutettu väestöennustemallin luotamusvälitarkastelu kertoo, että maaseutualueiden kannalta positiivisten

40 Lehtonen ym. 2025

41 Lehtonen ym. 2021

42 Lehtonen ym. 2021b

43 Lehtonen ym. 2025, WSP Finland 2023, Lehtonen 2021

44 Aro ym. 2022, Kankaanranta 2025

45 Tilastokeskus

46 Hanell, ym.2023, Tervo 2019, Saastamoinen ym. 2024

47 Kuhmonen ym. 2022, Airikkala ym. 2022, Demography STN –hanke

48 Lehtonen ym. 2025, Lehtonen ym. 2021, Lehtonen ym. 2022,

49 VM 2017:9a, Ponto ym. 2018Sotara ym. 2021Katajamäki 2022Ruralization -projektin trendikortit (2020),MDI:n väestöennuste (2023)

skenaarioiden toteutuessa (tarkastelun yläluottamusväli) väestönkasvukin on mahdollista valtaosassa maaseutumaisia kuntia vuoteen 2040 mennessä.

Kielteisten skenaarioiden toteutuessa (alaluottamusväli) maaseutumaiset alueet autioituvat huomattavasti voimakkaammin ja vain suurimmissa yliopistokeskuksissa ja niiden lähikunnissa tapahtuu väestökasvua. Väestöennusteiden ja skenaarioiden pohjalta tehdyillä päätöksillä on aina vaikutuksia maaseutualueiden väestönmuutokseen ja maaseutualueilta lähteviin arvoketjuihin, jolloin maaseutuvaikutusten arvioinnin merkitys korostuu.

VÄESTÖMUUTOKSEN HAASTEET JA VASTAUKSET MUISSA OECD-MAISSA, CASE CASTILLA-LA MANCHA ESPANJASSA

Espanjan sisämaan väestökato on yksi suurista rakenteellisista ongelmista, joka on herättänyt ja aktivoinut niin kansalaistoimijoita, aluehallintoa ja kansallista poliittista keskustelua maassa. Maassa on arvioitu olemassa olevaa lainsäädäntöä maaseutunäkökulmista ja toteutettu systemaattista kuulemistavoitteen tunnistaa maaseutuväestön pääasiallisia tarpeita sekä ratkaisuja politiikalle ja kehittämiseen. Kansallisten maaseutuvaikutusten arvioinnin ja kuulemisen toimista on vastannut Espanjan maaseudun kehittämisen verkosto (REDR, Red Española de Desarrollo Rural). Espanjassa on alueellisesti toteutettu merkittäviä verotukseen liittyviä muutoksia tavoitteena vahvistaa asumista harvaan asutuilla seuduilla.

Castilla-La Manchon autonomisella alueella on historiallisesti ollut alhainen väestötiheys (n. 8 as./km² 58 prosentissa alueen kunnista). Valtaosassa alueen kunnista (80 prosentissa) on alle 2 000 asukasta. Väestökato ja etenkin naisten poismuutto, väestön ikääntyminen ja autioituminen on kohdistunut ja vaikuttanut etenkin pienemmissä kunnissa.

Kesäkuussa 2021 Castilla-La Manchon autonominen alue hyväksyi urauurtavan lain maaseudun väestökadon torjumiseksi (suomennettuna [Laki 27/2021](#), 7. toukokuuta, taloudellisista, sosiaalisista ja verotuksellisista toimenpiteistä väestökatoa vastaan ja maaseudun kehittämiseksi Castilla-La Manchassa. [2021/5888]). Laki syntyi yksimielisesti ja tavoitteet ovat pitkäjänteisiä ja tavoitteellisia.

Lain päätavoitteena on torjua väestökatoa, taata yhtäläiset mahdollisuudet ja palvelut kaikille asuinpaikasta riippumatta sekä alueellisen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tavoittaminen sekä päästä maatalouskeskeisestä maaseudun kehittämisen lähentymistavasta eteenpäin. Laki perustuu oletukseen, että väestöltään supistuvien alueiden yhteenkuuluvuus edellyttää vuorovaikutusta eri sektoreiden ja toimintojen välillä. Erityisenä tavoitteena on yhtäläinen pääsy peruspalveluihin, joita ovat koulutus, terveys ja sosiaalipalvelut. Lisäksi tavoitellaan maaseutualueiden "yhdistämistä" sekä digitaalisesti, että uusien liikennevaihtoehtojen kautta. Lain poikkileikkaavia toimenpiteitä toteutetaan kaikilla aluehallinnon osastoilla.

Laki sisältää taloudellisia, sosiaalisia ja verotuksellisia toimenpiteitä ja ohjaa muita alueellisia lakeja ja strategioita. Laki sisältää erityisten investointien edistämisen ja ensimmäistä kertaa Espanjassa verokannustimia väestökadosta kärsivillä alueilla asuville

ihmisille (eri intensiteeteillä aluetyypistä riippuen): 1) Esimerkiksi henkilökohtaisen tuloveron vähennys jopa 25 prosentilla äärimmäisen väestökadon alueilla asuville. ; 2) Verovähennykset pysyvän asunnon hankinnasta tai kunnostamisesta harvaan asutuilla alueilla, enintään 12 000 euroa vuodessa. ; 3) Yli 50 prosentin veroalennus pääomansiirroista ja oikeustoimista, jotka liittyvät ensisijaisen asunnon tai yrityksen toimitilojen hankintaan. 500 euron verovähennys ensimmäisten kahden vuoden aikana alueen bruttovelasta, kun pääasiallinen asuinpaikka siirretään harvaan asutuille alueille työskentelytarkoituksessa.

Lisäksi on suunniteltu joitakin lisäkannustimia ja tukitoimenpiteitä, jotka kohdistuvat erityisesti väestökadon vaarassa oleville alueille sekä voimakkaan ja äärimmäisen väestökadon alueille, kuten budjettien suojaaminen, avustusten tehostaminen ja erityiset valintakriteerit.

Laki jäsentää ja koordinoi erilaisia politiikkoja ja välineitä, jotka on kohdistettu tiettyihin maaseutualueisiin, joilla on samanlaiset ominaisuudet ja tarpeet. Koordinointi perustuu yksityiskohtaiseen vyöhykeharjoitukseen, joka luokittelee maaseutualueet klustereihin, joissa on samanlaiset sosioekonomisen kehityksen tasot ja julkisten palveluiden laatu.

Laissa tunnustetaan tarve politiikoille, suunnitelmille ja ohjelmille puuttua väestökadon alkuvaiheissa, jotta voidaan rajoittaa negatiivisia vaikutuksia ja vahvistaa positiivisia vaikutuksia haavoittuvilla alueille.

Maaseudun huomioiminen otetaan käyttöön lakisääteisenä toimenpiteenä, jolla tunnustetaan ja arvioidaan uusien säädösten, suunnitelmien tai ohjelmien vaikutukset maaseutualueisiin - "väestövaikutusraporttien" kautta - ja määritellään toimenpiteet mahdollisten epätasapainojen korjaamiseksi. Vaikutusarviointi ohjaa julkishallinnon yleistä politiikkasuunnitteluprosessia. Väestövaikutusraportti on jaettu useisiin osioihin ja tulee osoittaa, onko ehdotetulla säädöksellä/politiikalla negatiivinen, positiivinen vai neutraali vaikutus.

Espanjan sisämaan harvaan asuttujen alueiden väestökato koskettaa myös muita alueita. Maaseudun kampanjaryhmä Teruel Existe ("Teruel on olemassa") pyrki muistuttamaan pääkaupungin päättäjiä siitä, että harvaan asuttu Teruelin alue (Aragón) on olemassa ja ansaitsee huomiota. Se muuttui poliittiseksi puolueeksi ja sai ensimmäistä kertaa Espanjan historiassa paikan parlamentissa marraskuun 2019 vaalien jälkeen. Sen kansanedustaja Tomás Guitarte ja useat Teruel Existen kaltaiset ryhmät ovat yhdistäneet voimansa muodostaen vahvemman liikkeen nimeltä España Vaciada ("Tyhjentyneet Espanja") edellyttäen maan hallitukselta voimakkaampia toimia sisämaan ja harvaan asuttujen alueiden väestökadon kääntämiseksi.

Lähteet: "Rural citizenship speaks ; Rural Proofing against "deceived" Spain (REDR, Gobierno de España, Ministerio de Derechos Sociales y Agenda 2030), "The rural areas making strides! Rural Proofing as a tool to bring the rural areas to the mainstream at the national and international"" (REDR, Gobierno de España, Ministerio de Derechos Sociales y Agenda 2030), [ENRD 2022](#), [Verohallinto Castilla-La Mancha](#) International Politics and Society [IPS Journal](#).

6.2 Maahanmuuton lisääntyminen ja sen vaikutukset

Suomen väestönkasvu on viimeiset kymmenen vuotta perustunut maahanmuuttoon. Työ, opiskelu ja perhesuhteet ovat maahanmuuton ensisijaisia taustatekijöitä⁵⁰. Netto-maahanmuutto on tuonut lisää väestöä myös maaseutukuntiin pohjoisessa ja itäisessä Suomessa (kuva 5). Tämä nähdään maaseutualueilla mahdollisuutena saada työvoimaa⁵¹, jota alueellinen liikkuvuus ei enää tarjoa⁵². Maahanmuuttajan kokemus maaseudulla asumisesta ja paikasta itsessään, työ- ja uramahdollisuudet, sosiaaliset suhteet ja yhteisön avoimuus vaikuttavat tutkitusti siihen, syntyykö kuulumisuuden tunnetta, pystytäänkö luomaan itselleen merkityksellistä elämää ja halutaanko paikkaan jäädä⁵³. Ulkomaalaistaustaiset ovatkin kuusinkertaisesti yliedustettuina maan sisäisessä muutoliikkeessä⁵⁴ (kuva 3). Heidän keskittymisensä pääkaupunkiseudulle on voimakasta, mikä on monen maakunnan ja maaseutukunnan väestömuutoksen osalta ja elinkeinoelämän kehittämisen kannalta merkittävä ja haastava asia.

Maaseutualueiden väestönmuutos näyttäytyy sekä työvoima- että yrittäjäpulana. Tähän saakka maahanmuuton vaikutukset maaseutualueilla ovat jääneet maltillisiksi⁵⁵. Merkillepantavaa on, että vieraskielisten ulkomaalaistaustaisten 18-64-vuotiaiden työllisyysaste on korkeampaa maaseutualueilla kuin sisemmällä ja ulommalla kaupunkialueella, mutta korkeinta kaupungin kehysalueella. Harvaan asutulla maaseudulla on työllisyysaste reilu 62 prosenttia, ydinmaaseudulla vajaa 64 prosenttia, kaupunginläheisellä maaseudulla vajaa 65 prosenttia ja kaupungin kehysalueella vajaa 67 prosenttia. Työllisyysaste on matalin sisemmällä kaupunkialueella, jossa se on vajaa 57 prosenttia⁵⁶. Yrittäjyys on kasvanut maahanmuuttajien keskuudessa merkittävästi viime vuosina⁵⁷, mutta se näyttäytyy osittain ”pakkoyrittäjyytenä”, ainoana keinona työllistyä ja vaikuttaa sosioekonomiseen asemaan⁵⁸. Työlle ja yrittäjyydelle kuitenkin on kysyntää niin ruokasektorilla, biotaloudessa, energiasektorilla, kiertotaloudessa kuin matkailussa ajatellen sektoreiden arvonlisäystavoitteita ja niiden toteuttamista.

50 Migri 2024

51 Heikkilä ym. 2024

52 Alasalmi ym. 2020

53 Sotkasiira 2016, Pöllänen 2020, Enbuska 2025 vrt. Nordberg 2024

54 Hanell 2023

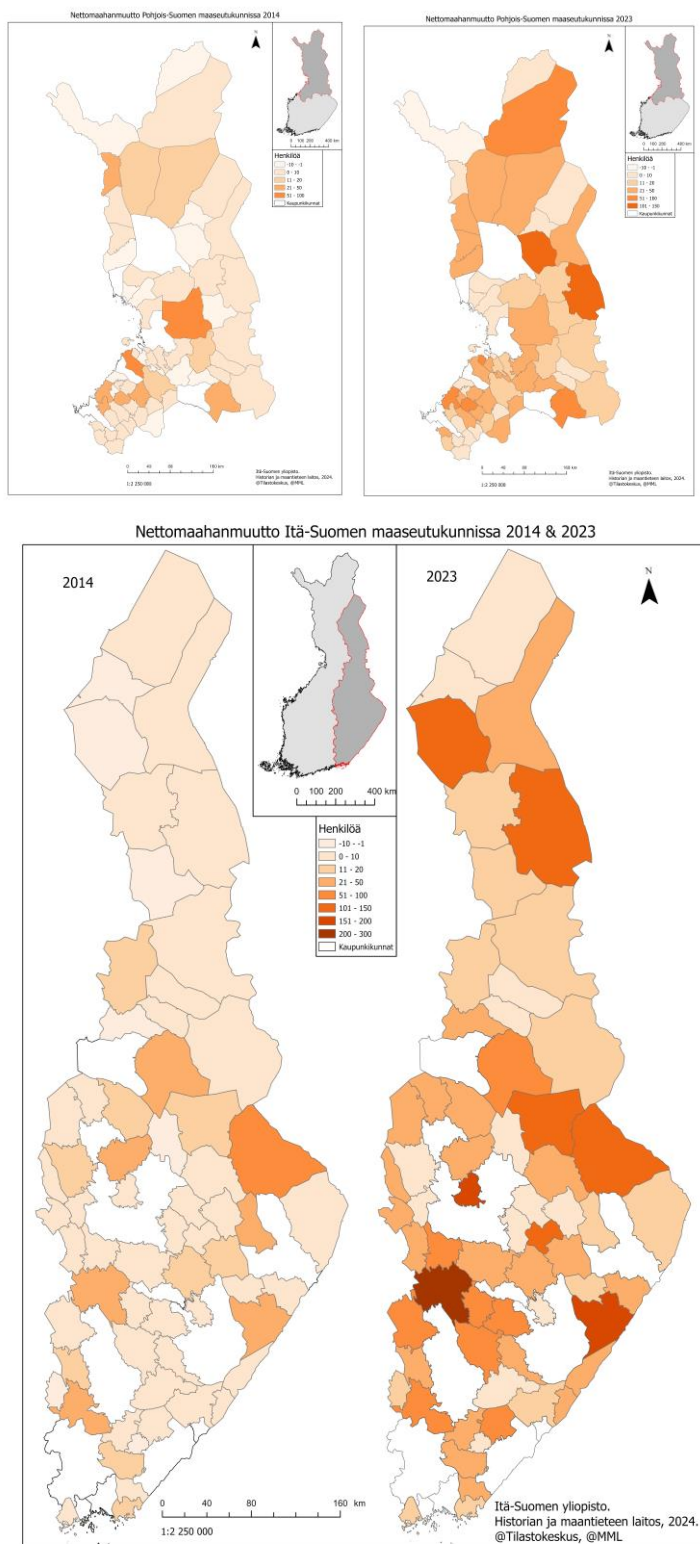
55 Joupperi 2019 ja Aro ym. 2023a

56 Tilastokeskus

57 Alasalmi ym. 2025

58 Rauhut 2023

Kuva 1. Nettomaahanmuutto vuosina 2014 ja 2023 itäisen ja pohjoisen Suomen maaseutumaaisissa kunnissa

Kotoutuminen ei ole suoraviivainen prosessi, vaan siihen osallistuvat sekä yhteisö, johon muutetaan, että maahanmuuttajat itse. Myös kotouttamispolitiikka ja kotouttamiskäytännöt määrittelevät osaltaan sitä, millä tavalla kotouttamista toteutetaan⁵⁹. Uusi kotoutumislaki (681/2023) tuli voimaan 1.1.2025 yhtä aikaa TE-palvelujen uudistuksen kanssa. Uudistuksen (KOTO24) tavoitteena on muun muassa vahvistaa työvoiman ulkopuolella olevien maahanmuuttajien kotoutumista, selkeyttää eri toimijoiden vastuita, vahvistaa monialaista yhteistyötä sekä järjestöjen ja työnantajien kanssa tehtävää yhteistyötä ja päivittää kotoutumislakia vastaamaan viranomaistehtävien siirtojen aiheuttamiin muutostarpeisiin. TE-palveluiden uudistamisen yhteydessä vastuu työnhakijana olevien kotoutuja-asiakkaiden kotoutumisen edistämisestä siirtyy kunnalle. Myös työvoimapalveluina järjestettävien kotoutumispalveluiden, kuten kotoutumiskoulutuksen, järjestämisvastuu siirtyi kunnalle⁶⁰. Valtion kotoutumisen edistämisen ohjelmassa 2024-2027 Suomi nähdään avoimena yhteiskuntana, joka auttaa ja kannustaa alkuun uudessa yhteiskunnassa. Hallituskauden (2023-2027) kotouttamisen tavoitteet ovat: Suomeen kotoudutaan työllä; Maahanmuuttajan oma vastuu kotoutumisestaan lisääntyy ja järjestelmä on velvoittavampi; Torjutaan rinnakkaisyhteiskuntien syntyminen; Kotoutuminen on koko perheen etu⁶¹.

Kaupunkialueilla maahanmuuttajien eriytyminen asuinalueille on kotoutumispoliittisesti merkittävä kysymys, koska se heijastuu sekä kotoutumisen mahdollisuuksiin että yhteiskunnan yhtenäisyyteen. Eriytyminen vaikuttaa erityisesti lapsiin ja nuoriin⁶². Vastaavanlaista kehityssuuntaa ei toistaiseksi havaita maaseutualueilla, sen sijaan ratkaistavat haasteet liittyvät edellä mainittuihin tekijöihin paikkaan kiinnittymisen, toimeentulon ja uran, sosiaalisten suhteiden rakentamisen mahdollisuuksista ja siihen, haluaako paikkaan jäädä⁶³. Huomioitavaa on, että maahanmuuttajat eivät ole homogeeninen ryhmä, vaan erilaisista taustoista, lähtökohdista ja syistä Suomeen saapuneita, ja heillä on tutkimusten mukaan myös erilaiset mahdollisuudet kotoutua. Suomessa on maaseutukuntia ja paikallisia yhteisöjä, joista on saatu arvokkaita oppeja⁶⁴ ja myös onnistumisia esimerkiksi humanitaarisista syistä saapuneiden työllistämässä ja kotoutumisessa. Viime vuosina on pystytty myös tekemään näkyväksi häiriöitä (esim. kiskonta) ja sopeutumiskykyä maahanmuuton kasautuvista haasteista maaseudun kontekstissa⁶⁵.

59 Maaseutupolitiikka.fi

60 TEM.fi

61 Bruun 2025

62 Säävälä 2024

63 Sotkasiira 2016, Pöllänen 2020, Jumppanen ym. 2023, Enbuska 2025 vrt. Nordberg 2024

64 Kelahaara ym. 2017

65 Raunio ym. 2023

Maaseudusta ja maahanmuutosta puhuttaessa huomio kiinnittyy usein työvoiman ja alueellisen elinvoiman kysymyksiin, jolloin painotus on maahanmuuttajien tuottamassa taloudellisessa hyödyssä maaseutualueille. Tutkimushavaintojen perusteella maahanmuuttajien kuulumisen kokemusten muodostuminen maaseudun paikallisyhteisöihin edellyttää heille asetettujen odotusten uudelleenarviointia, sekä kuulumiselle asetettujen rajojen uudelleen määrittelyä⁶⁶.

Ilmaston ja ympäristönmuutokset, ekologisen kestävyyskriisin paheneminen kokonaisuudessaan lisää osaltaan muuttoliikettä ja pakolaisuutta vaikuttaen myös Suomeen kohdistuvaan muuttoliikkeeseen⁶⁷ Huono ympäristön tila voi heikentää elinoloja, lisätä konflikteja ja aiheuttaa kansainvälistä epävakautta. Vesivarojen ja luonnonvarojen hupeneminen kasvattaa maiden välisiä jännitteitä, ja ympäristön pilaantuminen lisää pakolaisuutta⁶⁸. On arvioitu, että 216 miljoonaa ihmistä saattaa joutua siirtymään kotimaansa sisällä ilmastonmuutoksen vuoksi vuoteen 2050 mennessä. Suomen maaseudun näkökulmasta vastaanottokeskukset ovat olleet paikallisen elinvoiman kannalta merkittäviä niin työvoiman saatavuutta kuin kouluja ja yhteisöllisyyttä ajatellen⁶⁹. Vastaanottokeskusten tarve seuraa turvapaikanhakijoiden määrää ja Maahanmuuttovirasto lakkauttaa 26 keskusta vuosien 2025-2026 aikana, joista suurin osa sijaitsee maaseutukunnissa⁷⁰.

66 Enbuska 2025

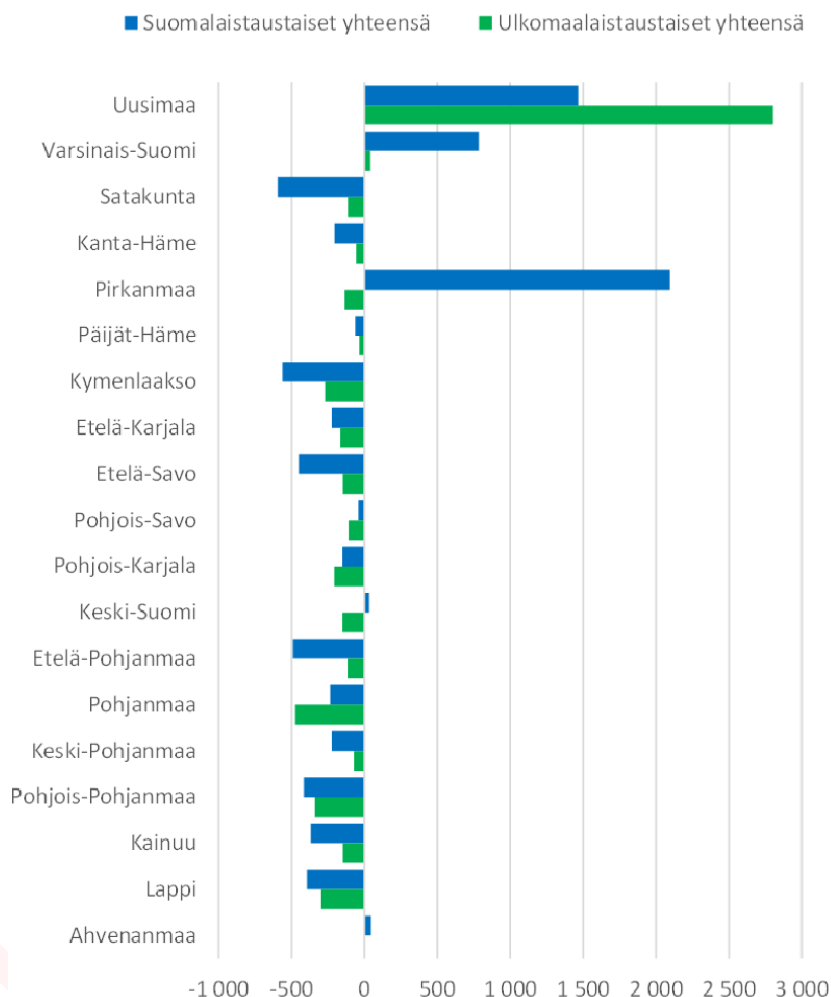
67 VN 2024:54, Euroopan parlamentti 2020

68 VN 2025:54

69 Pirkkalainen ym.2022, Mattila ym.2013

70 Migri 2025

Kuva 2. Maakuntien välinen nettomuutto. Henkilöä, vuosikeskiarvo 2010-2021. Lähde: Hanell ym. 2023.

6.3 Väestön monipaikkaisuus ja vaikutukset

Maaseutualueiden vakituisen väestön ikääntymiselle ja vähenemiselle rinnakkainen merkittävä ilmiö on erilaisten maaseudulla liikkuvien osa-aikaisten ja monipaikkaisten vapaa-ajan asukkaiden sekä pistäytyjien määrän lisääntyminen⁷¹. Monipaikkaisuuden huomioiminen yhteiskunnan ja eri hallinnonalojen suunnittelussa muuttaa kuvaa tulevaisuuden väestön liikkumisen ja palvelujen (esim. sosiaali-, terveys- ja

⁷¹ Pitkänen ym. 2018a, Pitkänen ym. 2018b, Alasalmi ym. 2020, Rannanpää ym. 2022

turvallisuuspalvelujen) tarpeesta ja aluerakenteesta⁷². Monipaikkaisuus ei ole vielä kansallinen politiikkatavoite⁷³, eikä sitä seurata tai tilastoida systemaattisesti. Monipaikkaisuutta edistävät ohjauskeinot eivät muodosta kokonaisuutta, mutta covid-19-pandemian myötä vuonna 2021 linjattiin valtioneuvoston periaatepäätös monipaikkaisen työn, opiskelun ja asumisen edistämiseksi⁷⁴. Laki valtion palveluiden saatavuuden ja toimintojen sijoittamisen perusteista (ns. palvelulaki) tuli voimaan vuoden 2022 alussa. Palvelulain mukaan valtioneuvoston tulee laatia toimikautensa ajaksi valtakunnallinen suunnitelma. Valtion palveluiden saatavuuden ja toimintojen sijoittamisen valtakunnallinen suunnitelma 2024-2027 hyväksyttiin valtioneuvoston päätöksensä 27.3.2024⁷⁵.

Monipaikkaisuus on osa miljoonien suomalaisten arkea⁷⁶. Monipaikkaisuuden myötä väestövirrat suuntautuvat ensisijaisesti kaupungeista maaseutualueille, erityisesti saaristoalueille ja harvaan asutulle maaseudulle⁷⁷. Ilmiö on yleistynyt työn paikkariippumattomuuden⁷⁸, vapaa-ajan lisääntymisen, kaupungistumisen sekä liikenne- ja viestintätekniikan kehityksen myötä⁷⁹. Vuosien 1990-2010 välillä lisääntyi vapaa-ajan asukkaiden määrä 59 prosenttia maa-alasta (vrt. vakituisen väestön määrän lisääntyminen 16 prosenttia)⁸⁰. Se kuvaa pysyvää ja toistuvaa aktiivisuutta useammassa eri paikassa (esim. osa-aikainen asuminen, etä- ja kausityö, etäyrittäjyys, omaishoito ja harrastaminen)⁸¹. Ilmiöön kytkeytyvät vuodenaikat ja sesonkiluonteisuus (esim. kausityöt, vapaa-ajan asuminen)⁸². Monipaikkaisuudella on useissa tutkimuksissa todettu olevan laajuutensa takia merkittäviä vaikutuksia niin palveluiden kysyntään ja tarpeeseen kuin myös kansanterveyteen. Ilmiötä on tutkittu ja tulisi huomioida osana sote-uudistuksia⁸³.

Viimeistään covid-19-pandemia osoitti monipaikkaisuusilmiön laajuuden, merkityksen ja vaikutukset Suomessa⁸⁴. Pandemian pakottama digiloikka kasvatti etätöiden ja paikkariippumattoman työn suosiota⁸⁵, joka näkyi muun muassa vapaa-ajan asunnolta tehdyn työn yleistymisenä⁸⁶ ja yleisemmin lisääntyneenä liikkuvuutena maaseudulle⁸⁷.

72 Parhiala 1/2020, Rannanpää ym. 2022, Kauppinen 2022, Airikkala 2022, YM 2024:1

73 Rannanpää ym. 2022

74 VM 2022:40

75 VNK/2024/27

76 SYKE 2020, Yhdyskuntasuunnittelu Vol 59 Nro 4 (2021)

77 VM/2024/45

78 Aro ym. 2021,

79 Rannanpää ym. 2022

80 Adamiak ym. 2016

81 Monipaikkaisuuskortit 2020 (SYKE), Rannanpää ym. 2022, Lehtonen ym. 2020

82 Kauppinen 2022

83 Åkerlund ym. 2014, Pitkänen ym. 2021

84 Lehtonen ym.2021

85 Saukkonen ym. 2022; Lyly-Yrjänäinen 2023

86 Voutilainen ym. 2021

87 Lehtonen ym. 2021

Pandemian aikana arviolta miljoona työntekijää oli pääosin etätöissä ja yli miljoona teki osittain etätöitä⁸⁸. Samoin vapaa-ajan asunnolla vietetty aika lisääntyi merkittävästi ja on pandemian jälkeenkin pysynyt aikaisempaa korkeammalla tasolla⁸⁹. Suurten ihmisjoukkojen siirtyminen kaupungeista maaseudulle pandemian aikana herätti kysymyksiä siitä, mitä jos virus leviäisi harvaan asutulla maaseudulla, jolla terveydenhuollon kapasiteetti ei ole mitoitettu eikä suunniteltu ottamaan vastaan äkillisesti suuria määriä kausiasukkaita⁹⁰. Pandemian aikainen monipaikkaisuus vaikutti konkreettisesti myös hälytystehtävien alueelliseen jakautumiseen ja määriin. Kaupunkialueilla pelastustoimen hälytystehtävien määrä väheni kuusi prosenttia ja ensivastetehtävät vähenivät jopa 42 prosenttia samalla kun maaseutualueilla pelastustehtävät lisääntyivät monin paikoin yli kymmenen prosenttia⁹¹. Huomioitavaa on, että pandemia näyttää vahvistaneen harvaan asutun maaseudun nuorten monipaikkaisuutta⁹².

Väestön monipaikkaisuus ilmenee eri tavoin eri puolilla Suomen maaseutua. Monipaikkaisella henkilöllä voi olla erilaisia rooleja paikallisena toimijana. Työhön liittyvä monipaikkaisuus vaikuttaa liikennevirtojen kasvuun erityisesti Etelä-Suomessa suurten kaupunkien vaikutusalueella. Etätöiden tekemiseen liittyvä monipaikkaisuus koskettaa etenkin kaupunkien kehysalueita ja kaupungin läheistä maaseutua⁹³. Vapaa-ajan monipaikkaisuus lisää liikennevirtoja suurten kaupunkiseutujen ja mökkikuntien välillä⁹⁴. Kunnan vakituinen väestömäärä voi moninkertaistua vapaa-ajan asukkaiden myötä, sillä yli puolta miljoonaa vapaa-ajan asuntoa käyttää vuosittain 2,4-2,9 miljoonaa ihmistä⁹⁵. Monipaikkainen asuminen tapahtuu pääosin vanhemmassa rakennuskannassa, ja vapaa-ajan asuntojen uudisrakentaminen on vähentynyt merkittävästi 2000-luvun alusta. Vapaa-ajan ja kakkosasumisen tarpeen tyydyttäminen olemassa olevalla rakennuskannalla vahvistaa monipaikkaisuuden kestävyyttä. Mökkiliikenne ja lämmitys sekä energiakulutus ovat kuitenkin merkittävimpiä kestävyysvaikuttavia tekijöitä⁹⁶, mutta monipaikkaisuuden merkitystä osana kansallisia ilmastotoimia ei ole vielä tutkittu. Alueellisesti on tutkittu vain Etelä-Savon ja Pohjois-Savon yhteinen ilmasto-ohjelma. Kasvava osa vapaa-ajan asuntojen omistajista asuu eri seutukunnassa tai maakunnassa kuin missä heidän vapaa-ajan asuntonsa sijaitsee, mikä on lisännyt liikkumista ja kasvattanut matkoja kaupunkien ja maaseudun välillä⁹⁷.

88 Rannanpää ym. 2022

89 Tilastokeskus 2023

90 Gallent ym. 2021,

91 Kauppinen 2022

92 Vehkalahti ym. 2021

93 Pitkänen & Strandell 2018; Voutilainen ym. 2021.

94 Rannanpää ym. 2022

95 Voutilainen ym. 2021

96 Rannanpää ym. 2022, Pitkänen ja Rantanen 20XX, Pitkänen ym. 2022

97 Airikkala ym. 2022

Monipaikkaisuuden kestävyyttä on alettu tarkastella vasta lähivuosina, ja tilastotietoa monipaikkaisuudesta ei vielä systemaattisesti kerätä⁹⁸. Jotta esimerkiksi covid-19-pandemian kaltaisissa äkillisissä kriisitilanteissa ja nopeat muutokset vapaa-ajan asuntojen käyttömäärässä voidaan tunnistaa ja reagoida tarkoituksenmukaisesti, tarvitaan lisää tietoa monipaikkaisuuden luonteesta. Perinteiset rekistereihin ja kyselyihin sekä haastatteluihin pohjautuvat tiedot eivät täysin vastaa valmistelun ja päätöksenteon tietotarvetta.

Tieto- ja viestintäteknologian nopea kehitys on avannut uusia, myös tutkimuksessa hyödynnettyjä mahdollisuuksia kerätä tietoa. Massadatan hyödyntäminen (matkapuhelintieto, sosiaalisen median sovellukset, yleishyödylliset palvelut) kansallisen ja kansainvälisen tietosuojalainsäädännön ja -sääntöjen mukaisesti antaa mahdollisuuden ymmärtää monipaikkaisuutta aiempaa paremmin. Tietotarvetta on sekä paikallista, alueellista, että kansallista suunnittelua varten esimerkiksi palvelujen järjestämisen resurssointia koskien⁹⁹. Esimerkiksi turvallisuuspalvelujen mitoittamisessa on ihmisten vakituinen asuinpaikka ja siihen pohjautuvat väestötilastot puutteellinen keino tarkastella jatkuvassa liikkeessä olevaa yhteiskuntaa¹⁰⁰. Matkailusesongit ja tapahtumat voivat moninkertaistaa pienten paikkojen väkimäärän, ja matkailijat kohtaavat usein uusia aktiviteetteja ja ympäristöjä, mikä lisää pelastustehtävien tarvetta (esim. ensivaste, maastopelastus, tarkistus, liikenneonnettomuudet, vesistötehtävät ja hotellien palohälytykset). Mökkiläiset ja muut monipaikkaiset aiheuttavat suhteellisen vähän pelastustoimen tehtäviä¹⁰¹. Yleisimmät tehtävät ovat ensivaste, tarkistus, avunanto ja liikenneonnettomuudet. Monipaikkaisuudella on vaikutuksia sote-palvelujen kysyntään ja palvelujen järjestämiseen maaseudulla¹⁰².

Monipaikkaisuus tunnistetaan aluerakenteen kehitysnäkymissä ja niiden kansallisen tason tulkinnoissa¹⁰³, mutta se on edelleen huonosti tilastoitu ja seurattu ilmiö. Erilaisia monipaikkaiseen väestöön liittyviä ulottuvuuksia on pyritty kuvaamaan tyypittelemällä esimerkiksi kuntia vapaa-ajan asumiseen sekä työhön ja opiskeluun liittyvän monipaikkaisuuden perusteella¹⁰⁴. Monipaikkaisuudella on sekä paikallis- että aluetaloudellisia vaikutuksia. Kokonaisvaikutus kuntatalouteen on tilastotarkastelussa vähäistä erityisesti verotulojen kasvun kompensoidessa toimintamenojen kasvua¹⁰⁵. Kuntien omissa arvioissa ovat monipaikkaisuuden vaikutukset kuntatalouteen olleet

98 Simunaniemi ym. 2023

99 Rantanen ym. 2022

100 Kauppinen 2022

101 Kauppinen 2022 (uusi selvitys tulossa MMM/SANK 2025)

102 Parhiala ym. 2022.

103 Ympäristöministeriö 2024

104 Lehtonen ym. 2023

105 Lehtonen ym. 2023

pääosin positiivisia tai neutraaleja. Suurimmat mahdollisuudet liittyvät paikallisten yritysten tuloihin ja kiinteistöverotukseen¹⁰⁶.

Tietoliikenneyhteydet (laatu ja saatavuus) näyttävät vaikuttavan merkittävästi kuntien mahdollisuuksiin hyödyntää digitalisaatiota paikkariippumattomassa yhteiskunnassa. Yhteydet vaikuttavat esimerkiksi etätyönteon mahdollisuuksiin, koska laadukkaiden tietoliikenneyhteyksien kunnassa tehdään enemmän etätyötä ja hyödynnetään myös jossain määrin enemmän digipalveluja¹⁰⁷. Tulevaisuudessa kaupungistumisen ja väestön ikääntymisen arvioidaan lisäävän monipaikkaista asumista. Kasvu saattaa ajan myötä hidastua ja keskittyä eteläiseen Suomeen parempien liikenne- ja tietoliikenneyhteyksien alueille. Monipaikkaisuuden vaikutukset tulevat ennusteiden mukaisesti lisäämään maaseutualueiden välisiä eroja¹⁰⁸.

MONIPAUKKAISUUS SAARISTOALUEILLA

Saaristoalueiden kehityskuva on moninaisempi kuin väestön vakituisen asunnon sijaintiin pohjautuvasta tilastoinnista käy ilmi. Saaristoalueilla oleskelevan väestön määrä vaihtelee voimakkaasti vuodenajan ja viikonpäivien mukaan. Etenkin kesäisin ja viikonloppuisin saaristossa on todellisuudessa huomattavasti enemmän ihmisiä kuin vakituisen väestön tilastot kertovat.

Saaristoalueet korostuvat vapaa-ajan asumisen alueena. Manner-Suomen saaristoalueilla sijaitsi vuoden 2023 lopussa 30 prosenttia koko maan vapaa-ajan asunnoista, vaikka alue kattaa vain 14 prosenttia koko maan pinta-alasta ja sillä asuu reilut pari prosenttia maan väestöstä. Myös vapaa-ajan asuntojen kuntatilaston kärjessä korostuvat runsasvesistöiset ja saaristoiset kunnat.

Saaristoalueiden vapaa-ajan asunnoista 22,5 prosenttia oli ympärivuotisesti asuttavia. Vapaa-ajan asunnoilla vietetty aika on pidentynyt, ja niitä käytetään yhä enemmän myös etätyöhön. Runsasmökkisimpiä seutuja ovat Saaristomeren ja Saimaan alueet.

Monipaikkaisuus haastaa palveluiden tuottajia ja tarjoajia voimakkaan kausivaihtelun myötä.

MONIPAUKKAISUUS KUNTASTRATEGIOISSA

Kuntastrategiatarkastelussa monipaikkaisuus-käsitteen esiintyminen ei ole vielä kovin yleistä. Sen sijaan vapaa-aikaan ja matkailuun liittyviä käsitteitä mainitaan yleisemmin (163 ja 239 vrt. 39 kuntastrategiaa) erityisesti kunnissa, joihin kohdistuu paljon vapaa-ajan asukasvirtaa kunnan ulkopuolelta.

106 Lehtonen ym. 2024

107 Lehtonen ym.2023

108 Rannanpää ym. 2022, Aro ym. 2021

Monipaikkaisesti asuttujen kuntien kuntastrategioissa korostuvat myös vapaa-ajan asuminen, luonto, matkailu ja elinvoima. Lähteet: Saaristo, Admiak ym. 2025, Saukkonen ja Majoinen 2022, Lehtonen, Voutilainen, Kallioniemi 2024.

6.4 Asuinympäristöjen muutokset, koettu elämänlaatu ja toimintakyky

Maaseutualueet asuinympäristöinä

Maaseudun arkeen ja elämään liittyy tutkitusti vahvasti kokemus hyvästä elämästä¹⁰⁹, joka rakentuu luontoyhteyden, paikallisen yhteisöllisyyden, naapuriavun, perhe- ja ystävyys-suhteiden sekä yhteisen tekemisen ympärille¹¹⁰. Asuinympäristöön liitettäviin arjen sujuvuutta ja hyvinvointia ylläpitäviin tekijöihin kuuluvat keskeisesti perus- ja välttämättömyyspalveluiden helppo saatavuus, infrastruktuurin kunto ja fyysinen ja digitaalinen saavutettavuus¹¹¹. Yhä pidemmät välimatkat ja matka-ajat, julkisten palveluiden digitaalinen ensisijaisuus sekä taloudelliset reunaehdot asettavat haasteita arjen sujuvuudelle.

Viime vuosikymmen on ollut yhdyskuntarakenteen kehityksessä voimakkaasti väestön keskittymiskehitystä edistävä¹¹². Tilastokeskuksen vuoden 2021 ennusteen ja kunnittaisen taajama-asteen trendiennusteen perusteella vain kymmenen prosenttia väestöstä asuu haja-asutusalueilla vuonna 2050, joten muutos tulee olemaan merkittävä, mikäli trendi jatkuu. Kaupunki-maaseutuluokituksen sisemmän ja ulomman kaupunki-alueen ja kaupungin kehysalueen yhteenlaskettu väestömäärän mukaan on kaupungistumisaste 73 prosenttia. Toinen kaupungistumisen kolmesta mittarista on yli 200 asukkaan taajamien väestömäärä, joka oli vajaa 87 prosenttia vuonna 2021¹¹³. Taajamia on myös maaseutualueilla, myös asemakaavoitetun alueen ulkopuolella. Kolmas kaupungistumisasteen mittari on asemakaavoitetulla alueella asuvan väestön osuus, joka oli vuonna 2020 reilu 78 prosenttia¹¹⁴. Asemakaava-alueita on maaseutualueilla myös paljon.

109 Vihinen 2023, Vihinen ym. 2024a, Kattilakoski ym. 2022, HYVIS-hanke (MDI)

110 Nordberg ym. 2023

111 Maaseutubarometrit

112 mm. SYKE 2024, Airikkala ym. 2023, Aro ja Antikainen 2023c

113 Alueidenkäytön vuosikatsaus 2022

114 Ymparisto.fi

Muutokseen kytkeytyy aina erilaisia kestävyiden ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiä. Aidot mahdollisuudet vaikuttaa oman elinympäristön kehittämiseen heijastuvat suoraan yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja luottamukseen suhteessa kuntaan, alueeseen tai politiikkaan ja julkisiin instituutioihin laajemmin¹¹⁵.

Harvaan asutulla maaseudulla vajaa puolet asukkaista asui vuonna 2022 haja-asutusalueella ja yli puolet asui taajamissa tai 15 minuutin ajomatkan päässä lähimmästä taajamasta¹¹⁶. Ajomatkoja tarkasteltaessa on otettava huomioon paitsi harvaan asutun maaseudun väestön eri ikäryhmien mahdollisuudet liikkua, myös se, että yhä harvemmassa maaseudun taajamassa tarjotaan enää arjen perus- ja välttämättömyyspalveluja. Haavoittuvimmassa asemassa ovat ikääntyneet yksin omistusasunnossa asuvat, matalamman tulotason omaavat omistusasunnossa asuvat ja maaseudun haja-asutusalueilla asuvat lapsiperheet¹¹⁷. Lapsiperheiden ja naisten arkea määrittävät erityisesti varhaiskasvatus- ja perusopetuspalveluiden sekä sosiaali- ja terveystalveluiden sijainti ja saavutettavuus.

Asumisväljyys on kasvanut maaseutualueilla, sillä huoneistoala asukasta kohden on lisääntynyt vuosina 2000-2020 neljä neliometriä maan keskiarvoa enemmän. Tämä kertoo asumistason paranemisesta, mutta kuvaa myös väestön ikääntymistä ja yksin asumisen lisääntymistä¹¹⁸. Yksin asuvien iäkkäiden, etenkin naishenkilöiden määrä, on lisääntynyt ja tulee lisääntymään tulevien vuosien aikana.

Suomalaiset kokevat vaikutusmahdollisuutensa kuntien ja alueiden tulevaisuuteen vähäisiksi¹¹⁹. Maaseutualueilla kokemus liittyy erityisesti julkisten palveluiden palveluverkkomuutoksiin ja järjestämistapoihin. Maaseutubarometrin mukaan tärkeimmät turvalliseen arkeen kuuluvat asiat ovat peruspalvelujen helppo saatavuus, läheisistä, ystävistä ja naapureista koostuva arjen turvaverkko sekä muiden arjen kannalta keskeisten palveluiden helppo saatavuus. Näiden asioiden tärkeys on korostunut viime vuosina samalla, kun niiden koettu toteutuminen on heikentynyt¹²⁰. Merkittäviä palveluverkkomuutoksia on edelleen nähtävissä. EVAn vuoden 2022 arvo- ja asennetutkimuksen mukaan jopa 76 prosenttia maaseudulla asuvista koki, että maaseudun kriisi

115 Kattilakoski 2022a, Kattilakoski ym. 2024,vrt. Haavisto 2022, OECD 2021

116 Aro ym. 2022. Huomioitavaa on myös, että kaikki taajamat eivät ole palvelukeskuksia. Esimerkiksi vuoden 2023 terveyskeskuspalveluverkon mukaan laskettu aika-etäisyys palveluun oli henkilöautolla yli 20 minuuttia yli 30 prosentille harvaan asutun maaseudun asukkaista. Käynnissä olevat hyvinvointialueiden palveluverkkomuutokset vaikuttavat matka-ajan pidentymiseen entisestään. (Heikinheimo ym. 2024)

117 Tedre ym. (toim) 2016, Kattilakoski ym. 2020, Airikkala ym. 2022, Vehkalahti, Pöysä, Armila ym. (tark.), Heikinheimo ym. 2024

118 Airikkala ym. 2022

119 Rekola ym. 2025

120 Vihinen ym. 2024a

on akuutti. Kaupunkilaisista 41 prosentilla oli sama käsitys, ja 38 prosenttia ei ottanut asiaan kantaa¹²¹.

Maaseutualueilla asuvien ihmisten vaikutusmahdollisuuksien kaventuminen sekä alueellisten ja kansallisten seuranta- ja arviointimenetelmien puute tai puutteellisuus on synnyttänyt sosiaalisia innovaatioita, kuten Habitability-mittariston. Se on kehitetty alkujaan paikallisesti Kökarissa, Ahvenanmaalla, ja myöhemmin laajempaan käyttöön Åbo Akademiassa¹²² kansallisilla aluekehittämisvaroilla (jäljempänä AKKE). Maaseutupolitiikan t&k-rahoituksella on tutkittu maaseutualueiden asuin ympäristöjen ja elämänlaadun muutosta ikääntyvän ja vähenevän väestön sekä kausittaisesti kasvavan väestön kunnissa. Tutkimuksen pohjalta on luotu kestävän elinvoimaisuuden indikaattori, joka avaa ikääntyvien ja väestöltään vähenevien kuntien elinvoimaa, hyvinvointia, kestävä kehitystä ja taloudellista kasvupotentiaalia¹²³. Indikaattoritarkastelu on kattava ja pohjautuu Agenda 2030 -tavoitteisiin sekä 47 tilastoon. Tarkastelu on toteutettavissa erilaisille kuntaryhmille. On luotu myös Hyvis-mittaristo ja siihen kytkeytyvä Hyvän elämän jäljillä -opas¹²⁴, joka avaa elämänlaadun merkitystä kuntien ja alueiden elinvoiman kehitykselle kestävästi (vrt. älykäs sopeutuminen). Väestön väheneminen ja ikääntyminen eivät ole synonyymi paikan tai alueen kurjistumiselle, vaan useat väestöltään vähenevät ja ikääntyvät maaseutumaiset kunnat ovat tutkitusti usean mittarin valossa kestävästi elinvoimaisia (vrt. älykkäästi sopeutuvia)¹²⁵.

Kaupungistumiskehitys näkyy maaseutualueiden asuin ympäristöjen muutoksessa. Tu-
lomuutto keskittyy maaseudulla ja erityisesti kaupunkiseutujen vaikutusalueilla hyvien
liikenne yhteyksien ja erityisesti peruskoulun läheisyyteen¹²⁶. Kuitenkin lapsiperheitä
(1-3 lasta), kiinnostaa erityisesti haja-asutusalueella asuminen, kun taas yksinasuvia
kiinnostaa asuminen pienessä tai keskisuuressa kaupungissa¹²⁷. Maaseutubaromet-
rien 2011–2023 aikasarja osoittaa johdonmukaisesti, että maaseudulla haluaisi asua
suurempi osa suomalaisista kuin siellä todellisuudessa asuu: esimerkiksi vuoden
2023 tietojen mukaan maaseudulla asui noin 27 prosenttia väestöstä, mutta reilu 39
prosenttia suomalaisista haluaisi asua siellä. Suurimmaksi esteeksi muuttopäätökselle
koetaan työ. . Maallemuutto kiinnostaa nuoria, kuten selonteon valmistelua tukevan
lasten ja nuorten kuulemisen tulokset kertovat. Maaseudulla haluavat asua tulevai-
suudessa myös tämän päivän maaseutualueiden lapset ja nuoret; harvaan asutun

121 Haavisto 2022

122 Habitability-mittaristo

123 Makkonen ym. 2022

124 HYVIS-hanke

125 Makkonen ym. 2022, Kattilakoski ym. 2022a, Kestävä Maaseutu -hankkeen politiik-
kasuosituks (maaseutupolitiikka.fi)

126 SYKE 2024

127 Vihinen ym. 2024a

maaseudun nuoret enemmän ja kaupungin läheisen maaseudun nuoret vähemmän¹²⁸.

Muuttamista nykyisestä asuinpaikasta muualle harkitsee 11–16 prosenttia. Aikeet muuttaa maaseutumaisempaan ympäristöön ovat lisääntyneet hieman vuodesta 2020. Vuoden 2020 barometrissa suomalaisista vajaa 28 prosenttia oli aikeissa muuttaa asumaan maaseutumaisemmin, kun osuus vuonna 2023 oli vajaa 33 prosenttia. Huomioitavaa on, että toivetta maaseutumaisemmasta asumisesta ei usein kuitenkaan koeta realistisena vaihtoehtona elämäntilanteeseen nähden¹²⁹. Aikomus muuttaa kaupunkimaisempaan asuinympäristöön on sen sijaan laskenut 30 prosentista 28 prosenttiin. Maaseutuasuminen kiinnostaa miehiä hieman naisia enemmän, mutta myös naisten kiinnostus on lisääntynyt.

Elinvoimainen maatalous on tärkeässä roolissa maisemien ja luonnon monimuotoisuuden ylläpitämisessä. Monet valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ovat nimenomaan maatalousmaisemia. Lisäksi laiduntavat eläimet ylläpitävät arvokkaita ja uhanalaisia elinympäristöjä, perinnebiotooppeja. Kansallisessa Maaseutubarometri 2023 -tutkimuksessa pyydettiin mielipidettä väittämään ”maaseudun maisema on uhattuna tuulivoiman, aurinkovoiman ja sähkönsiirtoverkkojen rakentamisen vuoksi”. Vastausten perusteella huoli maaseudun maisemasta oli yleisintä kaupungin läheisellä maaseudulla, kun taas harvaan asutulla maaseudulla ja kaupungeissa mielipiteet jakautuvat tasaisemmin (eri mieltä oli miltei saman verran kuin samaa mieltä). Ydinmaaseudulla väittämän kanssa samaa mieltä olevia oli muutama prosenttiyksikkö enemmän kuin eri mieltä olevia, eli vastausjakaumat olivat lähellä harvaan asutun maaseudun ja kaupungin vastauksia¹³⁰.

Hyvinvointia ja menestystä on Suomessa perinteisesti määritelty kaupunkien kautta¹³¹. Maaseutuasumista luonnehtivalla luonnon läheisyydellä ja ihmisten kiinteällä luontosuhteella on tutkitusti merkitystä hyvinvoinnille¹³². Lähiluonnon ja luontoretkien, samoin kuin vapaa-ajan asumisenkin terveyshyödyt ovat taloudellisesti merkittäviä. Esimerkiksi THL:n tutkimuksen mukaan luontoympäristöjen avulla voidaan saada kansallisesti satojen miljoonien eurojen vuotuiset hyödyt pelkästään masennuksen ja tyypin 2 diabeteksen torjunnassa. Taloudellisia hyötyjä voidaan saada myös

128 Kankaanranta 2025, vrt. [Kuhmonen ym. 2021](#), [Ruralization -tutkimus- ja innovaatiohanke](#)

129 Maaseudun Tulevaisuus -lehden covid-19-pandemian aikana teettämän kyselyn mukaan (2021), Kuntalehti 8.3.2023 verkkoartikkeli. Tutkimuksen toteutti Kantar TNS Agri ja siihen vastasi helmikuussa 1086 suomalaista. Tulosten virhemarginaali on kolme prosenttiyksikköä suuntaansa. Vrt. Rannanpää ym. 2022

130 Vihinen ym. 2024a, s. 96-97

131 Hyyryläinen ym. 2021

132 Yli-Viikari ym. 2016, Bodman 2019

suhteessa astman lääkehoitoon, sekä sydän- ja verisuontautien ja allergioiden ehkäisemisessä¹³³. Luontoympäristön terveysvaikutuksista saatu tutkimustieto on vahvistunut ja monipuolistunut viime vuosien aikana. Useimmiten luonnosta nautitaan kodin läheisillä luontoalueilla, ulkoilualueilla tai talousmetsissä, mutta myös luontomatkailu on yleistynyt jatkuvasti muodostuen samalla merkittäväksi työllistäjäksi ja elinkeinoksi Suomessa.¹³⁴ EU:n rahoituskaudella 2014–2022 rahoitettiin osana Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaa (maaseutuohjelma) lähes 190 miljoonalla eurolla investointeja liikuntapaikkoihin, reitistöihin, yhteisiin tiloihin ja muihin alueen viihtyvyyttä parantaviin hankkeisiin. Kulttuuria edistäviä hankkeita rahoitettiin noin 30 miljoonalla eurolla. Maaseuturahaston hankkeilla on ollut merkittävä ja poikkihallinnollinen vaikutus asuin ympäristöjen kehittämiseen ja liikunta- ja kulttuurisektorin tavoitteiden saavuttamiseen.

NUORTEN JÄÄMINEN JA LÄHTEMINEN ON PROSESSI, EI YHTÄKKINEN PÄÄTÖS

Nuorten arjen kokemukset vaikuttavat kotiseutusuhteeseen, joka elää ja muuttuu ajassa. Kuulumisen kokemuksen merkitys on keskeinen. Siihen vaikuttavat ja sitä vahvistavat maaseutualueiden ympäristöjen mahdollistamat harrastukset ja elämäntavat. Maaseudun myönteisinä ulottuvuuksina nähdään oman tiensä kulkemisen mahdollisuudet.

Kotiseutusuhteen siteiden oheneminen ja vähittäinen irrottautuminen näkyy kritiikkinä alueelliseen kehitykseen yleensä, työ- ja opiskelumahdollisuuksien puutteisiin, paikkakunnan sosiaalisten ympyröiden ahtauteen, paikallisiin sukupuoliroolien ylläpitämiseen, vanhakantaisiksi pidettyihin asenteisiin ja paikallisiin tapoihin. Kuulumisen kokemus on monikerroksinen, ylisukupolvinen, kulttuurinen, sosiaalinen ja materiaallinen. Keskeistä on se, millä tavalla nämä yhdistyvät. Koulutuksen ja työllistymisen lisäksi nuorten elämänpolkuihin vaikuttaa moni muu tekijä, johon kytkeytyvät vahvasti yhteisö ja asenteet.

Yhteiskunta vaatii paikasta toiseen liikkumista etenkin harvaan asutun maaseudun nuorilta ja nuorilta aikuisilta (15-25-vuotiailta). Koulutus – sen saatavuus ja saavutettavuus – on todettu merkittävimmäksi maaseutualueiden nuorten elämänpolkua muokkaavaksi tekijäksi. Vaihtoehtoina ovat pendelöinti nuoresta iästä lähtien tai asuntola-asuminen, joka voidaan kokea turvattomana. Omien unelmien ja todellisten mahdollisuuksien välillä voi olla suuriakin ristiriitaisuuksia. Koulutusvalintaan liittyvät myös muut elämän ulottuvuudet ja rajallisuudet. Nuorilla on hyvin erilaiset resurssit vastata liikkumisvaateeseen ja siihen vaikuttavat esimerkiksi perheen taloudellinen tilanne ja perheeltä saatava tuki, oma taloudellinen toimeentulo, oppilaitoksissa saatu tuki ja oma sosiaalinen pääoma.

Maaseutualueiden nuoria yhdistää monipaikkaisuus. Elämän edetessä uusiin vaiheisiin voi olla pyrkimystä yhdistää maaseudun ja kaupungin parhaat puolet, jolloin maaseudun ja kaupungin suhde nähdään toisiaan täydentävänä yhdistelmänä. Toisaalta tulevaisuuden suunnitelmat ja strategiset valinnat eivät tue paluuta kotipaikkakunnalle tai muille

133 Tyrväinen ym. 2024

134 VN 2022:13

maaseutualueille. Maaseutuyhteyden säilyttämiseksi nuorilla on käytössään kuitenkin useita tapoja, joihin kuuluvat maaseutumaisen ympäristön etsiminen muualta kuin kotipaikkakunnalta, ajan jakaminen maaseudun ja kaupungin välillä sekä maaseutumaisten elementtien tuominen osaksi kaupunkiarkea. Moni nuori haluaisi silti asua maaseutumaisessa ympäristössä tulevaisuudessakin, vaikka ei välttämättä omalla kotiseudullaan.

Nuoret ajassa-tutkimuksessa (2015-2025) on seurattu nuoria 15-vuotiaasta 25-vuotiaaksi saakka muun muassa Itä-Suomen "käpykylässä". Seurantatutkimus valottaa, miten heidän elämänsä ja arkensa erityisyys ja myös erivertaisuus jäävät keskusteluissa helposti syrjään. Alueelta puuttuvat toisen asteen oppilaitokset ja 15-vuotiaana joudutaan miettimään lähtemistä. Etäisyydet vaikuttavat arkeen, ajankäyttöön ja istuminen bussissa ja odottelu ovat arkea. Koulupäivät alkavat aamuviideltä ja päättyvät ilta kuudelta. Poikakulttuuri, jonka ympärillä mieheksi kasvaa, on vahva, kapea ja sukupuolijärjestys on perinteinen. Tytöt ovat suurin ryhmä, joka haluaa lähteä, sillä sukupuolikulttuuri on "tyttöjä puristava". Luontoympäristön arvostamisen ja metsästysharrastuksen lisäksi tarvitaan tytöille mahdollisuuksia ja tilaa olla vapaasti. Useimmat naispuolisista nuorista asuvat aikuisina kaupungissa. Myös monella pojalla on vaikea löytää oma paikkansa. Kuulumisen kokemuksen lisäksi vaikuttaa työllisyys- ja uramahdollisuudet. Tytöt hakeutuvat ennemmin lukioon ja pojat ammattikouluun, jonka myötä pojat työllistyvät teollisuuspaikkakunnalla. Palvelutyöpaikkoja ei juurikaan ole. Työllistymisen ja yrittäjyyden mahdollisuudet näyttäytyvät erityisesti tyttöjen näkökulmasta kapea-alaisilta, mihin vaikuttaa myös kauppapalveluiden etäännyminen.

Lähtö ei ole vain oma valinta, vaan siihen vaikuttavat useat asiat. Moni nuori haaveilee tulevaisuudesta, jossa voi yhdistää parhaat puolet sekä kaupungista, että maaseudulta. Mahdollisuus toteuttaa itseään ja vapaus ovat vahva motivaatio maaseudulle asettumiselle. Paikkaan kuulumisen ulottuvuuksien välillä on useita ristiriitoja. Nämä näkyvät esimerkiksi siinä, miten arvostetaan maaseutua paikkana ja toisaalta vieraannutaan voimissa olevista elämäntavoista ja ylläpidetyistä sosiaalisista reunaehdoista.

Lähteet: UEF, Akateemi-vartti -podcast "Tutkimus seuraa syrjäseudun nuorten elämää 10 vuoden ajan"; Vehkalahti ym. toim. 2021; Andersen ja Vehkalahti 2024; kts. myös [Armila, Käyhkö ja Pöysä 2018](#); [Vehkalahti, Armila ja Sivenius 2021](#); [Pöysä 2022](#); [Vehkalahti ja Ristaniemi 2022](#).

Koettu elämänlaatu ja toimintakyky

Asuinympäristöön kohdistuva tyytyväisyys ja koettu elämänlaatu ovat yleisesti korkeammalla tasolla maaseutualueilla suhteessa kaupunkialueisiin¹³⁵. Tämä on huomion-arvoista tilanteessa, jossa sosioekonomisen ja taloudellisen kehityksen maantieteelliset ja kaupunki-maaseutualueiden erot Suomessa ovat merkittäviä. Elämänlaadun

135 Esim. kansalliset maaseutubarometritutkimukset

tarkastelun näkökulmasta kasvukeskukset eivät kykene tuottamaan asukkailleen korkeinta mahdollista elämänlaatua (emt.). Niin Suomessa kuin useimmissa kehittyneissä talouksissa Länsi- ja Pohjois-Euroopassa, Pohjois-Amerikassa, Australiassa ja Uudessa-Seelannissa on koettu elämänlaatu korkeampi maaseutuvaltaisilla alueilla. Elämänlaatu on kohentunut eniten heillä, jotka ovat muuttaneet rauhallisemman elämäntavan alueille, pienemmille paikkakunnille tai maaseutuvaltaisille alueille. Myös kaupunkeihin muuttaneiden elämänlaatu on kohentunut jos muuton syynä on ollut kaupungista saatava palvelutarjonta¹³⁶. Palveluiden saatavuudella ja saavutettavuudella on kuitenkin keskeinen merkitys hyvän elämän ja turvallisen arjen kokemukselle myös maaseutualueilla¹³⁷.

Koetun hyvinvoinnin muutokset ovat Suomessa olleet maltillisia pitkällä aikavälillä, mutta vuosien 2020 ja 2022 välillä onnellisuudessa ja elämään tyytyväisyydessä on tapahtunut merkittävää heikennystä kaikissa väestöryhmissä, erityisesti nuorten kohdalla¹³⁸. Sosioekonomiset erot, maantieteellinen sijainti ja saavutettavuus vaikuttavat keskeisesti maaseutualueilla sekä energia- ja liikenneköyhyyden ilmiöihin¹³⁹ että digisyrjäytymiseen¹⁴⁰. Yli 75-vuotiailla on suuria haasteita sote-palvelujen digitalisoituessa, erityisesti Etelä-Savossa, Kainuussa, Satakunnassa ja Etelä-Pohjanmaalla¹⁴¹.

EU-komissio julkaisi kesäkuussa 2023 tiedonannon¹⁴², joka käsittelee mielenterveyttä kokonaisvaltaisesti ja pyrkii nostamaan sen yhtä tärkeäksi kuin fyysinen terveys. Mielenterveyteen vaikuttavat tekijät ulottuvat työllisyydestä ja koulutuksesta tutkimukseen, digitalisaatioon, kaupunkisuunnitteluun, kulttuuriin, ympäristöön ja ilmastoon. Tiedonannon avulla jäsenvaltiot ja sidosryhmät voivat ryhtyä nopeisiin toimiin mielenterveyshaasteiden ratkaisemiseksi. EU-komissio painottaa tiedonannossaan, että maaseudulla tai syrjäisillä alueilla asuvilla, kuten viljelijöillä, on erityisiä mielenterveyshaasteita eristäytymisen ja palvelujen puutteen vuoksi. Viljelijöiden itsemurhaluvut ovat 20 prosenttia korkeammat kuin kansallinen keskiarvo tietyissä jäsenvaltioissa, joten heidän resilienssiään vahvistetaan tukitoimilla. Jäsenvaltioita kannustetaan lisäämään tietoisuutta viljelijöiden ja maaseudun väestön mielenterveysongelmista sekä kehittämään ennaltaehkäisyyn keskittyviä politiikkoja ja parhaita käytäntöjä. Komissio varmistaa, että Euroopan työterveys- ja työturvallisuusvirasto (EU-OSHA) laatii raportin maatalouden psyykkisistä riskeistä. Suomessa maakunnittain tarkasteltuna on

136 Hanell ym. 2024

137 Vihinen ym. 2024

138 Karvonen ym. (toim.) 2022

139 Vestinen ym. 2025, Lehtonen 2024

140 Korhonen ym. 2023, Rantamäki 2024, MaaseutuDigi-hanke

141 THL Terve Suomi -tutkimus

142 Euroopan komissio (2023)

yksinäisyys ja syrjäytymisuhka yleisimpiä Lapissa, Etelä-Savossa, Pirkanmaalla ja Pohjois-Karjalassa.

Työssäkäyvien köyhyys ja pienituloisuus uuvuttaa, aiheuttaa terveyshuolia ja heikentää osallisuuden mahdollisuuksia. Maaseutu ympäristö nähdään tarjoavan pienituloisille esimerkiksi erilaisia mahdollisuuksia täydentää ruokavaliota lähiluonnon antimilla. Keskeisimmäksi kulueräksi muodostuvat kulkemiseen ja henkilöautoon liittyvät kulut, jotka vaikuttavat työ- ja asiointimatkojen taittamisen edellytyksiin, asumiskustannusten hoitamiseen, harrastukseen osallistumisen reunaehtoihin sekä ruokaan käytettävissä olevaan rahamäärään¹⁴³,

Nuorten aikuisten yksinäisyyden kokemus on kasvanut, mikä on huolestuttavaa koko yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta¹⁴⁴. Nuorten tulevaisuususkon on kuitenkin säilynyt vahvana verrattuna muihin ikäryhmiin, vaikka myös se on laskenut merkittävästi aiempaan nähden¹⁴⁵. Lasten ja nuorten mielenterveyshaasteisiin maaseudulla vastaan EU:n maaseututoimintasuunnitelman ja Euroopan solidaarisuusjoukkojen toimilla. Sukupuoleen, etnisyyteen, sijaintiin ja muihin tekijöihin liittyvät epätasa-arvoisuudet vaikuttavat mielenterveyteen ja hoidon saatavuuteen. On tärkeää tunnistaa parhaat käytännöt ja innovatiiviset ratkaisut palvelujen parantamiseksi, mukaan lukien digitaalisten työkalujen käyttö. Huomioitavaa on alueiden väliset erot tietoliikennetyksien saatavuudessa ja käyttömahdollisuudessa (digisyrjäytyminen), jotka linkittyvät laajemmin palveluverkkomuutoksiin ja palvelujen saatavuuteen ja saavutettavuuteen.

Selonteon valmistelua tukeva lasten ja nuorten kuulemisen tulokset kuitenkin osoittavat, että valtaosa maaseutualueilla asuvista lapsista ja nuorista voi hyvin¹⁴⁶. Kuulemisen kohderyhmänä oli erityisesti yläkouluikäiset. Kuulemisessa kysyttiin yleisesti harrastuksista. Partio oli suosittu harrastus sukupuolesta riippumatta, kun taas sukupuolittain tarkasteltuna tytöillä yleisempiä olivat luovat harrastukset ja ajanviettotavat, pojilla puolestaan moottoriajoneuvot, kalastus ja toiminnallisuus kaikkineen. Urheilulajeista poikien vastauksissa yleisempiä olivat jalkapallo, jääkiekko, salibandy ja frisbeegolf, tytöillä ratsastus, tanssi ja laskettelu¹⁴⁷. Vuoden 2024 Koululaiskysely on osa opetus- ja kulttuuriministeriön (jäljempänä OKM) Harrastamisen Suomen mallin toteutusta. Kyselyssä koululaisilta kysytään heidän harrastustoiveitaan, mitä harrastuksia he haluaisivat kokeilla, sekä miten he onnistuvat yhdistämään harrastukset, kaverisuhteet, jaksamisen ja koulutyöt. Myös koululaiskyselyssä 2024 toiveharrastusten

143 Helle ym. 2024, vrt. Vestinen ym. 2025

144 Rajavuori ym. 2024

145 Rekola ym. 2025

146 Kankaanranta 2025

147 Kankaanranta. 2025

kärjessä oli ala- ja yläkouluikäisillä tytöillä ratsastus sekä luova toiminta ja tanssi. Poikien vastauksissa toistui jalkapallo, kalastus, mopokerho ja jääkiekko. Parkour, pelisuunnittelu ja koodaus ovat selvästi vain poikien juttu, siinä missä kokkikerho ja kuvataide tyttöjen. Kuntosali oli suosituin toiveharrastus yläasteikäisillä sukupuolesta riippumatta; se oli yhtä suosittu pojilla ja tytöillä myös maaseudun lasten ja nuorten vastauksissa¹⁴⁸. MMM:n nuorisokyselyn pohjalta on nuorten (15-29-vuotiaiden) luontoharrastusten osalta suosituinta patikointi, retkeily ja mökkeily (26 prosenttia), marjastaminen, sienestäminen (19 prosenttia) ja kalastus (17 prosenttia), luontokuvaaminen ja eläinharrastus (14 prosenttia), moottoripyöräily tai -urheilu (12 prosenttia) sekä vesillä liikkuminen, maastohiihto, -juoksu tai -pyöräily (10 prosenttia). Patikointia ja marjastamista harrastivat etenkin 24-29-vuotiaat naiset, kun taas kalastus oli nuorten miesten suosiossa¹⁴⁹.

Liikkumattomuus uhkaa vaarantaa suomalaisten toimintakyvyn ja viedä pohjan taloudeltamme sekä kokonaisturvallisuudeltamme. Lähes 40 prosentilla suomalaisista lapsista ja nuorista fyysinen toimintakyky on sillä tasolla, että se voi kuluttaa tai haitata terveyttä ja hyvinvointia¹⁵⁰. Ennusteen mukaan vuonna 2040 vain kaksi prosenttia 50-vuotiaista omaa hyvän kestävyyskunnan¹⁵¹. Jo nyt monilla hyvää kuntoa vaativilla, yhteiskunnan kannalta kriittisillä aloilla on vaikeuksia löytää soveltuvia työntekijöitä. Esimerkiksi poliisikoulusta¹⁵² karsiutuu iso osa hakijoista jo fyysisten kokeiden perusteella. Liikkumattomuuden ja paikallaanolon kustannukset yhteiskunnallemme ovat yhteensä 4,7 miljardia euroa vuosittain. Kustannukset syntyvät mm. työkyvyttömyyseläkkeistä, sairauspoissaoloista, menetetyistä verotuloista ja lisääntyneestä sote-palvelujen käytöstä.¹⁵³ Suomalaiset ovat EU:n aktiivisimpia liikunnan harrastajia¹⁵⁴, mutta ongelman juurisyy on se, että ihmiset eivät saa riittävästi liikettä arjessaan, ja heidän toimintakykynsä rapistuu¹⁵⁵.

Lasten ja nuorten mainitsema harrastamattomuus toistuu edellä mainituissa kyselyissä pienin eroin. MMM:n kyselyssä 28 prosenttia nuorista ilmoitti, ettei harrasta mitään vaihtoehtoina ollutta. ”Luontoharrastamattomuus” jakaantui tasaisesti, mutta selvästi suurinta se oli 15-19-vuotiailla (34 prosenttia). Koululaiskyselyn harrastamattomuus oli yläkoululaisilla yleisempää (pojat 19 prosenttia, tytöt 19 prosenttia) kuin alakoululaisilla, mutta alakoulussa poikien ja tyttöjen välillä oli eroa (pojat 16 prosenttia ja

148 Koululaiskyselyiden tulokset OKM:n sivuilta

149 MMM 2022a

150 Opetushallitus 2023

151 UKK-instituutti 2023

152 MTV uutiset 2023

153 UKK-instituutti

154 EU-komissio 2022

155 Vapaavuori ym.2023

tytöt 12 prosenttia). Maaseudun lasten ja nuorten kuulemisessa sen sijaan pojista 11 prosenttia ja tytöistä 17 prosenttia ilmoitti, että ei harrasta mitään.

Kaikkein tyytyväisimpiä elämäänsä ovat yliopisto- tai korkeakoulututkinnon omaavat, jotka asuvat harvaan asutulla, ydin- tai kaupunkien läheisellä maaseudulla. Kaupungeissa asuvilla vastaavan koulutuksen omaavilla tyytyväisyys on hieman alhaisempi. Taloustieteessä elämänlaadun ja bruttokansantuotteen (per asukas) nähdään kulkevan käsi kädessä. Tässäkin yleisiin keskiarvoihin tulee eroja, kun tarkastellaan vaikka maan sisäisiä alueita. Esimerkiksi maakunnittaisen koetun elämänlaadun ja maakuntien bruttokansantuotteen (BKT, per asukas) vertailussa Kymenlaakson, Pohjanmaan ja Uudenmaan osalta BKT yliarvioi huomattavasti alueen koettua elämänlaatua, kun taas Etelä-Savon, Kanta-Hämeen ja Pohjois-Karjalan osalta BKT aliarvioi suuresti maakuntien elämänlaatua. Vain Päijät-Hämeessä, Keski-Suomessa, Varsinais-Suomessa, Lapissa, Pohjois-Savossa ja Etelä-Pohjanmaalla alueellinen BKT ja koettu elämänlaatu kulkivat käsi kädessä.

Suomen nykyisen CAP-suunnitelman maaseudun yritys- ja hankerahoituksen (maaseuturahasto) yhtenä vaikuttavuustavoitteena on maaseudun ihmisten kokeman hyvinvoinnin lisääntyminen EU-rahoituskaudella 2023-2027. Tämä tukee poikkihallinnollisesti tavoitteita eriarvoisuuden vähentämisessä, yhteisöllisyyden, osallisuuden ja hyvinvoinnin lisäämisessä.

6.5 Palveluverkkomuutokset ja niiden vaikutukset

Peruspalveluverkkomuutokset vaikuttavat asumisen ja arjen sujuvuuteen, kulkemisen tarpeisiin, luotettavien tietoliikenneyhteyksien merkitykseen sekä kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan kysyntään. Merkillepantavaa on, että väestönmuutos on palveluverkkomuutoksissa sekä selittävä että selitettävä tekijä. Pitkään jatkuneet palveluverkkomuutokset ovat kiihdyttäneet maaseutualueiden, -kaupunkien, -kuntien ja kylien kielteistä väestökehitystä (noidankehää). Uusia tapoja järjestää palveluita maaseutualueiden kontekstissa on peräänkuulutettu, tutkittu ja kehitetty pitkään, mutta usein lyhytaikaisesti ja rajallisella maantieteellisellä alueella¹⁵⁶.

156 Kansalliset maaseutubarometritutkimukset

Julkisesti järjestettävien peruspalveluiden¹⁵⁷ ja markkinaehtoisesti tarjottavien välttämättömyyspalveluiden, kuten pankkipalveluiden¹⁵⁸ saavutettavuus muuttuvat nopeasti maaseutualueilla. Tutkitusti kuitenkin kipuillaan edelleen pitkälti samojen palveluvajeiden äärellä kuin viime vuosikymmenen alussa¹⁵⁹. Kaupunki-maaseutu-ulottuvuuden ja paikkaan liittyvien kerrannaisvaikutusten (haastekerrointen) sekä arjen hyvinvoinnin ja turvan näkökulmien tunnistaminen, ymmärtäminen ja huomioiminen on keskeistä uudistusten hyväksyttävyydelle. Se vaikuttaa merkittävästi kansalaisten kokemuksiin epäoikeudenmukaisuudesta, luottamukseen julkisia instituutioita kohtaan sekä yhteenguuluvuuden tunteeseen. Huomioitavaa on, että mikäli kaikessa valmistelussa, päätöksenteossa ja seurannassa tarkastellaan vain kansallisia ja alueellisia (maakunta- tai hyvinvointialuekohtaisia) keskiarvoja, niin näkemättä jää maaseutualueiden paikallinen väestö, yhteisöt, toimijat ja/tai toimintaympäristöt.

Valtionosuusjärjestelmän tarkoituksena on varmistaa, että kaikilla kunnilla on olosuhteista, palvelutarpeesta ja kuntien tulopohjien eroista huolimatta edellytykset selvittää lakisääteisistä tehtävistään kohtuullisella verorasituksella. Kuntien eriytymiskehitys haastaa valtionosuusjärjestelmää, sillä mitä vahvemmin järjestelmä perustuu kuntien välisten nykyisten erojen tasaamiseen, sitä vaikeampaa on samanaikaisesti huomioida kuntien toimintaympäristössä tapahtuvia uusia muutoksia. On yhä vaikeampaa ylläpitää ja kehittää järjestelmän elementtejä, joilla kannustetaan kuntia taloudelliseen ja toiminnalliseen tehokkuuteen. Valtionosuusjärjestelmän kautta on mahdollista tasata kuntien välisiä kustannus- ja tuloeroja, mutta vain rajallisesti. Kuntien peruspalvelujen valtionosuudet määräytyvät ensisijaisesti lapsi-ikäluokkien ja työikäisen väestön perusteella. Näin ollen useimpien vanhusväestövaltaisten kuntien valtionosuudet eivät ole kasvamassa, vaan ollaan aikaisempaa riippuvaisempia omien verotulojen kehityksestä. Mikäli väestöennusteet toteutuvat on veropohjan rapautuminen kasvava uhka erityisesti pienemmissä kunnissa ja mahdollisuudet sopeuttaa toimintoja ovat rajalliset¹⁶⁰.

Tarkasteltaessa valtion julkisen rahavirtojen kohdentumista (2018-2021) erilaisiin kuntiin kaupunki-maaseutuluokituksen perusteella nähdään, että heikommin pärjääviin kuntiin ohjautuu etenkin sosiaalietuuksia ja kuntien valtionosuuksia, jotka eivät vaikuta talouden rakenteiden uudistumiseen. Kaupunkimaisiin kuntiin ja etenkin maakuntien keskuskaupunkeihin ohjautuu osaamista, TKI-toimintaa ja innovaatioita tukevaa

157 Erityisesti varhaiskasvatus, esi- ja perusopetus, toisen asteen koulutus, muut sivistyspalvelut ja kulttuuripalvelut, liikennepalvelut, sosiaali- ja terveyspalvelut, turvallisuuspalvelut.

158 Norkio ym. 2025

159 Karvonen ym. 2008, Kaskisaari ym. 2010, Hämeenaho 2014, Satka ym.2015, Kattilakoski ym.2020, Kattilakoski 2022

160 Valtiovarainministeriön julkaisuja 2024

rahoitusta, jonka pohjalta talouden rakenteiden uudistuminen on mahdollista¹⁶¹. Valtion julkisten rahavirtojen kohdentuminen erilaisille alueille heijastuu myös siinä, millä tavalla kaupunki- ja maaseutukäsitteitä käytetään eri hallinnonalojen asiakirjoissa¹⁶².

Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet ovat keskeisiä ihmisoikeuksia, jotka kattavat oikeuden sosiaaliturvaan, terveydenhuoltoon, koulutukseen ja riittävään elintasoon. Näiden oikeuksien toteuttaminen edellyttää usein julkisesti rahoitettuja ja tuotettuja palveluita, jotta kaikilla kansalaisilla olisi yhtäläinen pääsy niihin. Yhdenvertaisuusperiaate tarkoittaa, että kaikille tarjotaan samat palvelut samalla tavalla. Positiivisen erityiskohtelun toimenpiteillä voidaan pyrkiä parantamaan tiettyjen väestöryhmien olosuhteita, jotta tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuisi ja esimerkiksi yhtäläinen pääsy peruspalveluihin toteutuisi käytännössä, ja jotta henkilöt voisivat osallistua yhteiskunnan toimintaan yhdenvertaisesti.

Paikallisilla yhteisöillä ja kansalais- ja vapaaehtoistoimijoilla on maaseutualueilla keskeinen merkitys perusinfrastruktuurin ja peruspalveluiden järjestämisessä. Orpon hallituksen visiossa nostetaan esiin ihmisten ja yhteisöjen oma vastuu kokonaisuudessa. Julkisen vallan vetäytyminen ja etääntyminen maaseutualueilta on siirtänyt asukkaiden tarpeista huolehtimista kansalais- ja vapaaehtoistoimijoille. Hyvinvointialueiden, kuntien ja järjestökentän välinen yhteistyö on hakenut muotoaan ja alueiden välisiä eroja on tunnistettu muun muassa siinä, miten hyvin yhteistyö on lähtenyt liikkeelle tai miten laajalti tai tasapuolisesti järjestöjä on otettu mukaan. Huolta on siitä, miten pienissä kunnissa ja kylissä toimiville yhdistyksille annetaan ja luodaan mahdollisuudet osallistua hyvinvointialueyhteistyöhön, ja miten vapaaehtoisvoimin toimivien yhdistysten muita heikompi asema tuen saamiseksi (esim. koulutus) tunnistetaan ja miten niihin vastataan¹⁶³.

Suurimmat palveluverkkomuutokset ja niistä aiheutuvat vaikutukset syntyvät maaseutualueilla opetuksessa ja koulutuksessa, sosiaali-, terveys- ja turvallisuuspalveluissa sekä saavutettavuuteen vaikuttavissa tie- ja liikennepalveluissa sekä tietoliikenne- ja puhelinyhteyksissä. Merkittäviä muutoksia on tapahtumassa myös vesihuollossa, mihin haetaan vastauksia vesihuoltolain uudistuksella. Välttämättömyyspalveluissa on merkittäviä muutoksia tapahtunut ja tapahtumassa peruspankkipalveluissa¹⁶⁴ ja päivittäistavarakauppaluissa¹⁶⁵.

161 Makkonen ym. 2025

162 Lehtonen ym.2025

163 Alanko ym.2024

164 VM 2024, Norkio ym. 2025

165 Hirvonen ym. 2024

Palveluverkkomuutokset

Varhaiskasvatuksen, esi- ja perusopetuksen ja koulutuksen peruspalveluiden järjestäminen ikääntyvien ja väestöltään vähenevien kuntien alueilla on kriittinen kysymys nyt ja tulevien vuosikymmenien aikana¹⁶⁶. Lasten määrän väheneminen haastaa kuntien edellytyksiä järjestää perusopetusta erityisesti harvaan asutulla alueella, mutta maaseutualueilla palveluverkon ylläpitämistä haastaa myös esimerkiksi kelpoisten opettajien saatavuus ja pienimpien opetuksen järjestäjien mahdollisuudet tarjota opettajille riittävä opetustuntimäärä. Orpon hallituksen tavoitteena on turvata jokaisen lapsen sivistyksellisten oikeuksien toteutuminen asuinpaikasta riippumatta sekä oikeus turvalliseen oppimisympäristöön ja koulurauhaan. Tätäkin ajatellen kuntien välisen yhteistyön merkitys on korostunut entisestään. Kuntaliiton hallinnoimassa Verkstoperuskouluhankkeessa on harvaan asuttujen alueiden erillisrahoituksella haettu nykylainsäädännön mahdollistamia paikkaperustaisia ratkaisuja perusopetuksen järjestämisen tapoihin erilaisissa kunnissa ja kuntien yhteistyönä¹⁶⁷. Kuntien omaehtoinen yhteistyö voi helpottaa erityisesti lapsimäärältään pienevien kuntien perusopetukseen kohdistuvia paineita.

Orpon hallitusohjelmassa tunnistetaan vapaan sivistystyön merkitys osaamisen lisäämisessä ja harrastamisessa. Vapaan sivistystyön oppilaitokset (kansalaisopistot, kansanopistot, kesäyliopistot, liikunnan koulutuskeskukset ja opintokeskukset) toimivat kaikkialla Manner-Suomessa ja tavoittavat vuosittain yli miljoonaa opiskelijaa. Osallistujat ovat kaikenikäisiä aina vauvoista työikäisiin (työelämässä tai sen ulkopuolella) ja eläkeläisiin. Vapaassa sivistystyössä järjestettävä koulutus vastaa paikallisiin, alueellisiin ja valtakunnallisiin sivistystarpeisiin elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta ja kattaa laajasti eri aihealueita, kuten taideaineiden, käsityön ja musiikin kursseja, kieli- ja kirjallisuuskursseja, kotitalouden, liikunnan, tietotekniikan ja yhteiskunnallisten aineiden kursseja, maahanmuuttajien kotoutumiskoulutusta, avoimen yliopiston kursseja, oppivelvollisten opistovuosikoulutusta sekä työelämä-, järjestö- ja vapaaehtoisuustyön koulutuksia. Vapaan sivistystyön koulutuksilla on tutkitusti kuntalaisten ja kunnan hyvinvointia edistävä vaikutus. Vapaan sivistystyön oppilaitosten toimintaedellytysten säilyminen on tärkeää maaseutumaisissa kunnissa asuville suomalaisille paikallisiin sivistystarpeisiin vastaamisessa.

Liikunta- ja kulttuuripalveluiden moninaisuus eri kunnissa osoittaa osaltaan sitä, kuinka yhdenvertaisesti ihmisten mahdollisuus kehittää itseään toteutuu eri puolilla Suomea (Perustuslaki 16§)¹⁶⁸. Kunnat vastaavat liikuntapalveluista, mutta kuntia on monenlaisia, minkä lisäksi kunnan sisällä on erilaisia alueita keskustaajamasta sitä

166 Aro ym. 2023b. OKM 2024a, OKM 2024b

167 Kuntaliitto

168 Lavapuro ym. 2016

ympäröiviin taajamiin ja kyliin. Keskusetäisyyden myötä liikuntapalveluiden ja -mahdollisuuksien kirjo pääsääntöisesti muuttuu monipuolisesta suppeammaksi. Maaseudun reuna-alueilla voidaan olla lajikirjon ja joukkuelajien näkökulmasta heikoilla, mutta näiden alueiden nuorilla (asukkailla ylipäätään) voi olla kuitenkin sellaista toiminnallista vapautta, jota tiiviimmän asutuksen ympäristöt eivät mahdollista. Etäisyyksien kasvaessa lisääntyy myös autossa istuminen, mikä yleisen liikkumattomuuden lisääntymisen ohella vaikuttaa pitkien koulukyytien muodossa mahdollisuuksiin harrastaa. Keskusetäisyyden kasvun myötä korostuu vapaaehtoistoiminnan merkitys liikuntamahdollisuuksien järjestämisessä ja ylläpitämisessä, minkä lisäksi korostuu vanhempien merkitys lasten ja nuorten harrastuskuljetuksissa¹⁶⁹. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukemiseksi on toteutettu vuodesta 2021 alkaen Harrastamisen Suomen mallia, jota toteutetaan yli 90 prosentissa Manner-Suomen kunnista (emt.). Myös Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta on rahoituskaudella 2014-2022 rahoitettu sekä investointeja liikuntapaikkoihin että kulttuuria edistäviä hankkeita.

Yleisten kulttuuripalveluiden ytimenä on koko maan kattava kirjastoverkko, mutta monissa maaseutukunnissa kulttuuripalveluiden järjestäminen on käytännössä paikallisten yhdistysten ja vapaaehtoistyön harteilla. Valtionosuutta saavat taidelaitokset sijaitsevat pääasiassa maakuntien ja seutukuntien keskuskaupungeissa ollen täten enemmän alueellista kuin paikallista palvelua. Kirjastojen, taidelaitosten, taiteen perusopetuksen ja lastenkulttuuriverkoston ohella myös vapaa sivistystyö (erit. kansalais- ja työnväenopistot) on lähes koko maan kattava, paikallisen ja alueellisen kulttuuritarjonnan ylläpitäjä ja työllistäjä sekä omaehtoisen toiminnan edistäjä¹⁷⁰. Kirjastot toimivat paikallisen toiminnan edistäjinä järjestäen tapahtumia ja tarjoten kirjaston harrastetiloja erilaiseen toimintaan paikallisten yhdistysten käyttöön. Kirjastoautoilla on myös tärkeä rooli yhdenvertaisen kirjastopalveluiden saatavuuden takaajana sekä haja-asutusalueilla että kasvavien taajamien osalta. Kirjastoautoja tarvitaan edelleen myös palvelemaan kouluja, päiväkoteja ja vanhusten palvelutaloja. Kirjastoautojen määrä on kuitenkin vähentynyt¹⁷¹. Lisäksi kirkolla ja seurakunnilla on olennainen rooli kulttuuritoiminnan ylläpitäjänä.

Kulttuuripalveluiden käytössä ja koetussa riittävydessä on eroja eri maakuntien ja eri aluetyyppien välillä. Helsingin alueella kulttuuripalveluita käytti Terve Suomi -tutkimuksen mukaan 86 prosenttia viimeisen 12 kuukauden aikana. Lapissa ja Kainuussa vastaava luku oli 67–68 prosenttia. Helsingissä kulttuuritarjonnan koki riittäväksi 89 prosenttia, kun Lapissa sama luku oli vain 59 prosenttia. Itä-Uudellamaalla ja Keski-Pohjanmaalla kulttuuritarjonnan koki riittäväksi 67 prosenttia. Maakuntien lisäksi eroja on sisempien kaupunkiseutujen sekä ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun

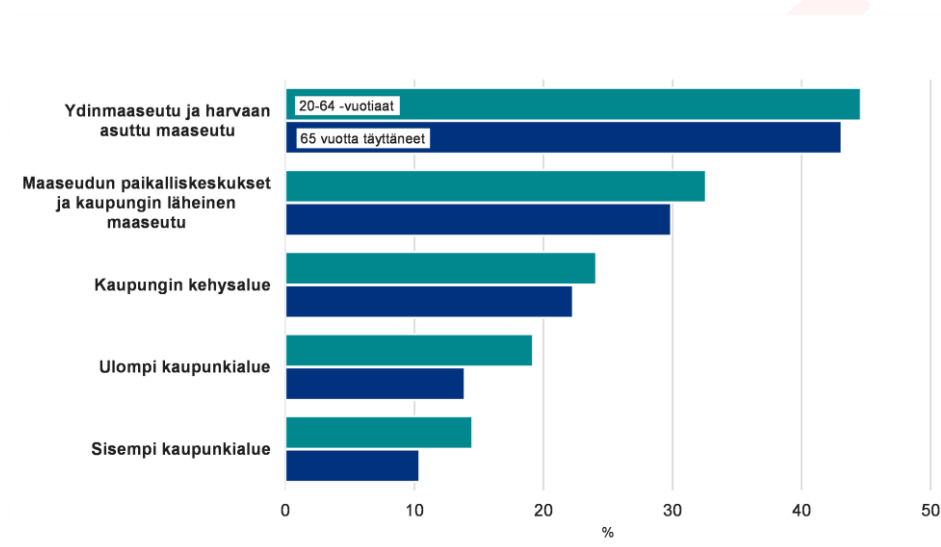
169 Armila ym. 2024

170 Lavapuro ym. 2016

171 OKM

välillä. Maaseudulla kulttuuripalveluiden (pl. kirjastot) tarjonta koettiin selvästi useammin riittämättömäksi kuin kaupungeissa. Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla asuvista naisista peräti lähes joka toinen palveluita tarvinneista koki, että kulttuuripalveluita ei ollut tarjolla riittävästi. Saman aluetyypin miehistä näin koki noin 40 prosenttia palveluita tarvinneista¹⁷².

Kuva 3. Työ- ja eläkeikäisten kokemus kulttuuripalveluiden (pl. kirjastopalvelut) riittämättömydestä omalla asuinalueella maaseudulla ja kaupungeissa vuonna 2022 (Lähde: Terve Suomi, THL 2022).

Vuoden 2023 kuntakyselyn mukaan jokaisessa Manner-Suomen kunnassa oli nuorisotalo tai muu nuorille avoin tila, jossa oli tarjolla ohjattu toimintaa¹⁷³. Huomioitavaa on kuntien laajuus ja maaseutualueiden kylissä ja haja-asutusalueilla asuvien nuorten mahdollisuudet osallistua ohjattuun toimintaan. Tämä on usein mahdotonta, ellei nuorella ole mahdollisuus liikkua omatoimisesti. Kuntakyselyn mukaan nuorisotyötä peruskouluissa tarjosi noin 94 prosenttia kunnista.

Muutokset palveluverkossa heijastuvat myös fyysiseen toimintakykyyn. Esimerkiksi Move!-mittausten tulosten mukaan lasten ja nuorten fyysisessä toimintakyvyssä on merkittävää vaihtelua kuntien ja hyvinvointialueiden välillä, ja erityisesti maaseutumaisissa kunnissa on enemmän oppilaita, joiden fyysinen toimintakyky on heikompi¹⁷⁴. Alueelliset erot voivat johtua muun muassa siitä, että kaupungeissa on enemmän ja monipuolisemmin ohjattuja liikkumis- ja harrastusmahdollisuuksia kuin maaseuduilla.

172 THL (päivitetään)

173 Blom ym. 2024

174 Opetushallitus 2022.a

Samoin siitä, että pitkät etäisyydet koulu- ja harrastuspaikkoihin aiheuttavat paljon istumista ja heikentävät kulkemista harrastusten piiriin¹⁷⁵.

Monella maaseutualueella toimii Nuoriso Leader -toiminta, joka on osa EU-osarahoitteista maaseuturahastosta, valtiolta ja kunnista rahoitettua Leader-toimintaa. Leader-ryhmiä on Suomessa 53 ja Nuoriso Leader -toimintaa harjoitetaan noin 30 Leader-ryhmän alueella. Toiminnassa nuoret päättävät rahoituksesta, joka on tarkoitettu 13-25-vuotiaiden omien projektien toteuttamiseen sekä yrityskokeiluihin. Nuorisotyöryhmä vaikuttaa alueen kehittämiseen nuorten näkökulmasta ja on maaseutualueiden nuorille tärkeä toimintatapa.

Hyvinvointialueilla on ollut sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen palveluiden järjestämisvastuu vuoden 2023 alusta. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän tavoitteena on turvata yhdenvertaiset, laadukkaat ja kustannustehokkaat palvelut koko väestölle. Tämä edellyttää selkeää palvelujärjestelmää, jossa ennaltaehkäisevät, perustason ja erityistason palvelut muodostavat toimivan kokonaisuuden. Palvelujen sujuvuus ja jatkuvuus sekä ammattilaisten yhteistyö ovat keskeisiä tavoitteita. Se, millä tavalla nämä järjestetään maaseutualueilla ja haja-asutusalueilla, on merkityksellistä. Sosiaali- ja terveydenhuollon sekä turvallisuuspalveluiden henkilöstön riittävyys ja saatavuus ovat kriittisiä palvelujen järjestämiseksi. Henkilöstövaje uhkaa palvelujen saatavuutta, joten tarvitaan toimia koulutusmäärien lisäämiseksi, työnjaon selkeyttämiseksi ja rekrytoinnin laajentamiseksi. Lisäksi hyvinvointialueiden ja kuntien yhteistyö sekä ennaltaehkäisevä työ ovat tärkeitä, jotta palvelut voidaan järjestää tehokkaasti ja kestävästi.

Maailman terveysjärjestö WHO, OECD ja Euroopan komissio ovat tunnistaneet maaseutualueiden terveyspalveluiden järjestämisen ongelman, johon vastaamiseksi WHO on jo koostanut terveyskysymysten maaseutuvaikutusten arviointityökalupakin¹⁷⁶. Kohde-esimerkiksi on nostettu Englanti. Euroopan komissio on puolestaan osana EU:n pitkän aikavälin maaseutuvision ja maaseutusopimuksen yhteisöä edistänyt sektorit ylittävässä yhteistyössä maaseudun terveyskysymysten maaseutuvaikutusten arviointia¹⁷⁷ sekä tiedon ja tutkimuksen lisäämistä. Vuonna 2024 pidetyssä 13. EURIPA:n maaseudun terveysfoorumissa hyväksytty Lincolnin julkilausuma sisältää maaseudun terveys- ja sosiaalihuollon vahvistamiseksi joukon suosituksia, kuten yhteisöjen valmiuksien vahvistamisen luomaan terveempiä tulevaisuuksia yhdessä, maaseudun terveydenhuollon työntekijöiden perus- ja jatkokoulutukseen investoimisen, maaseudun terveys- ja hoitohenkilöstöä kannustamisen parantamaan rekrytointia ja pysyvyyttä, maaseudun terveydenhuollon henkilöstön työtaakkaan puuttumisen,

175 Räcköläinen ym. 2022, Vestinen ym. 2025

176 Wilson 2021

177 NCRHC 2020

integraation ja yhteistyön edistämisen eri sektoreiden välillä, maaseudun terveysdatan puutteisiin puuttumisen sekä "maaseudun huomioimisen terveydenhuollossa" -ajatusten soveltamisen muihin politiikkoihin ja toimiin. Lincolnin julkilausuma puoltaa vahvaa poikkisektoraalista yhteistyötä, joka kokoaa yhteen terveydenhuollon ammattilaiset, akateemikot, päättäjät, sosiaalipalvelujen tarjoajat, maaseudun kehittämiseen osallistuvat hallinnon osastot ja yhteisön jäsenet. Lisäksi julkilausuma korostaa maaseudun huomioimisen merkitystä politiikkojen suunnittelussa, jotta ne vastaavat maaseutualueiden erityisiin haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Suomessa maaseutuvaikutusten arvioinnin osaamista edistetään maaseutupolitiikan temaattisen verkostotyön kautta, jonka pohjalta on tuotettu hyvinvointialueille suunnattu maaseutuvaikutusten arvioinnin työkalu.

Maaseutualueilla olevat toimintaympäristöt ja yritykset antavat laajoja mahdollisuuksia terveyden- ja hyvinvoinnin vahvistamiselle. Luonnon terveysvaikutuksilla on tutkitusti kansantaloudellisia merkityksiä. Luonnon hyödyntämisellä ja eläinavusteisella toiminnalla on tutkitusti merkittäviä hyvinvointivaikutuksia, mutta myös vaikutuksia kotoutumisen onnistumiseen¹⁷⁸. Huomioitavaa on yhteys nuorten naisten työllisyystoiveisiin, jotka linkittyvät vahvasti eläimiin¹⁷⁹.

Resurssipula vaikuttaa kriittisellä tavalla myös turvallisuuteen: poliisi ja pelastustoimi kärsivät kroonisesti osaaajapulasta ja samanaikaisesti myös vapaaehtoistyön järjestäminen käy vaikeammaksi. Maaseutujen sopimuspälokuntien jatkuvuus on monin paikoin uhattuna. Alueelliseen toimintaan ei ole riittäviä resursseja ja säästöt vaarantavat arjen turvallisuutta, minkä seurauksena maaseudulla- ja saaristoalueilla ei välttämättä saada tarvittavia palveluita. Tällä kaikella on merkittävä vaikutus oikeudenmukaisuuden ja luottamuksen kokemukseen. Poliisin näkökulmasta maaseutu- ja saaristoalueet painottuvat hallitusohjelmassa muun muassa näiden kahden kohdan kautta: "Poliisin läsnäolo turvataan koko maassa. Poliisin palvelut turvataan molemmilla kansalliskielessä" sekä "Muutokset turvallisuusympäristössä edellyttävät poliisin operatiivisen toiminnan vahvistamista. Hallitus nostaa poliisitehtävissä toimivien määrän 8 000 poliisihenkilötyövuoteen vaalikauden loppuun mennessä. Lisäys tehdään poliisin operatiivisen toiminnan vahvistamiseen. Poliisin toteuttaman HARVATURVA -projektin (2021-2023) oppeja on hyödynnetty laajalti poliisilaitoksissa¹⁸⁰. " Monipaikkaisuus (ks. 3.2.) tuo oman lisänsä ennen kaikkea pelastus- ja sote-palveluiden tarpeeseen. Puhutaan myös monipaikkaisesta hoivasta, joka esimerkiksi vapaa-ajan asumiseen kytkeytyvän monipaikkaisuuden ohella tarkoittaa etäomaishoitoa ja siihen liittyvien tarpeiden tunnistamista¹⁸¹. Myös Rajavartiolaitoksella on rooli arjen tukena maaseudulla ja

178 Autio ym. 2022, Alasaari ym. 2010, Ahopalo ym.2024, Eskelinen ym. 2018

179 Kankaanranta 2025

180 Eskelinen ym. 2025

181 Kattilakoski ym. 2024a

saaristossa, sillä se on yleensä ainoa turvallisuusviranomaisen, jonka toiminnan painopiste on rajan läheisellä harvaan asutulla alueella.

Julkisissa palveluissa digitaalisuuden ensisijaisuus on ollut edellisten hallitusten ja on nykyisen hallituksen tavoitteena¹⁸². Hallitus haluaa vahvistaa palveluiden saatavuutta, kustannusvaikuttavuutta, laatua, jatkuvuutta ja integraatiota. Julkisen sektorin tuottavuuden kasvun oletetaan samalla olevan nolla¹⁸³. Sosiaali- ja terveysala on henkilöstömäärältään suurin toimiala niin maaseutualueilla kuin kaupungeissakin, jolloin hyvinvointialueiden toiminta ja strategiset palveluverkkopäätökset vaikuttavat voimakkaasti paitsi peruspalvelujen saatavuuteen ja saavutettavuuteen myös työllisyystilanteeseen. Muutokset ovat vaikeuttaneet peruspalvelutilanteen maantieteellistä kartoittamista maaseutuvaikutuksia ajatellen, minkä lisäksi kaupunki-maaseutuluokitus on ollut toistaiseksi hyödyntämätön väline sote-uudistukseen liittyvissä arvioinneissa¹⁸⁴. On nähtävissä, että palveluverkon keskittäminen alueiden suurimpiin kaupunkeihin siirtää työvoiman tarvetta ja työpaikkoja maantieteellisesti. Uusien toimintamallien, kuten etä-vastaanottojen, asiakkaan luo vietyjen palvelujen sekä liikkuvien palvelujen (erityisesti harvaan asutuilla alueilla) edistäminen kuuluu sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistamiseen, mutta näiden toteutumisesta, käytöstä ja vaikuttavuudesta ei ole seurantatietoa.

Valtiovarainministeriön johdolla on käynnissä valtion palvelu- ja toimitilaverkkouudistus. Sen yhtenä keskeisenä tavoitteena on koota valtion viranomaisten käyntiasiointia julkisen hallinnon yhteisiin asiakaspalvelupisteisiin. Käyntiasioinnin kokoamista suunnitellaan siten, että asiakkailta on pääsääntöisesti enintään tunnin asiointietäisyys lähimpään pisteeseen ja pisteen vaikutusalueella on riittävä väestöpohja. Kriteerit on linjattu valtioneuvoston 27.3.2024 hyväksymässä Valtion palveluiden saatavuuden ja toimintojen sijoittamisen valtakunnallisessa suunnitelmassa 2024–2027. Suunnitelmassa linjataan muun muassa, että laajan väestöpohjan maakunnissa, harvaan asutuissa maakunnissa sekä maakunnissa, joissa on saaristoalueita, kriteereitä voidaan tarvittaessa painottaa eri tavalla tai ottaa käyttöön uusia lisämäärittelytekijöitä. Näin voidaan varmistaa, että valtion tehtävät hoidetaan koko maassa tuloksellisesti ja palvelun saatavuus vastaa eri asiakasryhmien palvelutarpeeseen perusoikeudet turvaavalla tavalla. Uutena palvelujen tuottamistapana yhteisiin asiakaspalvelupisteisiin tulee käyttöön etä- ja -tulkkauspalveluratkaisu, jolla halutaan parantaa valtion palvelujen saatavuutta maaseutu- ja saaristoalueilla.

Palveluverkon muutoksessa on kyse myös ankkuri-instituutioista (eng. anchor institutions) eli toimijoista, jotka ovat sitoutuneita alueellisesti ja joilla on merkittävä rooli

182

183 Niinivuo 2023

184 Tynkkynen ym. 2025

taloudellisen elinvoiman, ihmisten hyvinvoinnin ja turvallisuuden rakentamisessa¹⁸⁵. Julkisen vallan (valtion, kuntien, hyvinvointialueiden) sekä yksityisten toimijoiden vetäytyessä maaseutukunnista (erityisesti harvaan asutuilla alueilla), mutta enenevässä määrin myös ydinmaaseudulta, pienistä paikalliskeskuksista sekä kaupunginläheiseltä maaseudulta toiveet palveluiden ylläpitämisestä siirtyvät yhä enemmän kansalaisyhteiskunnalle. Vapaaehtoistoiminnan periaatteiden pohjalta ei ole kuitenkaan edellytyksiä sitoutua palvelujen säännölliseen tuottamiseen. Vapaaehtoistoiminnassa työtaakka keskittyy usein muutamille aktiivisille ihmisille, jotka jo ovat monella tapaa mukana paikallisessa kehittämisessä, usein oman työnsä ohella. Palvelutuotannon on myös maaseutualueilla oltava kestävä ja pitkäjänteistä, mihin tarvitaan organisoituja malleja ja vahvempia rakenteita. Yhdessä malliksi on esitetty yhteisölähtöistä ja yhteiskunnallista yrittäjyyttä, josta laadittiin ensimmäinen valtakunnallinen strategia vuonna 2021¹⁸⁶ ja jolle on perustettu valtakunnallinen, verkostomaisesti toimiva yhteiskunnallisten yritysten osaamiskeskus. Yhteisölähtöistä yhteiskunnallista yrittäjyyttä on tutkittu ja edistetty aktiivisesti viime vuosikymmenen aikana maaseutualueiden kontekstissa¹⁸⁷.

Julkisen vallan ylläpitämien, paikallisesti merkittävien ankkuri-instituutioiden määrä on vähentynyt maaseutualueilla merkittävästi viimeisen vuosikymmenen aikana. Yhtenä esimerkkinä voi pitää peruskoulujen lakkauttamista. Kuntien palveluverkkomuutokset kytkeytyvät kuntien omaan järjestämisvastuuseen ja kulloinkin erilaisten päämäärien pohjalta tehtyihin välttämättömiin päätöksiin¹⁸⁸. Kansallista hyvinvointipolitiikkaa ilmentävän julkisen palvelujärjestelmän ja paikallistason välisen vuorovaikutuksen tarkastelussa oleellista on se, kuinka vuorovaikutus lisää keskinäistä ymmärrystä eri osapuolten toiminnan realiteeteista¹⁸⁹. Tämä on haastavaa erityisesti siellä, missä julkinen palvelujärjestelmä on täysin vetäytynyt tai vetäytymässä. Julkisen palvelujärjestelmän osallisuusmahdollisuuksien etäännyessä tarvitaan rinnalle erilaisia alue-, asukas ja asiakasryhmäkohtaisia vaikuttamiselimitä. Alueellinen, maantieteellinen ulottuvuus on pystyttävä ottamaan huomioon niin yksittäisissä palvelutapahtumissa kuin toiminnan suunnittelussa.

Orpon hallitus on valmistellut hallitusohjelman mukaisesti esityksen valtion aluehallintouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi¹⁹⁰. Laissa säädettäisiin uudesta valtakunnallisesta lupa- ja valvontavirastosta, kymmenestä uudesta alueellisesta

¹⁸⁵ Forsman-Huggym. 2025

¹⁸⁶ TEM 2021

¹⁸⁷ Yhteiskunnallinen yrittäjyys maaseutualueilla -tietosivu (Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti)

¹⁸⁸ Kyösti 2024

¹⁸⁹ Kattilakoski 2015

¹⁹⁰ https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_13+2025.aspx Eduskunta HE 13/2025 vp

elinvoimakeskuksesta sekä valtakunnallisesta työllisyys-, kehittämis- ja hallintokeskuksesta ja Ahvenanmaan maakunnassa toimivasta Ahvenanmaan valtionvirastosta. Uudistuksen tavoitteena on lupa-, ohjaus- ja valvontatehtävien kokoaminen valtakunnalliseen lupa- ja valvontavirastoon. Monialainen valtion aluehallinto kootaan alueellisiin elinvoimakeskuskuksiin. Uudistuksessa varmistetaan kielellisten oikeuksien toteutuminen. Uudistus on toteutettu virastojen toimipaikkaverkostoa ja lähtökohtaisesti niihin sijoitettujen virkojen virkapaikkoja muuttamatta, millä on tavoitteena varmistaa virastojen alueellinen läsnäolo ja alueiden erityispiirteiden tuntemus.

Välttämättömyyspalveluiden osalta on esimerkiksi pankkien konttoriverkosto supistunut merkittävästi digitaalisten palveluiden, väestön keskittymisen, pankkien koon kasvun ja pankkimarkkinan keskittymisestä johtuen. Vuonna 2022 Suomessa oli 43 kuntaa (30 Manner-Suomessa), joissa ei ollut yhtään pankkikonttoria. Tämä vastaa 14 prosenttia kaikista Suomen kunnista ja 10 prosenttia Manner-Suomen kunnista. Konttorittomat kunnat ovat jakautuneet melko tasaisesti harvaan asutulle maaseudulle, ydinmaaseudulle sekä kaupunkien läheiselle maaseudulle. Kuntien määrä alkoi kasvaa vasta 2010-luvulla, ja kasvu kiihtyi 2010-luvun loppupuolella. Vaikka konttorittomien kuntien määrä on kasvanut kaikilla maaseutualueilla, kaupungeissa kasvu alkoi vasta vuonna 2022¹⁹¹. Palveluiden keskittyminen on vähentänyt myös kyläkauppojen määrää. Vuonna 2002 kyläkauppoja oli vielä 704, mutta vuoteen 2022 mennessä määrä oli pudonnut 177:ään. Kyläkaupoilla on tärkeä rooli vähittäiskaupan yksikköinä sekä muiden palvelujen tuottajina ja välittäjinä erityisesti harvaan asutuilla alueilla ja saaristossa. Kyläkaupat palvelevat niin vakituksia asukkaita kuin osa-aikaisia asukkaita ja matkailijoita myös esimerkiksi apteekkipalveluiden osalta. Reseptilääkkeiden saatavuus ja saavutettavuus tärkeä kysymys. Kyläkauppojen yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi Suomessa otettiin vuonna 2020 käyttöön kyläkauppatuki. Tämä tuki aloitettiin kaksivaiheisena kokeiluna ja vakinaistettiin vuonna 2023¹⁹².

Maaseutualueilla tapahtuneet muutokset hyvinvointivaltiossa ja julkisissa palveluissa sekä jatkuvat puutteet arjen sujuvuuden kannalta välttämättömissä palveluissa ovat herättäneet huolta ja epävarmuutta paikallisyhteisöissä¹⁹³. Tämä on ilmennyt eri tavoin, ja maaseutualueiden kansalaisyhteiskunnan vahvistuminen on osa tätä kehitystä. Maantieteellinen syrjäisyys ja puutteet peruspalveluiden saatavuudessa ja saavutettavuudessa liittyy tutkitusti maantieteelliseen tyytymättömyyteen ja myös poliittiseen radikalismiin. Hiljaisten maaseutuyhteisöjen tilanteesta tarvitaan lisää tietoa.

191 Norkio ym. 2025

192 Hirvonen ym. 2024

193 Kattilakoski 2022

Palveluiden fyysinen saavutettavuus

Palveluiden maantieteellinen saavutettavuus on tärkeää maaseutualueiden asuttavuuden, houkuttelevuuden ja elinvoimaisuuden näkökulmasta. Peruspalveluilla on suora vaikutus ihmisten mahdollisuuksiin muuttaa ja asua maaseutualueilla¹⁹⁴. Palveluiden saavutettavuuden seurannan kehittämishankkeessa (PALSA)¹⁹⁵ tuotettiin uutta tietoa päivittäistavarakaupan, oppilaitosten (peruskoulu, lukio ja ammatilliset oppilaitokset), terveyspalveluiden, apteekkien, kirjastojen ja liikuntapaikkojen maantieteellisestä saavutettavuudesta koko Suomesta. Matka-ajat eri palveluihin ovat mitattu henkilöautolle, julkiselle liikenteelle ja kävelylle. Vaikka valtaosa väestöstä saavuttaa lähimmän päivittäistavarakaupan, apteekin, kirjaston tai terveyspalvelun (ennen hyvinvointialueiden palveluverkkoja) enintään 30 minuutin henkilöauton matka-ajan puitteissa, ovat erot erilaisten alueiden välillä merkittävät. Maantieteellisen saavutettavuuden tarkastelut antavat yleiskuvan palveluiden verkostosta ja asukkaiden mahdollisuudesta asioida palveluissa eri kulkumuodoilla.

Maaseutualueilla noin 55 prosenttia väestöstä asuu enintään puolen tunnin kävelyetäisyydellä lähimmästä päivittäistavarakaupasta, muiden palveluiden ollessa etäänpäin. Tarkastelussa ei olla kuitenkaan huomioitu ikääntyneen väestön tosiasiallisia mahdollisuuksia taittaa asiointimatkaa kävellen, eikä myöskään liikennepalveluiden saatavuuden ongelmiin¹⁹⁶ liittyviä kerrannaisvaikutuksia palveluiden saavutettavuuteen. Terveyspalveluiden osalta palveluverkon harveneminen pidentänee matka-aikoja etenkin maaseutualueilla, mikäli maaseutualueille soveltuvia palvelun järjestämistapoja ei kehitetä aktiivisesti. PALSA -hankkeessa toteutetut jatkotarkastelut terveyspalveluverkon suunnitelmista valituilta hyvinvointialueilta osoittivat, että terveyspalveluiden palveluverkon harventaminen pidentäisi matka-aikoja etenkin maaseutualueilla. Tutkimuksessa esitetyt muutostarkastelut eivät edusta toteutuneita palveluverkkoja. Yhdyskuntarakenteen seurannan näkökulmasta nämä tarkastelut tarjoavat kokonaisvaltaista ymmärrystä eri alueiden palvelutarjonnasta ja arjen asiointimahdollisuuksista.

Palvelujen keskittyminen suurempiin yksiköihin on heikentänyt niiden maantieteellistä saavutettavuutta etenkin harvaan asutulla maaseudulla ja pitkien etäisyyksien kunnissa, maakuntien postinumeroalueiden reuna-alueilla. Yhdyskuntarakenteen perusuran jatkaessa nykysuuntaa säilyy palveluiden saavutettavuus suurimmissa kaupungeissa, mutta pienissä kaupungeissa ja maaseudulla se heikkenisi edelleen¹⁹⁷. Samalla analyysit tukevat näkemystä seutukaupunkien kasvavasta merkityksestä ympäröivien maaseutukuntien ja -alueiden sekä kylien asukkaille ja yrityksille saavutettavan

194 Lassander ym. 2025

195 SYKE 2024:42

196 Rautiainen 2019 (case Pohjois-Savo)

197 Airikkala ym. 2022

palveluverkon ylläpitäjinä sekä alueellisina kehittäjinä. Kokokonaisturvallisuuden ja huoltovarmuuden näkökulmasta esimerkiksi ruuan- ja energiantuotannon aloilla¹⁹⁸ on seutukaupungeilla myös tärkeä rooli.

Palveluverkkomuutoksiin sopeutumisen edellytyksiin liittyy keskeisesti kulkemisen reunaehdot ja käytettävissä olevat liikennepalvelut. Keskeinen käsite on myös liikenneköyhyys. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa sosiaalisesta ilmastorahastosta (EU 2023/955) liikenneköyhyys on määritelty seuraavasti: "Liikenneköyhyydellä (tarkoitetaan) sitä, että henkilöt ja kotitaloudet eivät pysty kattamaan yksityisen tai julkisen liikenteen kustannuksia tai se on heille vaikeaa tai henkilöillä ja kotitalouksilla ei ole mahdollisuutta tai heillä on vaikeuksia saada liikennepalveluja, jotka ovat tarpeen, jotta he saisivat pääsyn olennaisiin sosioekonomisiin palveluihin ja toimiin, kansalliset ja maantieteelliset olosuhteet huomioon ottaen".

Asetuksen mukaan liikenneköyhyys voi heikentää erityisesti sosiaalisesti haavoittuvien henkilöiden ja kotitalouksien pääsyä olennaisiin sosioekonomisiin toimiin ja palveluihin, kuten työllisyyteen, koulutukseen ja terveydenhuoltoon. Liikenneköyhyyden taustalla vaikuttaa usein yksi tai useampi tekijä, kuten matala palkka, korkeat polttoainekustannukset tai kohtuuhintaisen tai helposti saatavilla olevan yksityisen tai julkisen liikenteen puuttuminen. Liikenneköyhyys voi kohdistua erityisesti henkilöihin ja kotitalouksiin maaseutu-, saaristo-, syrjäseutu- ja vuoristoalueilla sekä syrjäisillä ja vaikeapääsyisillä tai vähemmän kehittyneillä alueilla, myös vähemmän kehittyneillä kaupunkien kehysalueilla ja syrjäisimmillä alueilla. Liikenneköyhyys korreloi usein sosiaalisten haavoittuvuuksien, kuten köyhyyden, työttömyyden tai liikuntarajoitteisuuden, kanssa. Liikenneköyhyydelle alttiita ovat erityisesti naiset, vanhukset, nuoret, pienituloiset ja vammaiset. Euroopan komissio on täsmentänyt liikenneköyhyyden määritelmäänsä kolmeen näkökulmaan: saavutettavuus, saatavuus ja kohtuuhintaisuus.

Maaseudun energia- ja liikenneköyhyys ilmiöinä (MaaElli) -tutkimushankkeessa selvitettiin kulkemisen hintaan ja palvelutarjontaan liittyviä haasteita suomalaisissa kotitalouksissa vuosien 2022-2023 aikana. Kyselyn vastaajista 53 prosenttia totesi, että autoilu on käytännössä ainoa vaihtoehto arjessa, mutta siihen ei ole varaa kuten ennen. Lisäksi 54 prosenttia mainitsi joukkoliikenteen puutteen, 24 prosenttia joukkoliikenteen epäsopivat aikataulut, viidennes palveluliikenteen puutteen ja 11 prosenttia taksien huonon saatavuuden. Toisaalta joka kolmannen vastaajan mukaan liikkuminen oli säilynyt ennallaan ilman haasteita. Eniten kulkemista vaikeuttaneeksi tekijäksi nousi riittävän turvalliseksi koettujen liikkumismahdollisuuksien puute (34 prosenttia vastaajista), seuraavina liian pitkä etäisyys joukkoliikennepysäkille (28 prosenttia), liian pitkä matka-aika (20 prosenttia), fyysisesti liian rankka matka (19 prosenttia) sekä heikko

198 TEM 2024:50. Vaattovaara ym. 2024

tiedonsaanti joukkoliikenteestä (15 prosenttia). Vastaajista kolmannes katsoi, että arki sujui.

Kulkemisen haasteiden ratkaisemiseksi suosituimmat vaihtoehdot olivat matkareittien tarkka suunnittelu (44 prosenttia), asioiden hoito ja toisten tapaaminen sähköisesti (36 prosenttia), kulkemisten säännöllinen väliin jättäminen (25 prosenttia) sekä kimppekyytien ja naapuriavun hyödyntäminen (10 prosenttia). Kolmannes vastaajista katsoi arjen sujuvan entiseen tapaan. Matkoja, joita oltiin jouduttu jättämään väliin, olivat harrastuksiin kulkeminen (38 prosenttia), kauppa- tai muut palvelut (34 prosenttia), virasto-/asiointipalvelut (13 prosenttia), terveyspalvelut (12 prosenttia), työ (11 prosenttia), apteekki (8 prosenttia) ja opiskelu (4 prosenttia). Vastaajista 43 prosenttia ei ollut joutunut jättämään matkoja väliin.

Liikenne- ja viestintävirastossa (Traficom) on myös käynnissä liikenneköyhyystarkastelu, jossa keskitytään joukkoliikennepuutoksen analysointiin. Tarkastelu tuottaa tietoa, joka on relevanttia maaseutualueiden liikenteellisen saavutettavuuden näkökulmasta. Kyseinen analyysi perustuu valmisteilla olevan liikenne-ennustemallin aineistoihin. Joukkoliikenne valittiin tarkasteltavaksi kulkutavaksi, sillä palveluiden ollessa saatavilla, ne ovat lähes kaikkien käytettävissä (ml. autottomat, lapset, liikkumisrajoitteiset). Liikenneköyhyiden riski kohoaa mikäli jos joukkoliikenneyhteyksiä ei ole alueella käytettävissä tai niiden tarjonta on hyvin heikkoa. Liikenne- ja viestintäviraston tarkastelu tuottaa tietoa, joka on olennaista maaseutualueiden liikenteellisen saavutettavuuden näkökulmasta. Liikenneköyhyiden lisäksi puhutaan myös hoivaköyhydestä yhtenä eriarvoisuuden ilmentymänä, jolloin kyse on avun ja hoivan puutteesta, vaikeudesta hakea palveluita tai hakeutua palveluihin, minkä seurauksena on tultava toimeen ilman apua, jota tarvitsee¹⁹⁹.

Palveluiden fyysinen saavutettavuus maaseutualueilla ja muualla maassa liittyy alkukunnallisen liikennejärjestelmän toimivuuteen. Väyläverkon kunnolla ja päivittäisellä palvelutasolla on merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia, jotka kohdistuvat sekä ihmisiin että väylänpitäjälle eli valtiolle. Vuoden 2024 alussa maanteiden korjausvelka oli noin 2,5 miljardia euroa ja ratojen korjausvelka noin 1,6 miljardia euroa.

Liikenteen vaihtoehtojen käyttövoimien saatavuudessa ja yleistymisessä on havaittu merkittäviä alueellisia eroja. Liikenteen vaihtoehtojen käyttövoimien yleistymisellä ja jakeluverkon kattavuudella voi myös nähdä vaikutusta maaseutualueiden elinvoimaan.

199 Van Aerschot ym. 2022. Kröger ym. 2019.

Valtakunnallinen liikennejärjestelmäsuunnitelma (Liikenne 12) on liikennejärjestelmästä ja maanteistä annetun lain (503/2005) mukainen strateginen suunnitelma Suomen liikennejärjestelmän kehittämisestä 12 vuodeksi. Se sisältää muun muassa liikennejärjestelmän nykytilaa ja toimintaympäristön muutoksia koskevan arvion, valtakunnallista liikennejärjestelmää koskevat tavoitteet sekä toimenpideohjelman tavoitteiden saavuttamiseksi. Lisäksi suunnitelmaan sisältyy valtion rahoitusohjelma sekä suunnitelman vaikutusarviointi. Voimassa oleva ensimmäinen liikennejärjestelmäsuunnitelma tehtiin vuosille 2021-2032.

LIKKUVIEN PALVELUYKSIKÖIDEN RENESSANSI?

Mallu-auto on viime vuosikymmenellä kehitettiin uudenlainen liikkuva palveluyksikkö. Se aloitti toimintansa marraskuussa 2010 Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden alueella. EU-osarahoitteisesti maaseuturahaston rahoituksella kehitetty Mallu-auto toi sairaanhoitajan ja terveydenhoitajan palvelut kaukana kiinteistä palvelupisteistä asuvien ihmisten ulottuville. Toiminta alkoi kausi-influenssarokotekampanjalla ja vuoden 2011 alusta lähtien tarjolla oli laajemmin sairaanhoitajan ja terveydenhoitajan palveluja, erityisesti ikääntyneille haja-asutusalueilla.

Toiminta käynnistettiin yhteistyössä kyläyhdistysten kanssa, ja yhteistyö jatkuu edelleen. Kyläyhdistykset ovat vaikuttaneet reittien muodostumiseen ja tarjonneet tiloja teemapäiville. Mallu-auton kehittämisen kustannukset olivat vuonna 2012 noin 112 701 euroa, ja asiakaskohtaiseksi kustannukseksi muodostui 52 euroa. Pilottivaiheessa kustannukset olivat yli kaksinkertaiset alhaisen käyttöasteen vuoksi.

Mallu-auto kiersi aluksi säännöllistä reittiä neljänä päivänä viikossa, pysähtyen eri paikoissa kahden viikon välein. Mallun nykyiset pysähdyspaikat on katsottavissa Etelä-Karjalan hyvinvointialueen sivuilta. Vastaanottoaika oli aluksi tunnista kahteen, ja palveluja sai sekä ajanvarauksella että ilman. Tarjolla oli monipuolisia terveyspalveluja, kuten korvahuuhtelua, tikkien poistoa, rokotuksia, verenpaineen seurantaa, verensokerin mittausta ja ravitsemusneuvontaa. Lisäksi järjestettiin terveyden ja hyvinvoinnin teemapäiviä. Mallu-auton sairaanhoitajan vastaanotolla voidaan nykyään hoitaa esimerkiksi pitkäaikaissairauksien seurantakäynnit, suunnitellut INR-testaukset, injektoiden pistäminen, tikkien poistot sekä korvahuuhtelut. Mallu-autossa saa myös laboratoriopalveluna perusverinäytteen ottoa.

Lähde: Toimintamallin kuvaus/tietokortti maaseutupolitiikan Hyvinvointipalvelut -teemaryhmän ja Eksoten yhteistyönä 2012 ja EKHVA
<https://www.ekhva.fi/asiakkaalle/toimipisteet/liikkuvat-palvelut/mallu-auto/>

Palveluiden digitaalinen saavutettavuus

Merkittävä osa palveluista on keskitetty suurimpiin kaupunkeihin ja/tai sähköistetty ja edellyttää vahvan tunnistautumista, mistä valtaosa tapahtuu verkkopankkitunnuksilla tai -sovelluksilla. Osa tapahtuu myös mobiilivarmenteella. Vahvan tunnistautumisen välineen saaminen edellyttää henkilöllisyystodistusta tai verkkopankkitunnuksia, joiden hankkimiseen maaseutualueilla vaikuttaa yksityisten palveluiden (valokuvaamot, taksiliikennepalvelut, päivittäistavarakauppa) harveneva verkko, henkilöauton käyttömahdollisuus tai henkilöliikenteen olemassaolo, poliisin lupapisteen sijainti ja aukioloaika, pankkikonttorin sijainti ja aukioloaika sekä muu tukipalvelu asiointille ja ajan varaamiselle. Palveluiden keskittämisen ja sähköistymisen vaikutukset nostavat esille paikkasidonnaisia maaseutuvaikutuksia sekä digisyrjäytymisen ilmiön, joka koskettaa eri-ikäisiä ihmisiä erilaisilla alueilla. Paikallisesti ja alueellisesti avuksi on tullut julkisen vallan sijaan kansalais- ja vapaaehtoistoimijat, yritykset ja käytännössä EU-osarahoitteinen hanketoiminta. Palveluiden digitaalisen saavutettavuuden varmistamiseksi tarvitaan laajaa yhteistyötä toimivien ja luotettavien, käytettävissä olevien tietoliikenneyhteysien lisäksi (kts. luku 6.8).

Erityisen haavoittuvassa tilanteessa ovat harvaan asutulla maaseudulla yksin asuvat ikäihmiset, mutta myös nuoret, autottomat ja työttömät työikäiset. Väestön ikääntyminen vaikuttanee autottomien kotitalouksien määrän kasvuun maaseutualueilla. Digitaalinen eriarvoisuus uhkaa erityisesti haavoittuvia ryhmiä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa, minkä vuoksi maantieteellisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta on edistettävä palveluissa. Myös sote-ammattilaiset ja organisaatiot tarvitsevat tukea ja välineitä digitalisaatioon²⁰⁰, samoin digitukea tarjoavat kansalais- ja vapaaehtoistoimijat.

Digikokeiluja on toteutettu eri puolilla Suomen maaseutualueita. Yksittäisten kokeilujen oppeja on saatu kuitenkin heikosti jaettua, minkä vuoksi resursseja hukkaantuu samojen ongelmien ratkaisemiseen toisistaan tietämättömissä pilotoinneissa ja hankkeissa²⁰¹. Tutkitusti digitaalisuutta hyödyntävien sote-palveluiden kehittämiseen tarvitaan systemaattisuutta, paikallisuuden merkityksen ja määrityksen uudelleenarviointia (kuntatasoa tarkempi kylätaso)²⁰² sekä paikallisten yhteisöjen osallisuuden ja osallistumisen edellytysten vahvistamista.

Tieto- ja viestintäteknologian hyödyntäminen sekä sen käyttöön liittyvien taitojen harjoittelu ovat tulleet tutuksi perusopetuksessa. Koronapandemian myötä myös etäpetus nousi merkittäväksi teemaksi osana laajempaa demografista murrosta sekä

200 THL 5/2025.

201 Antikainen ym. 2017

202 Kattilakoski 2022

perusopetuksen saatavuutta ja saavutettavuutta koskevaa julkista keskustelua. Taus-
talla on tarve löytää ratkaisuja olosuhteiltaan erilaisten kuntien perusopetuksen järjes-
tämistä koskeviin haasteisiin.²⁰³

Yleiset kirjastot tarjoavat myös valtakunnallista digipalvelua, E-kirjastoa, jonka kautta
kirjastojen aineistoja on laajasti kuntalaisten ulottuvilla. Palvelun piirissä on 97 pro-
senttia Suomessa asuvista.

DIGISYRJÄYTYMINEN JA PAIKALLISLÄHTÖINEN RATKAISU: HENKKARIT KAIKILLE KAMPANJA

Henkilöllisyystodistuksen saaminen on Pohjois-Savossa todettu olevan keskeinen ratkaisu
digisyrjäytymisen katkaisemisessa. Ratkaisuja on kehitetty ja toteutettu yhteisölähtöisen
paikallisen kehittämisen mallilla.

Henkkarit Kaikille -kampanja pyrkii auttamaan ihmisiä hankkimaan
henkilöllisyystodistuksia, kuten henkilökortteja ja passeja, erityisesti niille, joilla ei ole
muuten mahdollisuutta saada niitä. Kampanja järjestää valokuvauksia ja
yhteiskuljetuksia poliisiasemille, joissa hakemukset voidaan jättää ja tunnistauminen
suorittaa.

Kampanja on syntynyt tarpeesta, joka johtuu palveluiden siirtymisestä yhä enemmän
verkkoon. Monet digitaaliset palvelut vaativat vahvaa tunnistaumista, kuten
nettipankkitunnuksia, joiden hankkiminen edellyttää virallista henkilöllisyystodistusta.
Monilla ihmisillä, erityisesti ikäihmisillä ja haavoittuvassa asemassa olevilla ryhmillä, on
vaikeuksia saada henkilöllisyystodistuksia pitkien välimatkojen, taloudellisten resurssien
puutteen tai terveydellisten syiden vuoksi

Kampanjan vaikuttavuus on merkittävä, sillä se edistää digitaalista tasa-arvoa ja vähentää
digisyrjäytymistä. Henkkarit Kaikille -kampanja on saanut tunnustusta vuoden 2024
Digitukiteko-palkinnolla. Kampanja auttaa erityisesti ikäihmisiä ja muita haavoittuvassa
asemassa olevia ryhmiä saamaan tarvittavat henkilöllisyystodistukset, mikä parantaa
heidän mahdollisuuksiaan käyttää digitaalisia palveluja ja hoitaa asioitaan itsenäisesti.

Lähde: [Leader Mansikka ry](#)

Sopeutumisen edellytykset

Palveluverkkomuutokset linkittyvät julkisen talouden tilanteeseen ja rakenteellisiin uu-
distuksiin. Palvelujen etääntyminen vaikuttaa kuitenkin eri tavalla maaseudun ja

kaupunkien asukkaiden kustannusten nousuun, sillä maaseutualueiden kotitalouksien sosioekonominen tilanne eroaa kaupunkien kotitalouksien tilanteesta ja asutokuntien keskitulot ovat matalammat kuin kaupunkialueilla. Matalimmat tulotasot ovat maaseudun paikalliskeskuksissa ja harvaan asutulla maaseudulla. Kaikkineen yhden henkilön asutokunnat ovat lisääntyneet voimakkaasti viime vuosikymmeninä ja yleisin asutumuoto on omistusasuminen. Vuokra-asumisessa ei ole tapahtunut merkittävää kehitystä vuodesta 2000. Yhä useampi maaseudun asukas asuu taajamassa, mutta harvaan asutulla maaseudulla 60 prosenttia asukkaista asuu edelleen haja-asutusalueilla²⁰⁴.

Maaseudulla asuntojen hinnoissa on tapahtunut suuri muutos laskusuuntaan. Asumisen kustannukset koostuvat paitsi omakotitaloasumiseen liittyvistä kustannuksista myös infrastruktuurin rakentamisesta ja ylläpitämisestä (esim. yksityistie-, tietoliikenneverkko-, vesihuolto) sekä kasvavista kulkemiseen liittyvistä rahallisista ja ajallisista kustannuksista. Edellytyksiin käyttää palveluita ja päästä niihin (ml. sähköiset palvelut) vaikuttaa väestömuutos²⁰⁵, väestön ikääntyminen, monisairastavuus sekä työkyvyttömyys. Monisairastavuus ja työkyvyttömyys ovat yleisempiä maaseutumaisissa kunnissa kuin kaupungeissa ja niitä todetaan on enemmän idässä kuin lännessä²⁰⁶. Muutoksista ja niiden vaikutuksista on olemassa laajasti maaseutututkimusta, jotka valottavat vaikutusten²⁰⁷ lisäksi ratkaisumahdollisuuksia esimerkiksi yhteiskunnallisesta yrittäjyydestä²⁰⁸, osallisuudesta²⁰⁹ ja strategisesta kumppanuudesta. Ratkaisuja palveluiden järjestämiseen on haettavissa palvelun järjestäjän ja organisoinnin sekä paikallisen demokratian ja osallisuuden välisistä yhteyksistä²¹⁰. Maaseutualueiden asukkaat ja toimijat, erityisesti kansalaisyhteiskunnan toimijat, ovat myös pitkään peräänkuuluttaneet vahvempaa vuorovaikutusta ja keskusteluyhteyttä julkisen vallan kanssa²¹¹. Paikallisuudella tarkoitetaan kuntatasoa tarkempaa aluetarkastelua tai paikallista toimintaa (elinympäristö, kylä ja kortteli, paikalliset yhdistykset ja yrittäjät)²¹². Paikallisuuteen vaikuttaa myös monipaikkaisuus ja vapaa-ajan asukkaat. Huomioitavaa kuitenkin on, että useimmissa kuntastrategioissa ei mainita maaseutua ja vielä harvemmassa kylää. Yhä useampi maaseutumainen kunta näkee itsensä kaupunkina²¹³.

204 Aro ym. 2023 vrt. Lehtonen ym. 2025

205 Vestinen ym. 2025

206 Sotkanet

207 Tedre ym. 2016 Halonen ym. 2018, Kattilakoski ym. 2020, Kattilakoski ym. 2022a

208 Rinne-Koski ym. 2017

209 Salminen ym. 2016, Kattilakoski 2022, Kattilakoski ja Rantamäki 2020

210 Kattilakoski 2022

211 Matthies ym. 2011, Kattilakoski 2022

212 Rannikko 2009, Kumpulainen 2014, Kattilakoski 2015, Kattilakoski ym. 2016

213 Lehtonen 2024

Maaseutualueilla kansalais- ja vapaaehtoistoimijoiden rooli on merkittävä ja yhä enemmän myös suuria odotuksia kohdistuu vapaaehtoistoimintaan. On kuitenkin todettu, että pitkäjänteiset, sitoutumista ja resursseja edellyttävät ihmisten taloudellisiin, sivistyksellisiin ja sosiaalisiin (TSS) oikeuksiin liittyvät palvelut eivät voi olla vapaaehtoistoiminnalla toteutettu. Varautumistyön toteuttamiseen liittyneen tutkimuksen kyselyssä vain vajaa neljännes kansalaistoimijoiden edustajista koki, että kansalaistoimijat on huomioitu hyvin viranomaisten varautumistyössä. Julkisen hallinnon edustajista lähes puolet arvioi alueensa kansalaistoimijoiden käyvän viranomaisvuoropuhelua alueen pitkäjänteisestä kehittämisestä, mutta kansalaistoimijavastaajista vain kolmannes oli tätä mieltä. Kyselyssä lähes neljä viidestä kansalaistoimijoita edustavasta vastaajasta arvioi, että heidän on vaikea saada uusia ihmisiä pyörittämään toimintaa. Yli kaksi kolmesta koki vaikeaksi saada uusia vapaaehtoisia mukaan toimintaan. Kyselytulosten perusteella vapaaehtoistyön haaste korostuu Itä-Suomessa, jossa kansalaistoiminnan toimintavalmiudessa on muutenkin enemmän vaikeuksia kuin muilla alueilla²¹⁴.

Maaseutualueiden yhteisöissä on jouduttu viime vuosikymmenen aikana yhä voimakkaammin etsimään ja toteuttamaan vaihtoehtoisia kehityspolkuja ja toimintamahdollisuuksia palvelujen järjestämiselle. Pitkään jatkuneet alueiden hallintoa ja julkisia palveluita koskeneet reformit ovat aiheuttaneet huolta ja epävarmuutta tulevaisuudesta, erityisesti arjen turvaan ja sujuvuuteen kytkeytyvistä palveluista. Tämän seurauksena nyt pyritään aktiivisesti siihen, että kansalaisosallistuminen vahvistuu osana palvelujen hallintaa, palveluprosesseja ja palvelujen tuottamista²¹⁵. Huomioitavaa on, että tällainen aktiivisuus toteutuu erityisesti kylillä, joissa on erilaisia resursseja ja voimavaroja, ja jotka ovat jo olleet edelläkävijöitä monella tapaa. Toisin sanoen maaseutualueiden ja -yhteisöjen moninaisuuteen liittyy myös se, että kaikilla maaseutualueiden paikallisyhteisöillä ei ole samoja edellytyksiä kansalaislähtöiseen ja yhteisölähtöiseen toimintaan. Suomessa on noin 4000 rekisteröitynyttä kylää, joten maaseudun paikallisyhteisöjen kyky ennakoida ja tunnistaa näköpiirissä olevia kehityskulkuja on joka tapauksessa merkityksellistä sekä niiden toiminnan että ylipäätään olemassaolon kannalta²¹⁶. Myös koko yhteiskunnan kannalta.

Kuntayhteisöä ajatellen väestön vähenemistä ja kuntien elinvoimakehitystä on viime vuosina tarkasteltu älykkään sopeutumisen viitekehyksessä²¹⁷, koska kovien talousmuuttujien (väestömuutos, työpaikkakehitys, talous) rinnalle elinvoimatarkasteluun on ollut tarve nostaa myös pehmeämpiä osallisuutta, yhteisöllisyyttä, hyvinvointia ja

214 Mäenpää 2025

215 Kattilakoski 2022

216 Kattilakoski 2022

217 Makkonen ym. 2022, Kahila ym. 2022a, Kattilakoski ym. 2022

kestävää kehitystä kuvaavia tekijöitä²¹⁸. Älykäs sopeutuminen korostaa elinvoiman ja hyvinvoinnin yhtäaikaista edistämistä²¹⁹, minkä vuoksi käsite on määritelty muun muassa suunnitelmalliseksi pitkän aikavälin paikkaperustaiseksi sopeutumiseksi tai uudistamiseksi sosiaalisesti, alueellisesti ja taloudellisesti kestävällä tavalla väestön ja talouden muuttuessa²²⁰. Tätä pitkän aikavälin muutosta ja erilaisten kuntien *kestävää elinvoimaisuutta* ikääntyvässä yhteiskuntakehityksessä voidaan seurata kestävä elinvoimaisuuden (älykkään sopeutumisen) indikaattoritarkastelulla²²¹.

Arjen kannalta kriittisiin palveluihin maaseudulla lukeutuvat tiestö- ja liikennepalvelut, tietoliikenneyhteydet, opetus- ja koulutus, sosiaali- terveys ja turvallisuuspalvelut kuin myös vesihuolto ja sähkö. Lisäksi sujuvan arjen kannalta keskeisiä ovat yhteisölliset tilat ja yksityiset palvelut kuten päivittäistavarakauppa-, apteekki-, polttoaine- ja vaihtoehtoisten käyttövoimien jakelu-, posti- ja pankkipalvelut. Liikkumismahdollisuuksien sekä puhelin- ja tietoliikenneyhteyksien olemassaolo tai puuttuminen vaikuttavat suoraan siihen, ovatko palvelut saatavilla ja saavutettavissa. Yrittäjien eläköityminen ja vapaaehtoistoimijoiden ikääntyminen ja jaksaminen vaikuttavat puolestaan niin yksityisten kuin vapaaehtois pohjalta ylläpidettyjen palvelujen järjestämiseen ja jatkuvuuden hallintaan. Vapaaehtoisvoimin ylläpidetään jo kriittisen infrastruktuurin lisäksi muun muassa hyvinvointia tukevia palveluja ja julkisten digipalvelujen tukipalveluita. Useat tutkimukset valottavat maaseutualueiden kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan ja -toimijoiden merkitystä, roolia ja vastuunkantoa yleishyödyllisen infran ja palveluiden sekä elinvoimaa uudistavan yhteisöllisyyden osalta.

Maaseutubarometrin 2023 mukaan kokemus peruspalveluiden (kyselyssä sote, opetus, liikunta, kulttuuri) helposta saatavuudesta oli heikentynyt kaikkineen suomalaisten keskuudessa vuodesta 2020, mutta erityisesti ydinmaaseudulla ja kaupungin läheisellä maaseudulla. Saaristoalueet ovat palveluiden saavutettavuuden näkökulmasta vielä oma erityisyytensä elin- ja toimintaympäristönä²²². Peruspalveluiden saatavuus oli barometrivastaajien mukaan myös tärkein turvallisuuden tunteen mittari, minkä osalta tilanne oli huolestuttavin Itä- ja Pohjois-Suomessa. Suomalaisten turvallisuuden tunne on yleisesti heikentynyt eniten harvaan asutuilla alueilla. Kokemus siitä, että yhteiskunta on jättänyt jälkeen näkyy myös Suomessa²²³. Luottamus kanssaihmiin on kuitenkin suurta²²⁴.

218 Makkonen ym. 2022

219 Kahila ym. 2022b, Makkonen ym. 2022

220 Kahila ym. 2022a

221 Makkonen ym. 2022

222 Rannanpää ym. 2024

223 EVA 2022

224 (päivitetään)

Maaseutubarometrin tulosten perusteella maaseudun kehittämisen toimenpiteitä tulisi suunnata erityisesti perusinfrastruktuuriin, koska tiestön kunto on edellytys kaikelle toiminnalle myös näillä alueilla, ja koska tietoliikenne ei ole edelleenkään kaupunkialueiden tasolla nopeuden ja laatunsa osalta. Tuoreimman maaseutubarometrin kyselyajankohtana syksyllä 2023 vasta ennakoitiin hyvinvointialueiden rakenteisiin tehtäviä muutoksia ja leikkauksia. Maaseutubarometritutkimuksissa on yhdyskuntarakenteen tiivistäminen ollut pitkään ollut vähiten toivottava politiikkatoimi kansalaisten keskuudessa²²⁵.

Edellisellä EU:n rahoituskaudella maaseutuohjelman (nykyinen CAP-suunnitelman maaseuturahaston toimenpiteet) hanke- ja yritystuilla on kehitetty laajasti uusia tuotteita, menetelmiä tai palveluita, minkä lisäksi ohjelman tuella on parannettu merkittävästi esimerkiksi maaseutualueiden laajakaistainfrastruktuuria. Maaseutuohjelman toimenpiteet palveluiden parantamiseksi ovat sisältäneet monipuolisesti sekä kehittämishankkeita että investointihankkeita. Kehittämishankerahoituksella paikallisia kehittämistoimenpiteitä on saatu ja saadaan hyvin liikkeelle, mutta julkisten ja yksityisten palvelujen keskittyessä ja vetäytyessä pois maaseudulta uusille palveluratkaisuille on yhä tarvetta. Maaseudun asukkaat ovat tehneet yli 3,3 miljoonaa tuntia talkootöitä yli 70 miljoonan euron edestä yleishyödyllisissä kehittämishankkeissa erilaisissa rakentamis- ja kunnostamistehtävissä. Maaseutuohjelman rahoituksella on rakennettu yli 8 800 kilometriä valokuitua yli 20 000 kotitalouteen. Huoltovarmuuden ja kokonaisturvallisuuden näkökulmasta erityisen merkittävää on kriittisen infrastruktuurin, laajakaistojen ja vesihuollon, rahoittaminen.

6.6 Ympäristöhaasteet ja niiden vaikutukset

Ilmastonmuutos, luonnon monimuotoisuuden väheneminen ja luonnon saastuminen muodostavat globaalin niin kutsutun kolmoiskriisin, jonka vaikutukset koskettavat kaikkia aluetyyppejä. Ympäristöhaasteiden ratkaisemiseen liittyy kiinteästi myös puhtaan energian tuotannon lisääminen. Toimenpiteet kohdistuvat merkittävässä määrin maaseutualueille, joilla niiden toteutuminen edellyttää osaavia ihmisiä, aktiivisia yhteisöjä, toimivaa infrastruktuuria sekä investointikykyä. Väestö- ja elinkeinorakenne, niiden sekä kansalais- ja vapaaehtoistoimijoiden resurssit kuin myös maantiede ja infrastruktuuri vaikuttavat kykyyn vastata kolmoiskriisiin maaseutualueilla. Niin kansallisesti

225 Vihinen ym. 2024a

kuin kansainvälisesti peräänkuulutetaan ja tehdään toimia paikkaperustaisemman ilmastopolitiikan²²⁶ edistämiseksi sekä toimiahyväksyttävyyden vahvistamiseksi²²⁷.

Ilmastomuutoksen hillintä ja sopeutuminen

Ilmastopolitiikan päätöksillä ja toimilla pyritään hidastamaan ilmastomuutoksen etenemistä sekä vähentämään haitallisia vaikutuksia yhteiskuntaan ja luontoon²²⁸. Ilmastomuutoksen hillintää toteutetaan siirtymällä vähähiiliseen yhteiskuntaan tavalla, joka ei esimerkiksi vaaranna ruokaturvaa²²⁹. EU:ssa tavoitellaan hiilineutraalisuutta vuoteen 2050 mennessä²³⁰ ja Suomessa vuoteen 2035 mennessä²³¹. Tavoitteet ja toimenpiteitä ilmastomuutoksen hillintään ja sopeutumiseen on määritelty ilmastolain (423/2022) mukaisen suunnittelujärjestelmän mukaisissa suunnitelmissa. Ilmastolaki sisältää oikeudenmukaisuuden ja kestävä kehityksen tarkoitukset. Ilmastomuutoksen hillintä on luonteeltaan globaalimpi ja siihen sopeutuminen paikallisempi haaste. OECD peräänkuuluttaa paikkaperustaisempaa ilmastopolitiikkaa ja kestävyys siirtymän paikallislähtöistä toteuttamista²³².

Ilmastomuutoksen vaikutukset luonnonvarasektoriin ovat merkittäviä ja niihin varautuminen toteutetaan pitkälti maaseutualueilla. Paikallisella ja alueellisella ilmastomuutokseen sopeutumisella ja ilmastoturvallisuuden parantamisella vahvistetaan resilienssiä ja toimintavarmuutta.

Ilmastomuutokseen liittyviä alueellisia ominaispiirteitä ja haavoittuvuuksia Suomessa on kartoitettu Kansallisen ilmastomuutoksen sopeutumissuunnitelman 2030 taustaksi²³³. Tulvariskien ennustetaan lisääntyvän tulevaisuudessa, mutta tilanne voi vaihdella alueellisesti. Erityisesti Pohjanmaalla, Satakunnassa, Kymenlaaksossa ja Lapissa tulvariskit voimistuvat. Maataloudessa on varauduttava kuivuuteen, märkyyteen, vieraslajeihin sekä kasvitautilien ja tuholaisien torjunnan lisääntyvään tarpeeseen. Metsätaloudessa haasteina ovat tuhohyönteiset, myrskyt, metsäpalot, lumituho ja roudan puute. Saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poro- ja kalatalous,

226 EU 2021, OECD 2025, Kattilakoski ym. 2021

227 Tolvanen ym. 2025, Alue ja ympäristö. Vol 52 Nro 2 (2023)

228 Kansainvälisesti ilmastomuutoksen hillintää ohjaa Pariisin ilmastopuotesopimus 2015, sitä täydentävä YK:n ilmastopuotesopimus sekä EU:n ilmastolaki. Suomen ilmastopolitiikassa keskeisiä ovat ilmastolaki (423/2022), energia- ja ilmastostrategia (Huttunen 2017) ja keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelma (YM 2022)

229 Pariisin ilmastopuotesopimus linkittyy maanviljelyyn vain päästörajoitusten kautta.

230 Euroopan komissio 2019

231 Ilmastolaki (423/2022)

232 OECD 2025

233 Virtanen 2023

kärsivät niin ilmaston- kuin ympäristön muutoksista. Leudot talvet kasvattavat vesistöjen ravinne- ja kiintoainekuormitusta, mikä vaikuttaa paitsi vesistöjen kuntoon, myös luonnon virkistyskäyttöön. Sään ääri-ilmiöt voimistuvat ja yleistyvät, ja ne vaikuttavat niin ruoantuotantoon, metsätalouteen, porotalouteen kuin infrastruktuuriin.

Ilmastonmuutos vaikuttaa laaja-alaisesti maaseutualueiden teillä sekä infrastruktuuriin että liikenteeseen. Lämpimän ajan pidentyminen lisää syys- ja talvikelirikkoa, sahaavat lämpötilat ja sademäärien kasvu rapauttavat rakenteita sekä päällysteitä ja tulvat aiheuttavat rakenteiden eroosiota. Tieinfran kulumisen lisää kunnossapidon kustannuksia, lyhentää tien elinkaarta ja aiheuttaa häiriöitä liikenteelle. Talvimyrskyjen voimistuminen ja rankkasateet nostavat onnettomuusriskiä ja heikentävät liikenteen sujuvuutta. Sahaavat lämpötilat aiheuttavat myös lisääntyntä liukkaudentorjunnan tarvetta erityisesti Pohjois-Suomessa. Raideliikenne on erityisen haavoittuvainen sään ääri-ilmiöille, sillä vaihtoehtoisia reittejä on vähän²³⁴. Lisääntyvät sademäärät ja routasykliin muutokset vaikuttavat myös rakennuskantaa kaikkialla Suomessa.

Kestävät maa- ja metsätalouden käytännöt vahvistavat ilmastonmuutokseen sopeutumista ja alkutuotannon resilienssiä ja kansallista huoltovarmuutta sen lisäksi, että ne parantavat lähiympäristön tilaa. Kestävillä ja ympäristön tilaa parantavilla alkutuotannon toimintatavoilla on myös vaikutuksia ihmisten hyvään elämänlaatuun sekä maaseudun viihtyisyyteen asuinympäristönä. CAP-suunnitelman uusien ja nykyisten kiristysten ympäristö-ilmastotoimenpiteiden ja kasvavien tavoitepinta-alojen kasvu (ns. ympäristökunnianhimon kasvu) vaikuttaa kasvihuonekaasupäästöjen vähentymiseen ja maatalouden ympäristökuormituksen pienentämiseen²³⁵. Esimerkiksi vuoden 2023 aikana ympäristö-, ilmasto- ja monimuotoisuusaloja kertyi aiempaa enemmän, mihin vaikuttaa tilatasolla muun muassa kalliit tuotantopanokset. Lisäksi on talviaikaisen kasvipeitteisyyden ja monimuotoisuuskasvien pinta-alat ylittäneet tavoitetason reilusti²³⁶. CAP-suunnitelma sisältää useita ympäristöön ja ilmastoon liittyviä tavoitteita ja toimenpiteitä.

Maaseudun tukihenkilöverkoston keväällä 2022 toteuttaman kyselytutkimuksen mukaan ilmastonmuutoksen vaikutukset näkyvät maaseutualueiden väestön keskuudessa huolena, ahdistuksena, nousseina kustannuksina, muuttuneina kulutustottumuksina, sään ja vuodenajoissa tapahtuneina muutoksina sekä muutoksina työssä ja työmäärässä. Vastaajista 37 prosenttia piti ilmastonmuutosta huolenaiheena, mutta useammin huolta koettiin omasta jaksamisesta (42 prosenttia), terveydestä (42 prosenttia), tulevaisuuden epävarmuudesta (47 prosenttia) ja yhteiskunnan ilmapiiristä (55 prosenttia). Naisista 41 prosenttia ja miehistä 19 prosenttia koki riittämättömyyden

234 Kantala ym. 2024

235 Suomen CAP-suunnitelma

236 Selkäinaho 2024 ja Maaseutu.fi -CAP-seuranta.

tunnetta ilmastonmuutoksen suhteen. Ilmastonmuutos herätti vähiten tunteita 50-64-vuotiailla ja eniten nuorilla aikuisilla (18-39-vuotiailla) sekä akateemisesti koulutetuilla²³⁷.

Luonnon monimuotoisuus ja ennallistaminen

Ilmastonmuutoksen odotetaan kiihdyttävän luonnon monimuotoisuuden vähenemistä, lajikantojen pienenemistä, elinympäristöjen sekä populaatioiden vähenemistä, uhanalaisuutta ja heikkenemistä, eli luontokatoa²³⁸. Kansainvälisenä tavoitteena on pysäyttää luontokato vuoteen 2030 mennessä ja pyrkiä kohti luontoposiitivisuutta²³⁹ sekä elvyttää biologista monimuotoisuutta²⁴⁰. EU:n biodiversiteettistrategian sekä YK:n luonnon monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen (CBD) tavoitteita edistetään Suomessa kansallisella luonnon monimuotoisuusstrategialla ja toimintaohjelmalla²⁴¹. ELY-keskukset voivat laatia alueellaan luonnon monimuotoisuuden toimeenpanosuunnitelman (LUMO), jonka laatimisessa tulee varmistaa riittävä vuorovaikutus alueen keskeisten toimijoiden kanssa.

EU:n ennallistamisasetuksen²⁴² tavoitteena on parantaa luonnontilaa laajasti eri elinympäristöissä; sekä suojelualueilla, että niiden ulkopuolella. Asetuksen edellyttämän kansallisen ennallistamissuunnitelman laatiminen etenee vuonna 2025 ympäristöministeriön vetovastuulla²⁴³. Suunnitelmassa kuvataan Suomessa tehtävät toimenpiteet ja rahoitustarpeet. Kansallisen ennallistamissuunnitelman toimeenpanolla tulee tunnistetusti olemaan alueellisesti epätasaisia vaikutuksia, sillä toimet kohdistuvat erityisille alueille ja erityisesti maaseutualueille. Tämä johtuu etenkin turvepeltojen sijainnista (Pohjanmaan eri alueet, Lappi ja Kainuu) sekä metsäsektorilla tarvittavista toimista, riippuen sen aluetaloudellisesta merkityksestä. Sen laadinnan yhteydessä arvioidaan ennallistojen maaseutuvaikutuksia Luonnonvarakeskuksen johdolla. Maaseutuvaikutusten arvioinnilla pyritään tunnistamaan keskeisimmät vaikutukset maaseutualueiden väestöön, talouteen ja elinkeinotoimintaan ja palveluverkkoon sekä maaseutualueiden tilannekuvaa suhteessa ennallistamistojen toteutusta.

Kansainvälisesti tärkeimmiksi luonnon monimuotoisuuden vahvistamiseen tähtääviin ja saatavilla oleviin toimiin kuuluvat elinympäristöjen ja lajien häviämisen ja

237 Kankare ym. 2023

238 VN 2023:73

239 YK 2022

240 EU:n biodiversiteettistrategia ja EU:n ennallistamisasetus

241 YM039:00/2021

242 YM

243 YM055:00/2024

heikentymisen pysäyttäminen maalla ja merellä (esim. metsissä, perinnebiotoopeilla, kosteikoissa ja turvemaidella), metsäkadon ja metsien tilan heikentymisen vähentäminen, ekosysteemien ennallistaminen sekä kestävä maa- ja metsätalouden käytännöt. Tämän tapaiset luontopohjaiset ratkaisut nähdään edistävän tulvien sääntelyä, vedenlaatua ja vähentävän maaperän eroosiota sekä varmistavan pölytystä²⁴⁴. Ennallistamistoimet, kuten suo-ojien tukkiminen, lahoppuun lisääminen metsissä, joki- ja puroomien palauttaminen luonnontilaan, laidunnuksen lisääminen, kuusten poistaminen lehdoista sekä turvepeltojen vettäminen, edellyttävät tekeviä käsiä ja osaamista maaseutualueilla. Millä tavalla luonnon ennallistamistoimet ovat lisänneet yritystoimintaa ei ole saatavilla selkeää tietoa tai tutkimusta. Myöskään ei ole selkeää seuranta siitä, missä laajuudessa maaseutualueiden paikalliset yhteisöt osallistuvat kansallais- ja vapaaehtoistoiminnassa esimerkiksi luonnon ennallistamiseen. Kuitenkin on tämä tunnustettu keskeiseksi toimeksi esimerkiksi kylätoiminnassa, 4H-toiminnassa sekä maa- ja kotitalousnaisten toiminnassa.

Metsät ovat Suomen laajin elinympäristötyyppi, ja suurin osa Suomen uhanalaisista lajeista (31,2 prosenttia) elää ensisijaisesti metsissä.²⁴⁵ Metsäluonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi tarvitaan sekä suojelualueita että talousmetsien luonnonhoitoa. Luonnonhoito mahdollistaa ratkaisut, joita voidaan toteuttaa puuntuotannon kanssa samanaikaisesti. Monimuotoisuuden turvaamiseksi tehtäviä toimenpiteitä on määriteltä muun muassa Etelä-Suomen metsien monimuotoisuuden toimintaohjelmassa vuosille 2016–2025 (METSO), taantuvien riistalintujen kannat nousuun SOTKA-hankeella, Helmi-elinympäristöohjelmassa 2021–2030 sekä Kansallisessa metsästrategiassa 2035²⁴⁶. Keskiössä ovat vapaaehtoisuuteen perustuvat keinot. METSO ja Helmi-ohjelmat ovat menestystarinoita, mutta ongelmaksi on koitunut määrärahojen riittämättömyys. Maanomistajia, jotka haluaisivat lähteä mukaan on enemmän, kuin mitä rahoitusta on. Alueellisesti on voi olla usean vuoden jono päästä mukaan ohjelmiin. Näillä kansallisilla ohjelmilla täydennetään CAP-suunnitelman rahoitusta ja toimenpiteitä, joihin kuuluvat muun muassa hoidettujen perinnebiotooppien ja luonnonlaitumien osuuden kasvattaminen 75 prosenttiin vuonna 2027 (vuoden 2022 tason tarkasteltuna) valtakunnallisesta hoitotavoitteesta sekä turvapeltojen muuttamisen kosteikoksi tai suon kaltaiseksi alueeksi.

Metsänomistajat voivat edistää metsän monimuotoisuuden turvaamista huomioimalla monimuotoisuustavoitteet metsien käytön suunnittelussa ja käyttämällä erilaisia käsittelyvaihtoehtoja eri kuvioilla. Tämä mahdollistaa paremman tasapainon luonnon monimuotoisuuden säilymisen ja metsien käytön välillä sekä tukee paikallisten ja alueellisten elinympäristöjen, rakennepiirteiden ja lajiston säilymistä. Metsänomistajille on

244 YK 2021

245 Ympäristö.fi

246 MMM

keskeistä tarjota riittävästi tietoa ja palveluita, jotka mahdollistavat monimuotoisuuden huomioimisen. Suomessa on yli 580 000 metsänomistajaa, joiden keski-ikä on 61 vuotta. Uudellamaalla on eniten metsänomistajia (106 892, joista vajaa 60 prosenttia asuu pääkaupunkiseudulla). Pohjois-Pohjanmaalla on toiseksi eniten metsänomistajia (57 592, joista yli 34 prosenttia asuu Oulussa)²⁴⁷. Metsätalouden ja puunkorjuun liikeyritysten toimipaikoista vajaa 46 prosenttia (29 050) sijaitsi ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun alueilla. Metsänomistajuus ja metsissä tehtävät toimet konkretisoivat maaseutu-kaupunkivuorovaikutusta jakaupunkien.vuorovaikutusta, alueiden välistä keskinäisriippuvuutta sekä yksittäisten metsänomistajienkin päätösten maaseutuvaikutuksia (esim. avohakkuun vaikutukset maisemaan ja asuinympäristöön). Yksityismetsien hakkuuajomukset olivat vuonna 2024 ennätystasolla muun muassa Venäjältä puuntuonnin loppumisen sekä puun hinnan nousun myötä. Jatkuvan kasvatuksen hakkuut nousivat 12 prosentilla ja uudistuhakkuut 22 prosentilla²⁴⁸.

Maa-, metsä-, vesi- ja kalatalouden tehtävissä pyritään samalla huolehtimaan vesistöjen ja pohjavesien tilasta sekä varmistamaan vesien kestävä käyttö. EU:n yhteisen kalastuspolitiikan (jäljempänä YKP) tavoitteena on varmistaa kalastuksen kestävyys. Kalastuskiintiöt asetetaan kestäväen enimmäistuoton tasolle, ja kalastuksen ympäristöhaittoja pyritään minimoimaan. Kalastuslaki velvoittaa huolehtimaan kalakantojen tilasta, ja monivuotisilla suunnitelmilla pyritään säilyttämään kalakannat elinvoimaisina sekä varmistamaan niiden luontainen elinkierto. NOUSU-ohjelma on parantanut vaelluskalojen elinolosuhteita ja pyrkinyt palauttamaan vaelluskalakantojen luontaista lisääntymistä Suomen virtavesissä. Euroopan meri-, kalatalous- ja vesiviljely-rahaston (jäljempänä EMKVR) kautta edistetään kestävää kalastusta ja vesiviljelyä, unionin yhteistä kalastuspolitiikkaa ja alueellisen työllisyyden ja koheesion lisäämistä. Manner-Suomessa toimii 10 kalaleader-ryhmää eli kalatalouden paikallista toimintaryhmää, jotka kehittävät kestäväen kalatalouden elinkeinoja paikallislähtöisesti.

Kulttuurimaiseman muutokset ja tarpeet

Maaseudun kulttuurimaisemat ovat syntyneet ihmisen ja luonnon pitkän vuorovaikutuksen tuloksena. Ne voivat olla merkityksellisiä paikallisen yhteisöllisyyden ja kulttuurin, paikkakunnan ja alueen tai jopa kansallisen identiteetin kannalta. Maaseudun avoimet maisemat ovat syntyneet maanviljelyn, maatalousrakentamisen ja laidunnuksen seurauksena. Kulttuurimaisemiin tiiviisti liittyvät perinnebiotoopit ovat kaikkein

247 Metsäkeskus.fi

248 Metsäkeskus.fi

monimuotoisimpia elinympäristöjämme. Maiseman ja perinnebiotooppien hoito vaatii jatkuvaa työtä, jossa laidunnus on merkittävässä roolissa.

CAP-suunnitelman ympäristö- ja ilmastoviisas maataloustavoitekokonaisuuteen kuuluu hoidettujen perinnebiotooppien ja luonnonlaitumien osuuden kasvu. Tavoitteena on, että vuoteen 2027 mennessä hoidettujen perinnebiotooppien ja luonnonlaitumien osuus on 75 prosenttia valtakunnallisesta hoitotavoitteesta²⁴⁹. Eläintilojen määrä ja laidunnukseen saatavilla oleva tuki vaikuttavat suoraan maaseudun kulttuurimaisemiin. Maatilayritysten määrä vähentyy vauhdilla. Merkitystä on ruoka-alaa laajemmin myös kulttuuriympäristöjen ja perinnebiotooppien ylläpitämisen edellytyksille. Lypsykarjan maatilayritykset vähenevät arvioiden mukaan edelleen merkittävästi, 4229:stä tilasta 1336 tilaan vuosien 2023-2040 aikana ja muun laidunkarjan tuotantosuunnan maatilat arvioidaan vähenevän edelleen 720 tilasta 90 tilaan saman aikajänteen aikana²⁵⁰.

Valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista (yht. 1,6 milj. ha) sijaitsee suurimmat pinta-alat harvaan asutulla maaseudulla (933 686 ha vuonna 2021), kaupungin läheisellä maaseudulla (307 253 ha) ja ydinmaaseudulla (265 758 ha)²⁵¹. Hoidetut kulttuurimaisemat lisäävät alueen viihtyisyyttä, ylläpitävät kulttuuriperintöä ja elävöittävät kulttuurimaisemaa. Hoidetut maisemat ohjaavat matkailua kauempaakin, ja merkittävien maisemakohteiden yhteyteen on kehitetty luonnon virkistyskäyttöä. Luonnon virkistyskäytön valtakunnallisen inventointi (LVVI) -tutkimuksen mukaan vuonna 2020 reilu 45 prosenttia osallistui luontomatkkaan ja matkoja tehtiin keskimäärin vuodessa reilu seitsemän. Kaikista luontomatoista reilu 12 prosenttia olivat retkeilymatkoja²⁵². Kansalliset muutokset maataloudessa, asuintiheydessä ja maaseudun väestössä vaikuttavat väistämättä maaseutualueiden kulttuurimaisemiin. Maaseutualueiden väestönmuutoksen jatkuessa on entistä vähemmän kulttuurimaiseman ja perinnebiotooppien ylläpitäjiä, henkilöitä, yhteisöjä ja yrittäjiä, jotka hoitavat rakennuskantaa, tienvarsia ja kylämaisemia.

Myös maankäytön muutostarpeet ja energiamurros muuttavat kulttuurimaisemia. Tiettyillä sijainneilla avoimeen peltomaisemaan rakennetaan aurinkopaneleita; toisaalla maisemaa hallitsevat tuulivoimalat. Millä tavalla energiamurroksessa arvioidaan monipuolisesti maisemavaikutuksia maaseutualueilla (maaseutuvaikutuksia) ja tunnistetaan maiseman kulttuurihistoriallista ja laajempaa yhteiskunnallista merkitystä on tärkeä kysymys. Taustatietoa tuottavat niin rakennetun kulttuuriympäristön kuin

249 Suomen CAP-suunnitelma

250 Niemi 27.5.2024 -diaesitys maatalouden rakennekehityksestä

251 Suomen ympäristökeskus

252 Neuvonen 2022, Luke

maiseman inventoinnit sekä paikalliset ja alueelliset kulttuuriympäristöohjelmat, joiden laatimisen tueksi on luotu kansalliset ideakortit²⁵³.

Vesistöhaasteet, osaaminen ja resurssit

Puhtaat pinta- ja pohjavedet ovat maaseudun vetovoimatekijöitä, joista hyötyvät vaki-
tuisten asukkaiden ja yritysten lisäksi osa-aikaiset asukkaat, satunnaiset pistäytyjät
sekä matkailijat. Pintavesien ekologinen tila vaihtelee Suomessa erinomaisesta ja hy-
västä (järviolueet) välttävään ja huonoon (rannikon joet ja matalat lahdet). Ilmaston-
muutos saattaa heikentää vesistöjen tilaa, kun esimerkiksi peltojen eroosio voi lisään-
tyä talvisateiden yleistymisen myötä²⁵⁴. Pintavesien tilan heikkeneminen esim. rehe-
vöitymisen tai tummumisen seurauksena vähentää alueen vetovoimaisuutta ja voi vai-
kuttaa merkittävästi virkistyskäytöstä saatavien tulojen pienenemiseen ja matkailuelin-
keinoon²⁵⁵.

Suomen pohjavesialueet jakautuvat epätasaisesti eri puolille maata. Eniten pohjavesi-
alueita on Lapin ELY-keskuksen alueella, kun taas vähiten niitä on Pohjois- ja Etelä-
Savon alueilla Ahvenanmaan lisäksi. Vedenhankinnalle käyttökelpoisimmat pohjave-
sivarat sijaitsevat yleensä hiekka- ja soramailla, kuten harjuissa ja suurissa reuna-
muodostumissa. Pohjavesien suojelun tavoitteena on säilyttää niiden laatu ja määrälli-
nen tila hyvänä, sillä Suomen pohjavesimuodostumat ovat herkkiä ihmistoiminnan vai-
kutuksille. Pääkaupunkiseutua ja länsirannikkoa lukuun ottamatta perustuu Suomen
kotitalouksien ja elintarvikelaitosten vedenhankinta pääosin pohjaveteen ja tekopohja-
veteen. Pohjavettä suojelevat lait, kuten ympäristönsuojelulaki, vesienhoidon ja me-
renhoidon järjestämisestä annettu laki sekä vesilaki, asettavat tiukat säännökset poh-
javeden pilaamiskiellosta, laadun ylläpidosta ja vesitaloushankkeiden luvanvaraisuus-
desta. Toimien onnistuminen edellyttää tiivistä yhteistyötä eri toimijoiden välillä sekä
vahvaa osaamista alueilla.

Vesistöjen tilan parantamisen keskeisimpiä rahoitusvälineitä ovat MMM:n hallinnon-
alalla on CAP-suunnitelma ja sen mukaiset toimenpiteet. Ympäristöministeriön (jäl-
jempänä YM) hallinnonalalla Ahti-ohjelman toimet jatkavat aiempien ohjelmien työtä ja
tähtäävät vesien ja Itämeren hyvään tilaan, millä pyritään hyödyttämään kohdealueen
asukkaita ja virkistyskäyttäjiä sekä parantaa huoltovarmuutta ja ruokaturvaa, sopeut-
taa ilmastonmuutokseen ja hillitsee luontokatoa. Saaristomeren valuma-alueen ravin-
nekierron tehostaminen ja ravinnekuormituksen vähentäminen ovat keskeisiä tavoit-
teita, ja toimenpiteet kohdistuvat erityisesti pilottialueille, kuten Aurajoen ja

253 YM 2023

254 VN 2023:73

255 Vesterinen ym. 2008

Paimionjoen valuma-alueille sekä Kemiönsaareen. Toimien onnistuminen edellyttää tiivistä yhteistyötä eri toimijoiden välillä²⁵⁶. Maaseutualueilla on sekä EU-osarahoitteisten ohjelmien avulla on toteutettu useita hankkeita mm. ravinteiden kierrätyksen, vesistökunnostuksen ja tiedonvälityksen lisäämiseksi, levitetty kipsiä pelloille ja parannettu pohjavesien tilaa. Ilmastomuutos haastaa tehtävää työtä ja siksi toimenpiteitä on entisestään tehostettava ja tarkennettava.

Oikeudenmukaisuus kestävyys siirtymässä

Maaseutumaisuus tukee Suomen kokonaiskestävyyttä ja muutosjoustavuutta. Luonnon ympäristön aineelliset ja aineettomat resurssit sijaitsevat valtaosin maaseutualueilla. Maaseutualueiden ihmiset, yhteisöt ja yritykset ovat näiden resurssien hyödyntämisen ytimessä ja merkittävässä roolissa ilmasto-, ympäristö- ja kestävä kasvun tavoitteiden toteutumisessa²⁵⁷.

Ympäristöhaasteiden ratkaiseminen ja niihin sopeutuminen voivat parhaimmillaan luoda mahdollisuuksia yrittäjyyteen ja työllisyyteen maaseutualueilla. Niihin kytkeytyy myös useita haasteita, etenkin kuin tarkasteluun otetaan ratkaisusta syntyvien hyötyjen ja mahdollisten haittojen jakautuminen eri paikkojen ja väestöryhmien välillä. Sosiaalisen kestävyys ulottuvuuksiin linkittyy vahvasti maantieteellisten ulottuvuuksien ja kaupunki-maaseutu-ulottuvuuksien tunnistaminen. Maaseutualueiden väestön määrä sekä henkiset, fyysiset, taloudelliset kuin myös ajalliset resurssit vaikuttavat suoraan kestävyyskriisiin liittyvien tavoitteiden saavuttamiseen ja ympäristötoimien toteuttamiseen. Paikallisten yhteisöjen osallisuus ja hyväksyntä prosessille ovat tärkeitä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Jakautuva, menettelyllinen ja tunnustava oikeudenmukaisuus ovat vakiintuneet ulottuvuuksiksi oikeudenmukaisen siirtymän merkitysten selventämiseksi²⁵⁸. Tähän liittyy ympäristöhaasteiden ratkaisemiseen liittyvien tavoitteiden paikallisen vastustuksen lisääntyminen, joka pohjautuu sosiaalisiin (ml. luottamus), kulttuurisiin, taloudellisiin, ympäristöllisiin ja niiden ristikkäisiin vaikutuksiin. Useat ekologiseen kestävyys siirtymään²⁵⁹ liittyvät poliittiset tavoitteet ja toimenpiteet konkretisoituvatkin

256 MMM-hallinnonalalla keskeisin rahoitusväline on maaseuturahasto. YM:n hallinnonalalla keskeisin rahoitusväline ja ohjelma on AHTI

257 Kuhmonen ym. 2022, Karlsdóttir ym. 2023, Salonen ym. 2023, Salonen 2024, Alue ja ympäristö. Vol 52 Nro 2 (2023) ym.

258 Kortetmäki ym. 2025

259 Kestävyys siirtymän määritelmä: yhteen sektoriin, esimerkiksi energian tuotantoon liittyvän teknologisen kehityksen ja innovaatioiden mahdollistama muutos” (Tieteen termipankki, viitattu 6.2.2025). ”Kestävyys siirtymä” ei ole pelkästään teknologinen ja

maaseutualueiden paikallisessa maankäytössä²⁶⁰ ja paikallisten asukkaiden ja yhteisöjen sekä yritysten arjessa (emt.).

Maaseutualueiden kontekstissa esimerkkinä toimii kriittisten mineraalien louhintaa, joka konkretisoituu Suomen harvaan asutulla maaseudulla. Yhteiskunnalliset hyödyt (esim. liikenteen sähköistyminen) eivät kuitenkaan palaudu paikallisiin yhteisöihin (vrt. digisyrjäytymisen, energia- ja liikenneköyhyyden ilmiöt), johon nähdään sen sijaan jäävän luonnonvarojen käytöstä syntyvät haitat (vesistö-, maisema- ja muut ympäristöhaitat)²⁶¹. Luonnonvarahankkeet ja niiden vaikutukset voivat kasautua samoille maaseuduille, samalla vaikutusmahdollisuudet koetaan paikallisesti erittäin rajalliseksi²⁶². Muita tutkittuja tapauksia koskee tuulivoimaloiden rakentamista, metsätalouden toimintaa ja hiilinieluja sekä tulva-alueita²⁶³.

Ilmastolain (432/2022) tarkoituksena on varmistaa ilmastotoimien oikeudenmukaisuus ja kestävä kehitys sekä turvata saamelaisten edellytykset ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. EU:n vihreän kehityksen ohjelmassa painotetaan, ettei ketään henkilöä (eng. "person") tai mitään paikkaa (eng. "place") jätetä siirtymässä jälkeen.

Maaseudun rooli ilmastomuutoksen sopeutumisessa ja energiamurroksessa nähdään yleisesti tärkeänä. Näkemys siitä, kohtelevatko nykyiset ilmastomuutokseen ja ympäristöhaasteisiin (kuin myös energiasiirtymään) liittyvät toimet maaseutua ja kaupunkia yhdenvertaisesti jakaa vahvasti kansalaisten mielipiteitä kansallisen Maaseutubarometri-tutkimusten tulosten perusteella. Osittain tai täysin eri mieltä ovat 56 prosenttia suomalaisista kun vain kymmenen prosenttia on asiasta samaa mieltä. Harvaan asutun maaseudun asukkaista yli 70 prosenttia on asiasta eri mieltä. Näkemykseen yhtyy 50 prosenttia kaupunkilaisista. Luontokato huolestuttaa eniten kaupungin läheisellä maaseudulla ja kaupungissa, ja vähiten harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla²⁶⁴.

Näkemykset siitä, kenellä on ja kenellä tulisi olla valtaa luonnonvarojen hallintaan liittyen eroavat. Alueellinen yhdenvertaisuus onkin tunnistettu tärkeäksi ulottuvuudeksi

taloudellinen muutos, vaan se kattaa myös laajat muutokset yhteiskunnan rakenteissa, elämäntavoissa, arvoissa ja normeissa. Yksikään ratkaisu ei yksinään takaa kestävästä tulevaisuudesta, mutta moninaisuudessaan ne tarjoavat uusia työkaluja ja ajattelutapoja talouden uudistamiseen. (Kts. esim. Bhatia, R. 2023)

260 Kts. Leino ym. 2023

261 Mononen ym. 2022, Leino ym. 2023, Sorvali ym. 2023, Leino ym. 2024

262 Mononen ym. 2024

263 Konflikteista kohti oikeudenmukaista siirtymää maaseudun elinkeinoissa ja luonnonvarojen hallinnassa (KOKOMAA) -hanke (2022-2024), YHYKE - Yhteistä ja yksityistä hyvää. Tutkimus luonnonvaroihin liittyvistä oikeudenmukaisuuksista ja niiden yhteensovittamisesta maaseudulla -hanke (2022-2024)

264 Vihinen ym. 2024a

ympäristöhaasteiden ratkaisemiseen tähtäävissä politiikoissa, mutta puutteelliseksi ohjausvälineissä ja toimenpiteissä. Kestävyyssiirtymän edistämisen tueksi on tutkimuksen pohjalta esitetty seuraavaa jäsennystä ympäristöoikeudenmukaisuuden pääpiirteistä: nykytilassa tapahtuva menettelytapojen oikeudenmukaisuus, jako-oikeudenmukaisuus ja tunnustava oikeudenmukaisuus, menneisyyttä huomioiva hyvittävä oikeudenmukaisuus sekä tulevaisuutta huomioiva ennakoiva oikeudenmukaisuus²⁶⁵ (taulukko 1).

Taulukko 1. Ympäristöoikeudenmukaisuuden ulottuvuudet ja menettelytavat

Arvioitavia kysymyksiä	
Jako-oikeudenmukaisuus	Mitä hyötyjä ja haittoja päätöksestä on? Miten ja kenen kesken hyödyt ja haitat jakautuvat?
Menettelytapojen oikeudenmukaisuus	Kuka voi osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoon? Miten osallistuminen toteutuu? Kenen näkökulma on edustettuna?
Tunnustava oikeudenmukaisuus	Onko kaikilla ryhmillä yhtäläinen mahdollisuus tulla kuulluksi ja huomioiduksi?
Hyvittävä oikeudenmukaisuus	Miten väistämättömiä kielteisiä vaikutuksia voidaan hyvittää ja ennaltaehkäistä?

PAIKALLISLÄHTÖINEN KESTÄVYYSTYÖ MAASEUTUALUEILLA

KESTÄVÄN KEHITYKSEN VIIKKO

Kestävän kehityksen viikko on areena, jossa maaseudun toimijoiden vastuullisuustyö tuodaan näkyväksi ja käydään keskustelua alueen kestävyyskysymyksistä. Kestävän kehityksen viikko on vuosittainen tapahtumaviikko, joka järjestetään viikolla 39. Viikon aikana järjestettävä toiminta voi olla ekologista, sosiaalista tai taloudellista kestävyyttä, ja toiminnan voi toteuttaa esimerkiksi työpajoina, luentoina, teemapäivinä tai avoimien ovien tapahtumina. Kestävän kehityksen viikon tapahtumia voivat järjestää eri toimijat, kuten kunnat, koulut, yritykset tai yhdistykset. Kestävän kehityksen viikon toteuttajana on maaseutupolitiikan neuvoston KERÄ-verkosto (Oikeudenmukaisen siirtymän ja kestävien maaseutujen puolesta)²⁶⁶.

KERÄ-VERKOSTON HUOMIOITA JA NOSTOJA SUOMEN VUODEN 2025 AGENDA2030-MAARAPORTTIIN:

²⁶⁵ Lyytimäki ym. 2023.

²⁶⁶ Kestävän kehityksen viikko -tapahtumaviikon sivut

Nostot pohjautuvat maaseutupolitiikan KERÄ-verkoston asiantuntijaryhmän näkemyksiin kestävä kehityksen edistymisestä maaseutualueilla viimeisen viiden vuoden aikana sekä katsaukseen tulevaisuuden haasteisiin ja mahdollisuuksiin.

Onko vihreä siirtymä aina oikeudenmukaista maaseudulle?

Tuuli- ja aurinkoenergian tuotanto on vahvassa asemassa esim. biokaasuun verrattuna maaseudulla. Usein tietoa vaihtoehtoista puuttuu kunnissa. Tarvitaan myös vahvempaa kuntalaisten osallistamista. Tarvitaan avoimempaa keskustelua siitä, miten energiamurros vaikuttaa maaseutuihin, ympäristöihin ja eri maaseututyyppeihin. Osallistaminen ja tiedolla johtaminen on myös kestävyyttä. Tähän tulisi saada tasapaino. Tuulivoimaa sääntelevä lainsäädäntö on melko vanhentunutta, olisi suotavaa, että kunnat saisivat enemmän tilaa toimia itselleen sopivalla tavalla energiasiirtymän kanssa. Eri energiamuotojen yhteisvaikutuksia pitäisi mitata paremmin, ei vain sektoreittain erikseen. Kuntapäätäjille olisi saatava tietoa siitä, mitä nämä erilaiset hankkeet tarkoittavat.”

”Metsien psykologinen omistajuus on iso voimavara. Kansalliseen tarinaamme liittyy luontoyhteys ja jokaisenoikeudet. Tämä vaatii eri yhteisöjen ja alueiden välistä vuoropuhelua. Liittyy myös siihen, kenen ääni kuuluu lopullisessa päätöksenteossa. Ajatellaan, että päätöksenteko perustuu tietoon, mutta se perustuu myös vahvasti tunteisiin, vaikei välttämättä sitä tiedosteta. Psykologiseen omistajuuteen tulee kuulua se, että jaetaan myös arvostus ja vastuu. Psykologiseen omistajuuteen liittyviä etuoikeuksia ei tule pitää itsestäänselvyyksinä. Tämän johdosta on myös syviä vastareaktioita.”

”Suomen maaseutu on täynnä tyhjillään tai vajaakäytöllä olevia kiinteistöjä.”

Tähän on etsittävä ratkaisuja maaseutupoliittisin keinoin, esimerkiksi erilaisilla remonttiavustuksilla, maaseudun kohteiden rahoitusratkaisulla (koska rahoituksen saaminen ostoon ja remontointiin on tällä hetkellä haaste) tai perikuntien määräaikaan purkamiseen liittyvällä lainsäädännöllä.”

Näkemykset perustuvat 25.2.2025 käytyyn keskusteluun sekä ryhmäläisten kirjallisiin vastauksiin. Mukana seuraavien tahojen asiantuntijoita: Tampereen yliopisto, 4H-vaikuttajanuoret, Maa- ja metsätaloustuottajainkeskusliitto, Natur och Miljö, Finlandssvenska 4H, Kuntaliitto, Maaseudun Sivistysliitto, Suomen Kylät ry ja Suomen Kylät ry:n nuorisajaosto. [Nostot ovat luettavissa kokonaisuutena maaseutupolitiikka.fi -tietosivuilla.](#)

6.7 Energiasiirtymä – mahdollisuudet ja haasteet

Energiasiirtymällä pyritään saavuttamaan hiilineutraali talous, hillitsemään ilmastonmuutosta sekä edistämään kestävyys siirtymää. Ilmastonmuutoksen lisäksi ovat taloudelliset ja geopolittiset muutokset sekä energiakriisi korostanut energiasiirtymän tarvetta. Energiaomavaraisuuden näkökulmasta on hyödyllistä, että energiantuotantoa voidaan hajauttaa maantieteellisesti ja eri teknologioiden välille välttämällä riippuvuutta

yhdestä tai muutamasta lähteestä. Energiamurroksen toimet kohdistuvat tällä hetkellä maaseutualueille, erityisesti harvaan asutun maaseudun alueille Pohjois-Suomessa ja Länsi-Suomessa. Kulutus keskittyy Etelä-Suomeen. Erityisesti maaseutualueet, niiden väestö ja yhteisöt ovat vaarassa jäädä passiivisiksi välineiksi kansallisissa toimenpiteissä, jotka vaativat paljon maankäyttöä²⁶⁷. OECD:n, Nordregion ja kansalliset valtakunnalliset maaseudun tutkimus- ja kehittämishankkeiden tulokset korostavat, että ympäristöoikeudenmukaisuus ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus ovat tiiviisti yhteydessä nopeasti etenevän energiasiirtymän onnistumiseen²⁶⁸. Ympäristöoikeudenmukaisuuden ja laajemman oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksien ja menettelytapojen kautta voidaan tutkitusti varmistaa, että siirtymä tapahtuu tasapuolisesti ja kaikkien yhteiskunnan osien, paikkojen, alueiden ja yhteisöjen tarpeet, voimavarat ja mahdollisuudet huomioiden (emt.)²⁶⁹.

Puhtaan energian kohtuuhintainen tarjonta, toimitusvarma energiainfrastruktura sekä raaka-ainevarojen kestävä hyödyntäminen ovat keskiössä teollisuuspoliittisen strategian bio- ja kiertotalouden tavoitteisen osalta²⁷⁰. Teollisuuspoliittisessa strategiassa alleviivataan teollisten keskittymien merkitystä, mutta tavoitteena on turvata hyvin toimivat logistiset yhteydet ja infrastruktura teollisen toiminnan kehittymiselle ja eri puolilla maata sijaitsevien resurssien täysipainoiselle hyödyntämiselle. Niitä tuetaan tehokkailla logistisilla yhteyksillä ja palvelevalla energia- ja digitaalisella infrastruktuurilla. Tavoitteena on vahvistaa teollisuuden synergiaetuja, sujuvoittaa lupaprosesseja ja houkuttaa Suomeen investointeja. Edellä mainittuihin linkittyy vahvasti energia- ja ilmastostrategia, joka tuottaa päivitetty skenaariot ja linjaukset energian tarpeesta, tuotannon kasvattamisesta ja päästökehityksestä sekä selvityksiä sähköverkkoihin ja markkinoihin liittyen²⁷¹. Toimialoihin vaikuttaa Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelma, EU:n Suomelle asettama päästötavoite ja kansallinen hiilineutraaliustavoite 2035.

Suomi on sitoutunut tavoittelemaan hiilineutraalia energiajärjestelmää²⁷², joka edellyttää julkista ja yksityistä rahoitusta sekä toimivaa huolto- ja toimintavarmuutta sekä kustannustehokkuutta. Suomen energiajärjestelmän kehityksen merkittävimmät energiamuodot koskevat uusiutuvaa energiaa, ydinvoimaa ja biomassaa. Erityisesti tuulivoimalla on merkittävä rooli monien toimialojen energiakulutuksen muuttamisesta hiilineutraaliksi. Tuulivoimatuotanto keskittyy länsi- ja lounais-Suomeen, joissa maisemamuutokset ovat olleet merkittäviä.

267 Salonen ym. 2023

268 Tolvanen ym. 2025, Leino ym. 2023

269 Salonen & Tomrén 2023, OECD 2025

270 TEM 2024:49

271 TEM

272 Suomen ilmasto- ja energiastrategia, EU:n ilmasto- ja energiatavoitteet

Puhtaan energian kohtuuhintainen tarjonta, toimitusvarma energiainfrastruktuuri sekä raaka-ainevarojen kestävä hyödyntäminen ovat keskiössä teollisuuspoliittisen strategian biokiertoalouden tavoitteissa²⁷³. Teollisuuspoliittisessa strategiassa alleviivataan teollisten keskittymien merkitystä, mutta tavoitteena on turvata hyvin toimivat logistiset yhteydet ja infrastruktuuri teollisen toiminnan kehittymiselle ja eri puolilla maata sijaitsevien resurssien täysipainoiselle hyödyntämiselle. Niitä tuetaan tehokkailla logistisilla yhteyksillä ja palvelevalla energia- ja digitaalisella infrastruktuurilla. Tavoitteena on vahvistaa teollisuuden synergiaetuja, sujuvoittaa lupaprosesseja ja houkutella Suomeen investointeja. Edellä mainittuihin linkittyy vahvasti energia- ja ilmastostrategia, joka tuottaa päivitetty skenaariot ja linjaukset energian tarpeesta, tuotannon kasvattamisesta ja päästökehityksestä sekä selvityksiä sähköverkkoihin ja -markkinoihin liittyen²⁷⁴. Toimialoihin vaikuttaa Keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelma, EU:n Suomelle asettama päästötavoite ja kansallinen hiilineutraaliustavoite 2035. Energiamuotona biomassalla on ainoa, joka voi tuottaa hiilinielun²⁷⁵.

Biokaasu

Biokaasu on uusiutuvaa kotimaista energiaa, jonka tuotanto edistää paitsi ilmastotavoitteita myös ravinteiden kierrätystä ja vesiensuojelua. Biokaasun mahdolliseksi tuotantomääräksi on arvioitu noin 10 TWh vuosittain, missä valtaosa biokaasusta tuotettaisiin maatalouden lannoista, nurmista ja muista sivuvirroista²⁷⁶. Nykyisellään biokaasun tuotanto on noin 0,9 TWh vuodessa²⁷⁷, ja biometaanin osuus tuotannosta on kasvanut viimeisinä vuosina²⁷⁸. Biokaasusta kaavaillaan ratkaisua fossiilisten polttoaineiden korvaamiseen erityisesti raskaassa tie- ja meriliikenteessä²⁷⁹. Keskipitkän aikavälin ilmastopolitiikan suunnitelmassa esitetään, että biokaasun tuotantoa tulisi kasvattaa 4 TWh vuositasolle²⁸⁰.

Biokaasua tuotetaan biojätteistä, jätevesilietteistä, lannasta sekä elintarviketeollisuuden kasvi- ja eläinperäisistä jätteistä mädättämällä, jolloin esimerkiksi lannasta saadaan hyödynnettyä energia, ja mineraalilannoitteita korvaavia maanparannusaineita. Osa biokaasusta käytetään ajoneuvokäyttöön. Vuonna 2017 biokaasulla tuotettiin 180 GWh ja lämpöä 520 GWh, ajoneuvokäyttöön tuotettiin biometaania 110 GWh vuonna

273 TEM 2024:49

274 Kts. tem.fi

275 Hyppänen (toim.) 2022

276 Marttinen ym. 2015

277 Tilastokeskus 2025

278 SBB, 2025

279 Pääkkönen ym. 2019; TEM, 2025, s. 31

280 YM 2022

2020²⁸¹. Biokaasun tuotannon potentiaali on arvioitu olevan. Neljäsosa liikenteen energiakäytöstä voisi korvata biokaasulla. Maatilojen biokaasutuotannon sosiokulttuurisia tekijöitä on myös tutkittu. Etenkin kannattavuuden heikkous on nähty hidastavan biokaasutuotannon kehitystä, lisäksi toiminnan keskittyessä maataloille ei ole vaikuttanut laajemmin paikallisyhteisöön. Paikalliset hyödyt ovat jääneet vähäisiksi. Sen sijaan on yhteydet yliopistoihin, ammattikorkeakouluihin ja maatalousoppilaitosten kanssa tuottanut patentteja, uuden yritystoiminnan käynnistymistä (esim. biokaasulaitteistojen suunnittelu ja konsultointi sekä jälleenmyynti).²⁸²

Energiajärjestelmän näkökulmasta biokaasun etuna on sen käytön joustavuus. Biokaasua voidaan käyttää maakaasun korvaajana sähkön ja lämmön tuotannossa, liikenteessä tai teollisuuden raaka-aineena. Biokaasun edistämiseen on Suomessa ollut tahtoa, mutta tuotanto on kasvanut maltillisesti. Syitä kehitykseen on tunnistettu esimerkiksi rajallisesta kaasunjakelujärjestelmästä, raaka-aineen hajanaisesta sijoittumisesta ja epävarmasta ja investointiympäristöstä²⁸³. Suomen Biokierto ja Biokaasu ry:n mukaan Suomessa oli vuonna 2025 suunnitteilla tai rakenteilla 46 biokaasulaitoshanketta, joiden toteutuminen voisi kaksinkertaistaa kotimaisen tuotantokapasiteetin²⁸⁴. Yhdessä ravinteiden kierrätyksen kanssa biokaasun tuotanto parantaa Suomen huoltovarmuutta ja omavaraisuutta lannoitteiden ja energianhankinnan osalta.

Maatalouden rooli biokaasun edistämisessä on keskeinen. Viljelijöiden rooli on biokaasun arvoketjussa moninainen, sillä he toivat yhtäaikaaisesti ruuantuottajan, energiantuottajan, energiankäyttäjän ja kierrätysravinteiden käyttäjän roolissa. Biokaasun kannattava tuotanto ja kierrätysravinteiden tehokas käyttö lisäävät viljelijän osaamisvaatimuksia. Samanaikaisesti merkittävä osa viljelijöistä näkee ruuantuotannon ammattinsa päätehtävänä²⁸⁵. Maatilojen energiantuotannon tulisi siis ensisijaisesti olla ruuantuotantoa tukevaa toimintaa.

Ravinnekierrätys ja biokaasutuotanto linkittyvät keskeisesti yhteen. Biokaasulaitoksissa käytettävä mädätysprosessi tuottaa yhtäaikaisesti energiaa ja korkearavinteista mädätettä, joka voidaan levittää pellolle lannan tapaan tai jalostaa korkea-arvoisemmiksi kierrätyslannoitteiksi. Biokaasun tuotanto on erityisen monihyötyistä alueilla, missä tuotantoeläinten lanta saadaan tuotettua energiaksi, biokaasulle on paikallista kysyntää ja ravinteiden kierrätyksellä parannetaan vesistöjen tilaa. Mikäli kierrätysravinnemarkkinat kehittyvät tulevaisuudessa, voi mädätteen jalostamisesta tulla

281 Hyppänen (toim.) 2022

282 Huttunen 2016

283 Winqvist 2019, Winqvist 2021

284 SBB, 2025

285 Rasi ym. 2022

merkittävä liiketoiminnan ala²⁸⁶. Kierrätyslannoitteiden valmistus ja jatkojalostus mahdollistavat lannan ravinteiden (erit. fosforin) siirtämisen ravinneylijäämäisiltä alueilta sinne, missä fosforin tarvetta täytetään mineraalilannoitteilla²⁸⁷.

Aurinkovoima

Vuoteen 2050 mennessä aurinkoenergian osuus Suomen energiatuotannosta tulisi nousta 10 prosenttiin, esittää LUT:ssa tehty päästöttömän energiajärjestelmän mallinnus. Se tarkoittaisi aurinkotuotannon lisäämistä 635 MW:sta²⁸⁸ 35 000 MW:iin. Aurinkovoimapotentialiaalia on tutkistusti erityisesti rakennusten (asuinrakennukset, julkiset rakennukset, teollisuuskiinteistöt, päivittäistavara-kaupat) kattojen potentiaali on noin 34 000 MW sähkötehoa²⁸⁹. Puhtaan energiatuotannon osalta on paljon potentiaalia asemakaava-alueilla. Suomessa on saman verran aurinkoa kuin Saksassa ja Tanskassa, mutta Saksassa aurinkosähkökapasiteetti on 110 kertaa suurempi ja Tanskassa viisi kertaa suurempi kuin Suomessa²⁹⁰. Fingridin arvion mukaan Suomessa voi vuoteen 2030 mennessä toimia aurinkovoimaloita seitsemän gigawatin tehon verran²⁹¹.

EU:n uusiutuvan energian direktiivin (2001/2018/EU) tavoitteena on parantaa kansalaisten mahdollisuuksia tuottaa energiaa. Tutkimusyhteisön puolelta onkin esitetty, että demokraattisempi energia ja energiakansalaisuuden edistäminen edellyttää poliittisia muutoksia ja vakiintuneiden järjestelmien kyseenalaistamista²⁹². Maaseutualueiden aurinkovoimapotentialiaalia on tarkasteltu asuinrakennusten ja niiden välittömässä läheisyydessä sijaitsevien rakennusten mukaan²⁹³. Maaseudun rakennettu ympäristö muodostaa merkittävän potentiaalin aurinkosähkön tuotannolle. Aurinkoenergialla tuotettavissa oleva osuus maakunnan asumisen ja maatalouden sähkönkulutuksesta on energiamäärällisesti todettu olevan korkeinta Etelä-Pohjanmaalla, Ahvenanmaalla, Pohjois-Karjalassa ja Satakunnassa ja Pohjois-Savossa, yli 60 prosenttia vuotuisesta asumisen ja maatalouden kulutuksesta (emt.). Maaseudulla merkittävin osa sähköenergiasta käytetään maatalouteen. Edullisen aurinkoenergian avulla on arvioitu, että maatalouden sähkö- ja hybridityökoneet voisivat yleistyä. On myös todettu, että aurinkosähkön yleistymisen kasvattaisi energiaomavaraisuutta sekä yksilön tasolla että valtakunnallisesti.

286 Winqvist ym. 2019

287 Luostarinen ym. 2019

288 Energiavirasto

289 Lassila ym. 2016

290 Child 2018

291 Fingrid Lehti 19.6.2023

292 Slätmo ym. 2025

293 Haapaniemi ym. 2016

Suomeen on suunnitteilla useita uusia aurinkoenergiahankkeita ja ne, kuten muutkin uusiutuvan energian hankkeet jakautuvat maantieteellisesti epätasaisesti. Yleisesti ottaen sijoittumiseen vaikuttaa erityisesti sijainti sähköverkkoon ja liityntämahdollisuus. Vihreän siirtymän kokeilut ja investoinnit keskittyvät korkean väestötiheyden alueille ja rannikkokaupunkeihin. Aurinkovoimahankkeet ovat kasvaneet kooltaan ja lisääntyneet merkittävästi. Suurin osa aurinkovoimahankkeista on toistaiseksi sijoittunut Etelä- ja Länsi-Suomeen eli alueille, joille sijoittuu myös eniten asukkaita. Kuitenkin laaja-alaisimmat maa-asenteiset aurinkoenergiahankkeet sijoittuvat jo kokonsa vuoksi tyypillisesti maaseudulle eli pääsääntöisesti keskeisten yhdyskunta- ja taajamarakenteiden ulkopuolelle. Ympäristöministeriön tilaaman Aurinkovoimaloiden kaavoitus ja lupamettelyjen opasaineiston taustaselvityksen²⁹⁴ mukaan 50 prosenttia hankkeista sijoittuu ainakin osittain peltoalueelle, entisille turvetuotantoalueille 43 prosenttia, joutomaille 38 prosenttia ja 23 prosenttia metsämaalle. Laajimmat suunnitteilla olevat aurinkoenergiahankkeet ovat jopa satoja hehtaareita.

Hankkeiden vaatimasta laajasta maa-alasta ja hankkeiden suuresta määrästä johtuen maaseudulle kohdistuu vaikutuksia voimaloiden ja siirtolinjojen rakentamisen alle jäävistä alueista ja maiseman muutoksista. Aurinkovoimaloiden sijoittaminen pelloille tai metsiin voi estää maa- ja metsätaloustoimintaa alueella, vaikkakin maatalouden ja energiantuotannon kokeiluja esim. lampaiden laiduntamisesta tai jopa viljelystä aurinkovoimaloiden alueilla on ollut. Laajoja aurinkoenergiakenttiä on myös suunniteltu turvetuotannosta poistuneille soille. Aurinkovoiman sijoittaminen entisille turvetuotantoalueille estää poistuvien turvetuotantoalueiden muunlaisen maankäytön, kuten esimerkiksi metsityksen, viljelyn, kosteikkojen perustamisen ja suon ennallistamisen. Toisaalta valmiiksi aukeat ja tuotantoalueena toimineet teolliset turvesuot voivat oikein suunniteltuna ja toteutettuna soveltua hyvin aurinkovoimahankkeille sekä edistää uusiokäytössä niin luonnonmonimuotoisuutta kuin hiilinieluja tukevia toimia. Aurinkoenergiahankkeet luovat myös mahdollisuuksia maa- ja metsätalouden sekä energiantuotannon yhteensovittamiselle, paikallisen energiantuotannon lisäämiselle sekä uusien elinkeinojen luomiselle maaseudulle.

Aurinkovoimaloiden maisemavaikutukset ovat paikallisempia kuin esimerkiksi tuulivoimaloilla, mutta aurinkovoimalatkin muuttavat hankealueen ja sitä ympäröivää maisemaa. Aurinkopaneelit ovat matalahkoja rakenteita, jotka muodostavat laajan aurinkopaneelikentän. Aurinkopaneelit eivät erotu yhtä voimakkaasti ympäristöstään kuin esimerkiksi korkeat rakenteet kuten tuulivoimalat, joten aurinkovoimalan visuaalinen vaikutusalue jää paikallisemmaksi. Lähialueelta katsottuna pinta-alaltaan laaja aurinkopaneeleista muodostuva tuotantoalue voi olla kuitenkin maisemavaikutuksiltaan merkittävä.

294 Ramboll 2024

Tuulivoima

Tuulivoimatuotannon hajasijoitus on todettu lisäävän sähköntuotannon huoltovarmuutta. Maatuulivoima tulee olemaan tulevaisuuden merkittävin sähköntuotantomuoto Suomessa. Nopea teknologinen kehitys on alentanut tuulivoiman tuotantokustannuksia niin tehokkaasti, että maatuulivoima on tällä hetkellä Suomen edullisin sähköntuotantomuoto. Olosuhteet maatuulivoimalle ovat Suomessa otolliset, sillä Suomessa on tilaa, tuulista ja maaperä on tukeva²⁹⁵. Tuulisuudeltaan parhaita alueita Suomessa ovat olleet rannikko- ja merialueet sekä Lapin tunturit. Tuotannossa oleva tuulivoima sijoittuu suurimmaksi osaksi Pohjanmaan maakuntien alueille²⁹⁶. Tuulivoimateknologian kehittymisen myötä tuuliolosuhteet eivät ohjaa enää niin merkittävästi tuulivoimaloiden sijoittumista kuin aikaisemmin.

Tuulivoimayleiskaavoja on vireillä noin 250 mutta vuosittain niitä on hyväksytty vähän²⁹⁷. Tuulivoimahankkeiden etenemisen esteisiin on useita eri syitä. Itäisessä Suomessa tuulivoiman rakentamisessa on otettava muun muassa huomioon maanpuolustuksen tarpeet. Lisäksi Itä- ja Pohjois-Suomessa on tarve paremmalle kantaverkolle. Useimmiten esteiden syyt liittyvät luontoarvoihin, paikallisten kansalaisten ja poliitikkojen vastustukseen sekä hankekehittäjien väliseen kilpailutilanteeseen. Myös maanvuokrasopimusten solmimisessa voi tulla vastaan tilanteita, jotka estävät hankkeiden toteutumista. Alueellisesti painottuvat syyt liittyvät useimmiten elinkeinoihin ja olemassa olevaan infrastruktuuriin, jota tarvitaan tuulivoimarakentamisen tueksi²⁹⁸.

Suomen ympäristökeskuksen Tuulivoimapotentiaali Suomessa -selvityksessä tarkasteltiin tuulivoiman toteuttamisen mahdollisuuksia maakuntakaava-aineistojen avulla eri skenaarioin maalla vuoteen 2030 mennessä. Selvityksen mukaan potentiaalisia alueita on runsaasti, mutta suuri osa hankkeista ei etene toteutukseen monien paikallisten tekijöiden vuoksi. Globaalit ja valtakunnalliset kehityskulut vaikuttavat monimutkaisesti tuulivoiman investointipäätöksiin ja kannattavuuteen²⁹⁹.

Tuulivoiman vaikutukset kohdistuvat maaseudulle rakennettujen alueiden ulkopuolelle, sillä nykyisin suunnitteilla olevien tuulivoimaloiden vähimmäisetäisyydeksi asutuksesta on tunnistettu keskimäärin 800 metriä. Etäisyys asutukseen määrittyy tuulivoimaloiden ulkomelutason ohjearvoista annetun valtioneuvoston asetuksen (1107/2015) perusteella. Suomessa tuulivoima-alueet sijoittuvat pääosin metsäisille alueille asutukseen vaadittavan etäisyyden lisäksi myös sen vuoksi, että yli 80 prosenttia Suomen

295 Pasanen ym. 2025

296 Kartta - Suomen uusiutuvat ry

297 Vuonna 2024 kunnat hyväksyivät 13 kpl tuulivoimayleiskaavaa

298 TEM 4.10.2022

299 Nurmio ym. 2024

maapinta-alasta on metsää³⁰⁰. Yksittäisen tuulivoimalan rakentaminen vie maa-alaa arviolta 2 ha³⁰¹. Lisäksi tiestö vie metsäalaa sekä sähkönsiirto (noin 5 ha/km). Suomen asutus- ja kylärakenteella on myös merkitystä tuulivoiman sijoittumiseen. Pellot sijoittuvat usein lähelle kyliä ja asutusta. Esimerkiksi Pohjanmaalla pellot ja asutus sijaitsevat tyypillisesti jokilaaksoissa. Alueiden väleissä on tyypillisesti paljon asumattomia metsäisiä selännealueita, joille tuulivoimarakentamista on ollut helpompi sijoittaa.

Suuren kokonsa vuoksi tuulivoimalat näkyvät asutuille alueille, vaikka tuulivoimalat sijoittuvat kauemmas metsiin. Tuulivoimarakentaminen siihen liittyvine sähkönsiirron ratkaisuihin näkyy maisemassa ja vaikuttaa maaseutualueiden maiseman rakentamiseen, luonteeseen ja laatuun. Vaikka vaikutukset ilmenevät yleensä maisemakuvan muutoksina, on huomattava, että maaseudulla maisema on muutakin kuin visuaalinen maisemakuva. Vaikka tuulivoimatuotannon edellyttämät rakenteet ja maastonmuokaus kohdistuvat vain muutaman prosentin alalle tuulivoima-alueen pinta-alasta, kookkaat voimalat muodostavat kauas näkyvän maamerkin, joka kertoo ihmisen vaikutuksesta alueella³⁰².

Tuulivoimarakentamisen suunnittelujärjestelmän ja ohjauksen tavoitteena on eri toimintojen yhteensovittamisen kautta löytää tuulivoimarakentamiselle parhaiten soveltuvat alueet maaseudun arvokkaiden kulttuurimaisemien ulkopuolelta. Ympäristöministeriön Tuulivoimarakentamisen suunnittelu -oppaan mukaan pääsääntöisesti suurille tuulivoimaloille soveltumattomia alueita ovat valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ja valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Tapauskohtaisesti voidaan rakentamista harkita riittävien selvitysten ja vaikutusarviointien perusteella maakunnallisesti arvokkaille maisema-alueille ja maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöille³⁰³.

Tuulivoimalla nähdään olevan positiivisia vaikutuksia kuntatalouteen. Voimalaitoksista maksettava kiinteistövero, maanvuokraus ja hankkeen työllistävä vaikutus tuovat tuloja kunnalle, millä voidaan paikallisilla päätöksillä vaikuttaa kunnan ja kylien elinvoiman uudistumiseen. Tuulivoiman nähdään voivan synnyttää muutakin taloudellista toimintaa³⁰⁴ sekä aluetaloudellisia vaikutuksia rakentamisvaiheenkin jälkeen³⁰⁵. Jokaista rakennettua turbiinia kohti syntyy arvioiden mukaan yksi pysyvä työpaikka.

300 LUKE 2020

301 Soimakallio ym. 2014

302 YM 2024:29

303 YM 2016

304 Motiva

305 Ramboll 2019

Itä-Suomen yliopiston Tuulivoiman hyväksyttävyysselvityksessä tunnistetaan erityisesti paikallisen hyväksyttävyyden kasautuvat haasteet³⁰⁶. Selvityksen mukaan viimeaikaisessa tutkimuksessa korostetaan tarvetta laajentaa tarkastelua yksittäisten tuulivoimahankkeiden tasolta koko energia-alan ja energiamurroksen järjestelmien hyväksyttävyyteen. Selvityksessä nousi vahvasti esiin sähkön siirtoverkkojen merkitys. Selvityksen perusteella paikallisen hyväksyttävyyden ennakoidaan heikkenevän lähivuosina. Keskeisenä ajurina on tuulivoimarakentamisen vauhti ja volyymi, jotka tuovat mukanaan erilaisia ongelmia. Ympäristövaikutusten rooli nousi selvityksessä esiin tärkeänä tuulivoiman hyväksyttävyyden osatekijänä. Puhtaan energian – tuulivoimahankkeiden sekä sähkön siirtoverkkojen ja voimajohtokäytävien – rakentaminen aiheuttaa maankäytön muutosten myötä lisääntyviä ja laaja-alaisia ympäristö- ja luontovaikutuksia. Rakentamisen nopeasta temposta puolestaan seuraa myös hankkeiden ja prosessien laatuongelmia esim. ympäristövaikutusten arvioinnissa.

Energiasiirtymään liittyvät maaseutuvaikutukset

Energiasiirtymään linkittyä vahvasti ympäristöoikeudenmukaisuuden ja laajemman oikeudenmukaisuuden prosessit ja menetelmät (kts. luku 6.6. Oikeudenmukainen kestävyys siirtymä). Energiasiirtymä ja uusiutuva energia luovat maaseutualueille mahdollisuuksia uusien elinkeino- ja tuotantomuotojen sekä hajautetun energian tuomien mahdollisuuksien kautta, mutta sen vaikutukset nähdään erityisesti maankäyttöön kohdistuvassa paineessa, niin voimaloiden kuin siirtoverkkojen rakentamisen osalta sekä maaseutualueiden ja maaseutumaisemien muuttumisessa.

Paikalliset energiayhteisöt -määritelmä pitää sisällään monia teknisluonteisesti erilaisia energiayhteisöjä. Merkittävää maaseutualueiden kannalta on kiinteistörajat ylittävä (kiinteistörajat ylittävä energiayhteisö), yhden jakeluverkon alueella sijaitseva (paikallinen virtuaalinen energiayhteisö) tai yhden tarjousalueen sisällä sijaitseva (hajautettu virtuaalinen energiayhteisö) ja, onko kyseessä uusiutuvan energian yhteisö, mikä maaseutualueiden paikallisten yhteisöjen kannalta on peruslähtökohtana. Lisäksi on keskeistä sijaitseeko yhteisö yhden liittymän takana yhden verkkopalvelusopimuksen takana. Paikallisiin energiayhteisöihin vaikuttavat EU:n direktiivi 2018/2001 sekä direktiivi 2019/944. Energiayhteistyöryhmän loppuraportti julkaistiin vuonna 2023 ja esittää suosituksia lainsäädännön kehittämiseksi³⁰⁷. Keskeistä työryhmän raportissa on suositus siitä, että kaikessa kansallisessa säädösvalmisteussa tulee edistää energiayhteisöjen sekä pienten toimijoiden toimintaedellytyksiä, tämä koskien sektori-

306 Peltonen ym. 2024
307 TEM 2023:22

integraatiota. Työryhmän raportti sisältää useita suosituksia TEM:lle. Odotettavissa on, että lainsäädäntö olisi valmis eduskunnalle annettavaksi vuonna 2026.

Turpeen on oletettu poistuvan energiatuotannosta nopeasti. Puubiomassan käyttö arvioidaan kasvavan hieman ja tuulivoima- ja aurinkoenergian tuotannon odotetaan moninkertaistuvan. Näillä on kiinteä kytkös maankäyttöön, maataloustuotantoon ja myös metsien käytön muutoksiin³⁰⁸.

Maaseutupolitiikan vuosina 2014-2016 toiminut Ekosysteemipalvelut-verkosto toi yhteen asiantuntijatietoa ja kokemuksia hajautetun energiatuotannon haasteista ja valotti mahdollisuuksia parantaa pienten toimijoiden toimintaedellytyksiä ja tuotantoyksiköiden kannattavuutta. Maaseutupolitiikan Työn ja yrittäjyyden uudet mahdollisuudet (TUUMA ja TUUMA27) -verkostot ovat jatkaneet työtä energiatuotantoon liittyvien potentiaalien tarkastelussa. Uusiutuvan energian tuotannolla voi myös olla myönteisiä aluetaloudellisia vaikutuksia. Energiatuotannon liiketoimintamalleja ja toteutunutta energiayrittäjyyden ja -työllisyyden potentiaalia maaseutualueilla on tutkittu jonkin verran kuluvana vuosikymmenenä. On todettu, että kevyttä kustannusrakennetta, pitkäikäisiä asiakassuhteita ja toiminnan ketteryyttä kannattaa korostaa toiminnassa ja, että markkinointiin tarvitaan enemmän panostusta³⁰⁹.

6.8 Osaamiseen perustuva ja kestävyys siirtymää tukeva maaseudun talous

Euroopan tasolla tarkasteltuna Suomi poikkeaa monesta muusta EU-maasta: vaikka Suomessa merkittävä osa väestöstä asuu vakituisesti alueilla, jotka ovat sekä maaseutumaisia että heikosti saavutettavia, ei hajautunut asutusrakenne ja pitkät etäisyydet ole olleet esteinä hyvälle taloudelliselle suoriutumiselle³¹⁰. Maaseutualueilla sijaitsevat luonnonvarat ja maaseudun maapinta-ala ovat tunnistetusti merkittävässä roolissa kestävyys siirtymän kokonaisvaltaisten ratkaisujen edistämisessä ja kestävä kasvun tavoittelemisessa. Vähemmälle huomiolle on jäänyt maaseutualueiden vakituisten väestön, peruspalveluiden saatavuuden ja saavutettavuuden, elinkeinojen kehitysedellytysten, infrastruktuurin kunnon, asumisedellytysten sekä kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan merkitys luonnonvarojen hallinnalle ja taloudelliselle hyödyntämiselle. Väestöennusteiden mukaisten ja maaseutualueiden kehittämisen kannalta kielteisten skenaarioiden toteutuessa, sekä vieraskielisten maahanmuuttajien keskittymiskehityksen jatkuessa pääkaupunkiseudulle, syvenee kaikkia toimialoja koskeva työvoima- ja

308 Lehtilä ym. 2021, Koljonen 2022

309 Tuomi ym. 2016

310 Sireni ym. 2017, Copus, A. ym. 2011

yrittäjäpula entisestään³¹¹. Vaikutukset oikeudenmukaiselle kestävyys siirtymälle, kasvulle ja kokonaisturvallisuudelle ollaan vasta tunnistamassa.

Osaamisperusteinen talous tukee kestävyys siirtymää kehittämällä sen toteuttamiseksi tarvittavaa tietotaitoa ja osaamista, jota tarvitaan esimerkiksi biotaloudessa ja kiertotaloudessa mahdollistamaan uusiutuvien ja uusiutumattomien luonnonvarojen vähempää, tehokasta ja kestävää käyttöä. Kerran käyttöön otetuista luonnonvaroista on saatava mahdollisimman paljon taloudellista arvoa, joka tuottaa yhteistä hyvää myös paikallisella tasolla maaseutualueilla. Osaamisperusteisen talouden rakenteiden uudistumista tukevaa valtion julkista rahoitusta on tutkitusti kohdentunut suurimpiin kaupunkeihin, etenkin pääkaupunkiseudulle ja maakuntakeskuksiin. Koulutukseen, TKI-toimintaan ja innovaatorahoitukseen sekä julkisiin hankintoihin kuin myös valtion työpaikkoihin liittyvät rahavirrat kohdentuvat suurimpiin kaupunkeihin. Näitä voidaan kutsua tietointensiivisiksi rahavirroiksi. Suurempien kaupunkien elinvoimavaikutusalue on tutkitusti maantieteellisesti rajattu. Niiden vaikutusalueen ulkopuolella olevilta maaseutualueilta edellytetään vahvaa omaehtoista talouden rakenteiden uudistamista. Talouden rakenteiden uudistumista maaseutualueilla haastaa myös se, että alueille kohdistuu etenkin ylläpitävää rahoitusta: sosiaalietuuksia, valtionosuuksia ja aluetukia (mukaan lukien maatalous- ja maaseudun kehittämisen tuet). Aluetuet ovat suhteessa muihin tietointensiivisiin rahavirtoihin erittäin pienet. Samalla vaikuttaa liikenneyhteyksien toimivuus ja tietoliikenneyhteyksien saatavuus ja laatu tutkitusti edellytyksiin uudistaa talouden rakenteita. Suomessa on edelleen EU:n suurimmat erot huippunopeiden tietoliikenneyhteyksien saatavuudessa maaseutualueiden ja koko maan välillä.

Julkisten varojen maantieteellisellä jakautumisella on tutkitusti merkittävä vaikutus alueiden taloudelliseen elinvoimaisuuteen ja tasapuolisten kehitysedellytysten varmistamiseen. OECD:n vuoden 2023 aluekehityskatsaus tarkastelee alueellisten eriarvoisuuksien, kuten osaamisen, peruspalvelujen, liikenneyhteyksien toimivuuden ja tietoliikenneyhteyksien saatavuuden, vaikutuksia taloudellisiin, sosiaalisiin ja poliittisiin rakenteisiin sekä maantieteellisen tytytmättömyyden vahvistumiseen (emt.). Pohjoismaiset ja kansalliset tutkimukset tukevat havaintoa rakenteellisista vinoumista, jotka vaikuttavat maaseutualueiden ja -kuntien edellytyksiin uudistaa elinvoimaa sekä johtavat maaseutualueiden taloudellisen potentiaalin vajaakäyttöön³¹². Niin kansainväliset kuin valtakunnalliset maaseudun tutkimus- ja kehittämishankkeiden tulokset osoittavat tarvetta lisätä kansallista ja alueellista ymmärrystä maaseudun taloudesta ja innovaatiotoiminnasta sekä sitä edistävää tutkimusta ja tiedontuotantoa.

311 Vihinen ym. 2024b, Lehtonen ym. 2025

312 Vihinen ym. 2024b, Lehtonen ym. 2025, OECD 2022, 2023

Maaseutualueiden talous

Tähän asti väestön ja työpaikkojen suhdetta on totuttu tulkitsemaan niin, että väestö siirtyy työpaikkojen perässä ja, että työpaikkojen luomalla vaikutetaan paikan tai alueen väestökehitykseen. Tämä logiikka toimii kaupungeissa, mutta on tutkitusti päinvastainen harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun kuntien ja alueiden osalta, erityisesti alueilla, jotka ovat luonnonvararikkaita ja sijaitsevat maakuntien reuna-alueilla ja itäisessä ja pohjoisessa-Suomessa (emt.)³¹³. Työpaikat seuraavat näillä alueilla väestöä ja keskeiseksi kysymykseksi nousee alueiden asuttavuus, arjen sujuvuus, asuntojen saatavuus ja kunto, peruspalveluiden saatavuus ja saavutettavuus, infrastruktuuriin, liikennepalvelujen ja tietoliikenteen toimivuus ja käytettävyys, rahoituksen saatavuus sekä kuulumisen kokemus (emt.)³¹⁴.

Työvoima ja työllisyys

Vuonna 2040 on maaseutualueilla arviolta yli 130 000 työikäistä vähemmän kuin vuonna 2021, mikäli nykyiset kehityskulut jatkuvat ja väestöennusteet toteutuvat. Väestöllisen huoltosuhteen³¹⁵ osalta ollaan harvaan asutun maaseudun kunnissa ja ydinmaaseudulla jo pitkällä tulevaisuudessa maan ennakoitun keskiarvon osalta³¹⁶. Harvaan asutulla maaseudulla huoltosuhde oli yli 90 prosenttia vuonna 2021 ja ennakoituaan olevan 109 prosenttia vuonna 2040, Ydinmaaseudun kunnissa vastaavat luvut ovat 82 prosenttia (vuonna 2021) ja 95 prosenttia (vuonna 2040). Kaupungin läheisen maaseudun kuntien väestöllinen huoltosuhde (70 prosenttia vuonna 2021) on lähempänä kaupunkikuntia (57 prosenttia vuonna 2021) ja koko maan lukua (62 prosenttia vuonna 2021). Erot väestöllisessä huoltosuhteessa osoittavat, miten suuret erot ovat koko maan ja kaupunkien keskiarvojen ja maaseutualueiden tilanteiden välillä. Huomioitavaa on, että harvaan asutuilla alueilla ja ydinmaaseudulla on myös vinoutunein työikäisten (25–64-vuotiaiden) sukupuolijakauma siten, että miehiä (52,6 prosenttia molemmilla aluetyypeillä) on naisia (47,4 prosenttia molemmilla aluetyypeillä) enemmän. Väestöennusteiden toteutuessa erot korostuvat ja voimistuvat.

Erot näkyvät myös taloudellisessa huoltosuhteessa, joka mittaa työvoiman ulkopuolella olevien³¹⁷ ja työttömien yhteislukumäärän suhdetta työllisten lukumäärään. Mitä matalampi arvo, sen parempi. Harvaan asutuilla alueilla oli luku 1,78 vuonna 2021 (vrt. 1,77 vuonna 2007) tarkoittaen, että kymmenen työllistä huolehti 17,8 muuhun

313 Lehtonen ym. 2025

314 (päivitetään)

315 Alle 15- ja yli 64-vuotiaiden määrän suhde työikäisiin 15–64-vuotiaisiin

316 Katso aluekehityksen tilanne- ja kehityskuva 2024

317 0–14-vuotiaat, opiskelijat, varusmiehet, eläkeläiset ja muut, mm. kotitaloustyötä tekevät

väestöön kuuluvan toimeentulosta. Ikääntyminen ja väestönmuutoksen vauhdin taantuminen näkyy pienessä muutoksessa 2007-2021. Ydinmaaseudulla on tapahtunut suurempi muutos. Vuonna 2007 kymmenen työllistä huolehti 14,4 muuhun väestöön kuuluvan toimeentulosta ja vuonna 2021 oli luku noussut 15,8:aan. Kaupungin läheisellä maaseudulla oli luku 1,29 ja kaupungeissa 1,27 vuonna 2021. Koko maan luku oli 1,33 vuonna 2021. Taloudellisen huoltosuhteessa ovat selittäviä tekijöitä ikärakenteen lisäksi työttömien osuudet eri kunnissa³¹⁸.

Maaseutualueilla on työllisyysaste pääsääntöisesti keskimääräistä parempi kaupungin läheisellä maaseudulla (72,4 prosenttia vuonna 2023) ja heikompi harvaan asutulla maaseudulla (67 prosenttia vuonna 2023). Työttömyysaste on korkein harvaan asutulla maaseudulla (12,2 prosenttia vuonna 2023). Koko maassa oli työllisyysaste keskimääsin 68,6 prosenttia ja työttömyysaste 11 prosenttia vuonna 2023³¹⁹. ja pienin kaupungin läheisellä maaseudulla (8,8 prosenttia vuonna 2023). Huomioitavaa on, että erot harvaan asutun maaseudun ja koko maan keskiarvon välillä on supistunut, mikä liittyy iäkkäiden pitkäaikaistyöttömien eläköitymiseen ja maan sisäiseen muuttoliikkeeseen nuorempien työttömien osalta. Työmarkkinat ovat Suomessa kansainvälisessä vertailussa erityisen keskittyneet, erityisesti teollisuudessa ja maaseutualueilla, mikä vaikuttaa muuttoliikkeeseen³²⁰ (vrt. Lettan raportin ja Euroopan komission esittämä periaate vapaudesta jäädä kotiseudulleen³²¹).

Maaseutualueilla on terveys- ja sosiaalipalvelut merkittävin työllistävä ala. Teollisuus on toiseksi suurin työllistävä ala. Merkittäviä työllistäviä aloja ovat myös maa-, metsä- ja kalatalous, tukku- ja vähittäiskauppa, koulutus sekä rakentaminen. Maaseudulla on enemmän teollisuustyöpaikkoja kuin kaupungeissa, ja monet vientialojen tuotantoketjut nojaavat maaseudun alihankintaan. Harvaan asutulla maaseudulla on alkutuotannon työpaikkaosuuks merkittävin, majoitus- ja ravitsemusalan sekä kaivosalan työpaikkojen osuus oli vuonna 2020 maan keskiarvoa korkeampi. Ydinmaaseudulla teollisuuden osuus työpaikoista (lähes 19 prosenttia) oli suurempi kuin alkutuotannon (lähes 10 prosenttia). Kaupungin läheisellä maaseudulla teollisuus on toiseksi suurin työllistäjä sote-alan jälkeen. Rakentamisen työpaikkojen osuus on alueella kasvanut merkittävästi³²².

Työmarkkinat ovat edelleen vahvasti sukupuolittuneita. Viime vuosikymmenen aikana on työpaikkojen määrä vähentynyt erityisesti teollisuudessa ja maa- ja metsätaloudessa, jotka ovat miesvaltaisia aloja. Sosiaali- ja terveyssektorilla on työpaikkakehitys

318 Vihinen ym. 2024b

319 Maaseutuindikaattorit. B. Talouden rakenne ja toiminta. 1. Työvoima ja työllisyys.

320 Kangasharju 2022, 18

321 Letta 2024Euroopan komissio

322 Vihinen ym. 2024b

ollut vahvaa, mutta ajankohtaiset muutokset terveys- ja sosiaalipalveluiden kuin myös opetuksen ja koulutuksen aloilla vaikuttaa suoraan naiseen maaseutualueilla. Kuitenkin on pula osaavasta työvoimasta merkittävä ja koskee kaikkia alueita kuin toimialojakin³²³. Työmarkkinoiden kohtaanto on viimeaikoina heikentynyt eniten alueilla, joille työvoiman liikkuvuus suuntautuu, mikä viittaa siihen, että ratkaisuja työvoiman saataavuuteen on haettava muualta kuin työvoiman liikkuvuudesta³²⁴. Ei ole nähtävissä, että kasvavien kaupunkiseutujen väestöllä voitaisiin vastata maaseutualueille ominaisten elinkeinoalojen työvoimakysyntään (ml. yritysten jatkajapulaan)³²⁵. Millä tavalla automatisaatiolla ja robotiikalla voidaan vastata työvoimapulaan linkittyä muun muassa tietoliikenneyhteyksien laatuun ja toimivuuteen, yritysten investointikykyyn ja kasvuhalukkuuteen kuin rahoituksen saatavuuteen ja rahoitusmarkkinoiden toimivuuteen maaseutualueilla.

Osaaminen ja koulutus – taso ja tarpeet

Keskittämisen koulutuksella ja sen omaavilla henkilöillä on merkittävin rooli maaseudun työvoimassa tällä hetkellä. Väestön koulutustason alueelliset erot ovat Suomessa merkittäviä ja luonteeltaan pysyviä³²⁶. Työikäisen väestön koulutustaso on noussut kaikilla aluetyypeillä viimeisen parinkymmenen vuoden aikana, mutta taso on jatkuvasti matalampaa ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun kunnissa³²⁷. Korkeakoulutettujen osuus väestöstä nousi vuonna 2021 reiluun 30 prosenttiin vain kaupungin läheisen maaseudun kunnissa. Oppivelvollisuusikärajan pidentämisellä nähdään olevan vaikutusta koulutustason nostamiseen myös maaseutualueilla, mutta osaamisen alueellinen eriytyminen nähdään riskinä nykyisten kehityssuuntien jatkuessa³²⁸.

Kestävyyssiirtymässä, jossa huomioidaan taloudellisen ulottuvuuden lisäksi ekologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyyskyky kytkeytyä työvoiman kysyntäpotentiaali etenkin kestävästi hoidettuun rakennettuun ympäristöön, luonto- ja kulttuuriympäristöihin, luonnonvarojen käytön paikallisen lisäarvon nostamiseen, luonnosta saatavan hyvinvoinnin edistämiseen sekä paikalliseen kestäväan ruokajärjestelmän ja kestäväan matkailun edistämiseen. Tavoitteet kytkeytyvät useaan talouden sektoriin ja edellyttävät toteutuakseen tietoisia ja kokonaisvaltaisia panostuksia maaseutualueilla. Useat tutkimukset korostavat maaseutualueiden asuttavuuden ja monipuolisen elinkeinotoiminnan merkityksen, mikäli tavoitteena on muu kuin maaseutualueiden muuttaminen

323 Vihinen ym. 2024b

324 Alasalmi ym. 2020, Vihinen ym. 2024b, kts. myös Lehtonen ym. 2025

325 Lehtonen ym. 2025

326 Aro ym. 2021

327 Tilastokeskus, Vihinen ym. 2024b

328 Bernelius ym. 2021

taloudellisen kasvun resurssivarastoksi³²⁹. Koulutustason ja työllisyysasteen nostaminen sekä yrittäjyyden lisääminen maaseutualueilla vahvistaa kestävyys siirtymää ja osana sitä kestävä kasvua³³⁰.

Nyt ja tulevaisuudessa arvioidaan tarvittavan kestävyysosaamisen (ml. tuote- ja materiaaliosaaminen, ilmastonmuutos ja monimuotoisuusosaaminen) ja digitaalisten taitojen (ml. teknologian käyttöön otto ja hyödyntäminen) lisäksi vahvempia liiketoiminnan perustaitoja (johto-, asiantuntija- ja arviointiosaaminen sekä etä- ja virtuaalipalvelut) sekä riskienhallintataitoja³³¹. Maaseudun toimialojen työvoiman saatavuudesta ja tulevaisuuden tarpeista on koottu erillinen ja kattava tutkimuksellinen tietopaketti, joka ulottuu vuoteen 2040 ja kattaa myös maakunnittaisia tarpeita³³². Erillisen biotalousalan korkeakoulutuksen kansallisen arviointitutkimuksen pohjalta on kestävyysosaaminen sisällytetty jo nyt hyvin opetussuunnitelmiin. Eettiset näkökulmat, systeeminen ajattelu ja ennakointia nähdään itsearvioinnin pohjalta tarvittavan opetuksessa lisää. Arviointitutkimuksen yhtenä lopputulemana on, että tulevaisuuden työelämä tarvitsee yhä enemmän monialaisia osaajia³³³.

Ammatilliset oppilaitokset ovat merkittäviä ankkuri-instituutioita, joilla on vaikutusta alueen elinvoiman kehittämiseen. Ammatillisella koulutuksella pyritään vastaamaan alueiden väestön sekä työ- ja elinkeinoelämän koulutus- ja osaamistarpeisiin, reagoimaan työelämän muutoksiin sekä ottamaan huomioon alueiden elinkeinostrategioiden tavoitteita³³⁴. Oppilaitosten määrä on vähentynyt puoleen 15 vuoden aikana, 309:stä 153:een vuosina 2007–2022. Lakkautukset ovat kohdistuneet etenkin harvaan asuttuun maaseutuun. Alueella oli vuonna 2022 enää neljä oppilaitosta, ydinmaaseudulla 32 ja kaupungin läheisellä maaseudulla yhdeksän. Ammattiopetuksen keskittäminen isompiin yksiköihin, opiskelijöiden määrän muutos, rahoitusjärjestelmä ja maatalouden rakennemuutos nähdään muun muassa taustalla olevina tekijöinä oppilaitosten vähenemisen taustalla³³⁵. Ammatillisen koulutuksen rahoitusjärjestelmä on uudistettu ja muutokset astuvat voimaan vuonna 2026.

Yritystoiminta ja toimialat

Maaseutualueiden kunnissa 55–74-vuotiaiden osuus niin palkansaajista kuin yrittäjistä on suurempi kuin kaupunkikunnissa. Erot ovat kasvaneet vuosien 2007-2022 välillä.

329 Kuhmonen ym. 2015

330 Kattilakoski ym. 2021

331 Vihinen ym. 2024b, Opetushallitus 2019

332 Vihinen ym. 2024b

333 Aro ym. 2024

334 OKM 2022:31

335 Enbuska 2017

Ikääntyneimmät yrittäjät toimivat harvaan asutun maaseudun kunnissa ja tämän jälkeen ydinmaaseudun kunnissa. Kaupungin läheisen maaseudun kunnissa saman ikäluokan osuus yrittäjistä on pienin, mutta kaikissa ikäluokissa heitä on enemmän yrittäjissä kuin palkansaajissa³³⁶. Omistajavaihdoskysymys onkin keskeinen monella maaseutualueella ja monilla elinkeinoaloilla.

Yrittäjien osuus työllisistä on suurinta ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla (reilu 15 prosenttia molemmilla alueilla) sekä suurempaa kaupungin läheisellä maaseudulla (vajaa 13 prosenttia) kuin kaupunkimaisissa kunnissa (vajaa 9 prosenttia). Vuosien 2013-2021 aikana on yrityskanta uusiutunut nopeimmin kaupungeissa ja kaupungin läheisellä maaseudulla, mutta maaseudulle perustetut yritykset jatkavat taoudellista toimintaansa keskimäärin pidempään (emt.).

Liiketoimintayritysten toimipaikoista, maatilat mukaan lukien, 35 prosenttia sijaitsee maaseutualueilla (emt.). Maaseutualueilla toimii noin 70 000 maatalouden ulkopuolista yritystä. Maaseutualueilla yritykset ovat kooltaan pieniä³³⁷ ja perheomisteisia, mikä tilastollisesti ja tutkitusti vaikuttaa omistajavaihdoksen tai yritystoiminnan lakkauttamisen todennäköisyyteen. Valtakunnallisen omistajavaihdosbarometrin (2021) tuloksiin pohjautuvan maaseudun yritysten omistajavaihdostutkimuksen mukaan lähes 90 prosentissa maaseutualueiden vastaajien yrityksille on luopuminen ajankohtainen vuoteen 2028 mennessä³³⁸. Maaseudun pienistä ja keskisuurista työntantajayrityksistä oli omistajavaihdos ajankohtainen 23 prosentille vuonna 2023. Yritysten puolella jatkajia tarvitaan tälläkin hetkellä esimerkiksi arviolta 4 600 maaseudun työntantajayritykseen³³⁹.

Mikro- ja pk-yrityskentällä on myös kasvukeskusten ulkopuolella merkittävä joukko yrityksiä, jotka pystyvät tuottamaan väestömäärään suhteutettuna merkittävää liikevaihtoa. Pienillä maaseutualueiden paikkakunnillakin on mahdollista tuottaa vahva yritysekosysteemi³⁴⁰. Kasvua tavoittelevista pk-sektorin työntantajayrityksistä 40 prosenttia sijaitsee kaupungin läheisellä maaseudulla ja 23 prosenttia ydin- ja harvaan asutulla maaseudulla³⁴¹. Pienissä ja keskisuurissa työntantajayrityksissä kasvua haetaan kansainvälistymisestä, erityisesti harvaan asutulla maaseudulla, mutta kasvuyritysten lukumäärä on maaseutualueilla edelleen alhainen. Vähintään kolme henkeä

336 Vihinen ym. 2024b

337 Suomen yrityksistä yli 96 prosenttia lukeutuu enintään 9 henkilöä työllistäviin mikroyrityksiin. Useimmat, yli 93 prosenttia, työllistävät enintään 4 henkilöä. Työntantajayritysten määrä on vähentynyt samalla kuin itsensä työllistäjien määrä on lisääntynyt. (lähde)

338 Joensuu-Saloym. 2022

339 EK 2024

340 Kotavaara,ym. 2024

341 EK 2024

työllistävien ja kymmenen prosentin kasvuvauhdin yrityksistä yli viidennes sijaitsee maaseutualueilla. 30 prosentin kasvuvauhdin yrityksistä vajaa 17 prosenttia sijaitsee maaseutualueilla, eniten ydinmaaseudulla³⁴².

Maaseudun yritystoiminta on monialaista, edelleen usein virallisten toimialaluokitusten (TOL) ulkopuolella. Maaseutualueille erityisiä aloja ovat maa- ja metsätalouden alkutuotannon (ml. elinkeinokalatalous) lisäksi kaava-alueen ulkopuolella sijaitseva jalostus, kaivannaisteollisuus sekä enenevässä määrin uusiutuva energiatuotanto. Maapinta-alaa sekä tilaa vaativat konepajat ja valmistava teollisuus sijaitsevat pääosin myös maaseutualueilla hyvien yhteyksien päässä. Huomioitavaa on, että maaseutualueiden toimialat ja työpaikat ovat edelleen erittäin sukupuolittuneita, mikä vaikuttaa laajemmin paikkojen ja alueiden kehitykseen ja elinvoimaan. Esimerkiksi maa- ja metsätalouden palkatusta työvoimasta on naisten osuus noin kolmannes.

Maatalouden rakennemuutos on voimakasta ja vuonna 2040 on arvioitu toimivan 27 273 maatilayritystä. Kuitenkin jo nykyisin tuottavat suurimmat 20 prosenttia tiloista lähes 60 prosenttia maatalouden tuotoksesta. Maatilayritysten määrän väheneminen on jatkunut 2,5-3 prosentin (1 000-1 400 maatilaayrityksen) vuosivauhdilla. Vuonna 2024 maatiloja oli Suomessa vajaa 41 000, mikä on noin 31 prosenttia vähemmän kuin vuonna 2010. Maa- ja puutarhatalouden työvoima on vähentynyt samalla ajanjaksolla noin 23 prosenttia (vajaa 30 000 henkilöä). Kasvinviljely on tuotantosunnista merkittävin ja keskimääräinen tilakoko on kasvanut. Kolmannes maatiloista (n. 14 500 tilaa) on laajentanut toimintaansa uusiin elinkeinoihin (esim. urakointi, kuljetus- ja logistiikka, kiinteistöala ja matkailu) ja vain 1,5 prosenttia (650 tilaa) harjoitti jatkojalostusta vuonna 2020. Maataloustuotannon arvon kehitys on ollut positiivista Länsi-Suomessa ja negatiivista Itä-Suomessa ja Lapissa³⁴³. Nykyisen muutosvauhdin jatkuessa on maatilojen määrä alle 28 000 vuonna 2040³⁴⁴. Merkitystä on ruoka-alaa laajemmin esimerkiksi kulttuuriympäristöjen ja perinnebiotooppien ylläpitämisen edellytyksille. Maatilayritysten vähentyessä voimakkaasti korostuu maaseutualueilla toimivien maatalouden ulkopuolisten yritysten merkitys maaseudun taloudelliselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille.

Luonnonvarakeskuksen tekemän arvioinnin mukaan Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelman 2014-2022 (maaseutuohjelma) yritysrahoitus (EU:n maaseuturahastosta) on kohdentunut ensisijaisesti kasvuyrityksille³⁴⁵. Yritysrahoituksen hieman alle 300 miljoonan euron rahoituksella on saatu aikaan noin 1,5 miljardin euron kokonaisinvestoinnit, muun muassa elintarvikealan, matkailualan ja metallialan yrityksissä.

342 Tilastokeskus.fi

343 Luke, Taloustohtori

344 Jyrki Niemi, Luke 2024

345 Vihinen ym. 2019

Samalla syntyi yritys- ja hankerahoituksella lähes 15 000 työpaikkaa ja lähes 6 000 yritystä perustettiin ja kehitettiin olemassa olevan yrityksen toimintaa. Aikaisemman 2007-2014 rahoituskauden arviointitutkimus osoitti, että EU:n maaseuturahastosta rahoitusta saaneet yritykset loivat työpaikkoja myös muissa alueen yrityksissä, jotka eivät saaneet rahoitusta³⁴⁶.

Maaseutualueiden taloudellinen aktiivisuus laskee heikoimpien kehitysedellytysten myötä ja kehittämisedellytykset ovat laskettavissa paikkaperustaisuusindeksin avulla. Paikallisesta kehittämisestä riippuvaisiin³⁴⁷ kuntiin kohdistui EU:n maaseuturahastosta vuosien 2007-2014 kaudella keskimäärin enemmän yritysrahoitusta kuin parempien lähtökohtien varassa toimiviin kuntiin. Pienille ja keskisuurille maaseudulla toimiville yrityksille saatavilla olevan maaseuturahaston yritysrahoituksen tarve konkretisoituu alueilla ja paikkakunnilla, joilla väestöä seuraa työpaikat ja, yrittäjyys on keskeinen työllistymisen muoto. Suomen CAP-suunnitelman ja EU:n maaseuturahaston rahoitukseen sisältyy edelleen maaseudun yritys- ja hankerahoitus sekä Leader-toiminta. Rahoituksen tavoitteena on vahvistaa maaseutualueiden elinvoimaisuutta lisäämällä yritystoimintaa, investointeja ja työpaikkoja. Paikallisesta kehittämisestä riippuvaiset kunnat edellyttävät tutkitusti vahvaa valtionhallinnon ohjausta ja vuoropuhelua aluekehittämisessä, jotta voidaan tulevaisuudessa välttää maaseutualueiden eriytymistä, alueiden sisäistä eriytymistä ja alueiden eriytymistä (emt.).

Covid-19 -pandemia näyttää vaikuttaneen kielteisimmin kaupunkien yrityksiin ja vähiten kielteisesti yrityksiin harvaan asutulla maaseudulla, huolimatta siitä, että yli 80 prosenttia koronakriisinaikaisesta yritystukirahoituksesta kohdistui kaupunkialueiden yrityksiin. Tutkimus havainnollistaa maaseutualueiden yritysten ja elinkeinotoiminnan resilienssiä³⁴⁸. Monialainen ja moninkertainen yrittäjyys ovat maaseutualueilla yleistä, erityisesti ydinmaaseudulla. Yhdellä perheellä voi olla rinnakkaisia yrityksiä erilaisilla toimialoilla, joka voi olla omiaan vahvistamaan elinkeinotoiminnan ja paikallisen yhteisön resilienssiä³⁴⁹.

Maaseudun nuoret yrittäjät ja yrittäjyyspolut

Yrittäjyys on vartenotettava uravaihtoehto nuorille maaseudulla, johon vaikuttavat muun muassa koulutuksen saatavuus³⁵⁰ sekä stereotyyppiset käsitykset yrittäjyyden edistämisestä sekä maaseudulla työskentelystä ja työllistymisestä: käsitys

346 Vihinen ym. 2019

347 Paikallisesta kehittämisestä riippuvaiset kunnat voidaan laskea paikkaperuusindeksin pohjalta (Lehtonen 2013, Lehtonen)

348 Mitze ym. 2024

349 EK 2024

350 esim. Pukkinen ym. 2021,

maaseudulla yrittämisestä rajautuu esimerkiksi erityiseen kohderyhmään (pohjat), yrittäjyyspolkuun ("synnyttään yrittäjäksi"), liiketoiminnan perustaan (paikalliset tarpeet, alkutuotanto) sekä alkuinvestointeihin (merkittävät) ja oppimisareenoihin (koulu). On tunnistettu tarve korostaa kaikkien mahdollisuuksia "kasvaa yrittäjäksi", houkuttelevat mahdollisuudet liiketoiminnan perustana, pieniä alkuinvestointeja ja vapaa-aika oppimisympäristönä. Nuorten elinympäristö ja lähiympäristö linkittyvät vahvasti yrittäjyyspolkuihin, joita ovat esimerkiksi "yhdenuran yrittäjät", "joustavat yrittäjät", "perinteikkäät yrittäjät" ja "nuoret kokeilijat"³⁵¹. Tuore tutkimus vahvistaa harrastusten merkitystä nuorten yrittäjyyspotentiaalin kehittämisessä³⁵². Lasten ja nuorten kotiseutukokemuksella ja -kasvatuksella on lisäksi merkitystä kotiseudun erityispiirteiden esiintuomiseen ja näkymiin sekä pohdintaan oman paikkakunnan tulevaisuuden työllistymismahdollisuuksiin³⁵³. Nuoriso Leader -toiminta sekä 4H-yrittäjyys ovat keskeisiä maaseutualueiden nuorten yrittäjyyden edistämisessä.

Nuoret yrittäjät maaseutualueilla ovat kuitenkin epäedullisessa asemassa niin Suomessa kuin kansainvälisesti kun katsotaan perusedellytyksiä (peruspalvelut ja infraturktuuri). OECD-tasolla maaseutualueilla on 25 prosenttia vähemmän nuoria startup-yrittäjiä suhteessa kaupungeissa³⁵⁴. Lisäksi maaseutualueilla ja kaupungin kehysalueilla asuvat nuoret yrittäjät ovat lähes 30 prosenttia vähemmän todennäköisesti koulutuksessa vuosi ennen yrityksen perustamista verrattuna kaupungeissa asuviin. Kuitenkin nuoret, jotka perustavat start-up-yrityksen maaseutualueilla ovat yleensä koulutetumpia kuin kaupungeissa, mikä viittaa hyödyntämättömään yrittäjäpotentiaaliin alemman koulutustason omaavien nuorten keskuudessa maaseutualueilla³⁵⁵. Paikka-perustaisilla nuorten työllisyys- ja yrittäjyyspalvelut, liikkuvat palvelut (esim. Ohjaamo- ja työpajapalvelut erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa) sekä luotettavat ja huippu-nopeat tietoliikenneyhteydet parantavat palvelujen saavutettavuutta, mutta myös yrittäjyyden edistämistä³⁵⁶.

Maaseudun tietotalous, TKI-toiminta ja innovaatiot

Useissa OECD:n maissa on ollut nähtävissä heikkoa tuottavuuden kasvua ja hidastumista innovaatioiden suhteen, erityisesti mullistavien, tuottavuutta lisäävien innovaatioiden osalta³⁵⁷. OECD:n tutkimus osoittaa, että tuottavuuden kasvu on edelleen ollut vahvaa metropolialueiden ulkopuolisilla maaseutualueilla, vaikka kaupunkialueilla on

351 Pukkinen ym. 2021

352 Raappana ym. 2024

353 Suutari ym. 2021a, Suutari ym. 2021b

354 EU:n työvoimatutkimuksen (EU-LFS) analyysin mukaan 26 Euroopan OECD-maassa vuonna 2011 ja 2019.

355 OECD 2022

356 Moisala ed. 2020.

357 OECD 2019

nähty hidastumista viime vuosikymmenen aikana³⁵⁸. Myöskään Suomessa ei ole kilpailukyky kasvanut kaupungistumiskehityksestä huolimatta³⁵⁹. OECD korostaa tarvetta ymmärtää ja hyödyntää paremmin myös maaseutualueilla olevaa innovaatio- ja kasvupotentiaalia³⁶⁰ sekä ratkaista pitkään jatkunutta alueiden eriarvoistumiskehitystä³⁶¹. Tietotalous, TKI-toiminta ja innovaatiot vaikuttavat maaseutualueiden kaikkiin arvoketjujen osiin, mutta niiden ilmentymiä ja yhteyksiä maaseutualueiden laajempaan kehitykseen on tutkittu vain vähän.

Tietotalous ilmenee maaseutualueilla eri tavalla: 1) Paikasta riippumattomana tietotyönä tutkimuksessa, konsultoinnissa, ohjelmistotyössä, digitaalisen tiedon viennissä sekä hoitotyössä; 2) Maaseutualueiden perinteisillä toimialoilla syntyneinä digitaalisina sovelluksina osana globaaleja arvoketjuja; 3) Uusina maaseutuspesifeinä sovelluksina, jotka hyödyntävät aineettomia resursseja, kuten hiljaisuutta ja luonnonääniä. Maaseutualueiden julkisten ja yksityisten toimijoiden aktiivisuus on tärkeää hyötyjen kotouttamisessa alueille³⁶² ja tietotalouden kehittämiseen on kohdistettu rahoitusta niin edellisten EU-osarahoitteisten maaseutuohjelmien kuin nykyisen CAP-suunnitelman varoista. Tilastotarkasteluissa on tunnistettu, että suuri osa maaseutualueilla tapahtuvasta tietotyöstä ja tietotaloudesta jää virallisessa toimialaluokituksessa (TOL) pimentoon. Tietotyö keskittyy sisemmille kaupunkialueilla ja, sen vaikutus ulottuu erityisesti kaupunkien läheiseen maaseutuun ja suurten kaupunkiseutujen vaikutusalueelle penedlöönnin, etätyön ja vapaa-ajan asumisen (lue monipaikkaisuuden) kautta³⁶³. Tilastotarkastelussa erot ovat merkittävät kaupunkien läheisen maaseudun ja harvaan asutun maaseudun välillä ja, esimerkiksi Uudenmaan kaupungin läheisellä maaseudulla korostuu tietotyön merkitys enemmän, kuin mitä se näkyy maakuntien sisemmällä kaupunkiseudulla. Tietotyön yleisyyden ja alueen yliopistotoiminnan välillä on vahva korrelaatio. Tietotyöaloilla työskentelevistä vain reilu 15 prosenttia asui vuonna 2018 maaseutualueilla (vrt. 25 prosenttia kaikista työllisistä)³⁶⁴. Maaseutualueilla virallisesti luokiteltu tietotyö painottuu koulutusosalalle, jolla työskentelee eniten naisia ja, johon lasten ja nuorten määrän muutos vaikuttaa voimakkaasti tulevien vuosikymmenien aikana. Koko 2010-luvulla on virallisesti tietotyötä tekevien työllisten määrä laskenut maaseutumaisilla alueilla erittäin voimakkaasti.

358 OECD 2019, OECD 2022, OECD 2023 vrt. Vihinen ym 2024, Lehtonen ym. 2025
359 Kilpailukykyindeksin neljästä kokonaisuudesta (taloudellinen menestys, julkisen hallinnon tehokkuus, yritysten suorituskyky ja infrastruktuuri) Suomen heikkoutena on taloudellinen menetys, jossa Suomi sijoittuu 50. sijalle. (IMD 2024).

360 OECD 2022

361 OECD 2023

362 Vihinen ym. 2023, Vihinen ym. 2024

363 Airikkala ym. 2022, YM 2024:1

364 Aro ym.2022

Tietotyön kannalta nähdään tietojenkäsittely-, konsultti- ja henkilöstöpalveluissa sekä mainos- ja markkinointipalveluissa haastattelututkimusten perusteella mahdollisuuksia (emt.). Keskeisimmiksi toimialoiksi nähdään matkailu- ja ravitsemuspalvelut, maa- ja metsätalouden alkutuotanto sekä valmistava teollisuus³⁶⁵. Mikäli tietotaloutta halutaan vahvistaa nähdään keskeisinä kohteina tietoliikenneyhteyksien parantaminen ja digiosaamisen vahvistaminen, monipaikkaisen asumisen mahdollistaminen, yritysten houkuttelemisen maaseutualueille ja verkostojen rakentaminen. Haasteita nähdään etenkin rahoituksen saatavuudessa³⁶⁶.

T&K-menojen kokonaisvolyymin on keskimäärin 95 prosenttia kohdentunut kaupunkikuntiin vuosien 1997-2017³⁶⁷. Vain 5,9 prosenttia TKI-rahoituksesta kohdistui vuosien 2018-2021 aikana maaseutualueiden kuntiin³⁶⁸. Lisäksi Vuosien 2018-2021 karotetuista valtion julkisista hankinnoista jopa 97 prosenttia kohdistui kaupunkeihin, 75 prosenttia Uudellemaalle. Hankintojen tavoitteena on julkisten varojen käytön tehostamisen lisäksi parantaa yritysten kilpailukykyä ja edistää innovaatioita. Kansallisille TKI-panostuksille on laaja-alainen parlamentaarinen tuki³⁶⁹. Orpon hallitusohjelmassa toimenpiteenä on, että kehitetään kasvu- ja pk-yrityksille sopivia rahoitusmahdollisuuksia³⁷⁰. OECD:n suositusten mukaan tulee jäsenmaissa tarkastella TKI-kehystä laajemmin, tunnistamalla myös maaseutualueilla tapahtuvaa TKI-toimintaa sekä vahvistamalla sen edellytyksiä maaseutualueiden toimintaympäristöissä. Paikkaperustaisen toimintaedellytysten luominen on OECD:n mukaan kriittistä alueilla, joissa ei ole täysin toimivia tai kehittyneitä markkinoita. CAP-suunnitelman EU:n maaseuturahoitusta koskevassa lainsäädännössä ovat innovaatiot kaikkea läpileikkaava teema. EU:n maaseuturahoitusta ei kuitenkaan ole mahdollista suunnata määritelmällisesti TKI-toimiin. Rahoitusta kuitenkin suunnataan vastaavatyypisesti erilaisiin kehittämistoimiin sekä kehittämisorganisaatioille että maaseutualueilla toimiville yrityksille. Maaseudun yritysten piirissä keskeistä on käytännönläheinen innovaatiotoiminta, joka konkretisoituu yritysten palvelu- ja tuoteinnovaatioina ja investointeina, joiden avulla yritykset kehittyvät ja kasvavat. Keskisiä aloja Suomen CAP-suunnitelman kasvutoimissa ovat elintarvikealan pk-yritykset ja muut teolliset yritykset sekä biotalouden alalla toimivat yritykset. Myös Euroopan meri-, kalatalous- ja vesiviljelyrahaston (EMKVR) Suomen ohjelmasta 2021-2027 rahoitetaan elinkeinokalatalouden yritys- ja kehittämishankkeita. Tukea myönnetään kaupallisten kalastajien, vesiviljelijöiden ja kalanjalostajien tuotannollisiin investointeihin. Kehittämishankkeet voivat olla yleishyödyllisiä TKI-hankkeita tai yritysten toteuttamia TKI-hankkeita. Rahoitusta voi saada myös ympäristön ja kalavarojen tutkimushankkeisiin ja kalatalouden

365 Aro ym. 2021, Rannanpää ym. 2023

366 Vihinen ym. 2024, Aro ym. 2021 Rannanpää ym. 2023

367 M Vihinen ym. 2019

368 Lehtonen ym. 2025

369 VN 2021:95

370 VN 2023:58

kunnostukseen. Maaseuturahaston kuin myös EMKVR:n rahoitus on ollut kriittistä, mutta niiden määrä on suhteessa muuhun TKI-, koulutukseen ja osaamien rahoitukseen ja tarpeeseen marginaalista³⁷¹. Merkittäviä ovat luonnonvaratalouteen (ml. luon-tohyvinvointi) liittyvät useiden sektoreiden laskennalliset arvonlisäystavoitteet, joiden toteuttaminen edellyttää uusien arvoketjujen rakentamista, TKI-rahoitusta, innovaatioita, yrittäjyyttä ja osaajia myös maaseutualueilla. Luonnonvaratalouden lisäksi on otettava huomioon luovan talouden mahdollisuudet maaseutualueilla.

Maaseutuyritysten innovointi on käytännönläheistä kehittämistyötä. Tärkeitä innovaatiokumppaneita ovat seudulliset ammatilliset oppilaitokset. Yritykset tekevät yhteistyötä myös muiden oppilaitosten kanssa ja innovointia tapahtuu myös yritysten välisessä yhteistyössä. Ammatillinen koulutus ja oppilaitokset ovat siis keskeisessä asemassa maaseutualueiden TKI- ja innovaatiotoiminnassa ja myös nähdään osana alueellista innovaatiojärjestelmää, mutta sillä ei vielä ole selvää roolia TKI-toimijana³⁷².

Yhteisötalous ja yhteisölähtöinen yleishyödyllinen yrittäjyys

Maaseutualueilla yhteisöillä on vahva rooli paikallisten palveluiden tuottajina. Yhdistystoiminnan merkitys on suuri, sillä yhdistysten toimintaan osallistuu yli puolet Suomen väestöstä³⁷³. Kansalais- ja järjestötoiminnalla on erityisen suuri merkitys maaseudulla, jossa järjestöjen keskeisiä tehtäviä ovat erilaisten tapahtumien, kulttuuri-, liikunta-, nuoriso-, harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan järjestäminen, ympäristöhoito, perinteen ja historian tallentaminen sekä asukas- ja kylätoiminnan ylläpitäminen³⁷⁴.

Sosiaaliset yrittäjät ja innovaatiot voivat olla tärkeitä ärsykeitä täyttämään julkisten palveluiden ja yrittäjyys ekosysteemin tukien puutteita maaseutualueilla. Sosiaalinen innovaatio on innovaatio, jolla on sosiaalinen tarkoitus. Se "voi koskea käsitteellistä, prosessi- tai tuoteuudistusta, organisatorista muutosta ja rahoituksen muutoksia, ja se voi käsitellä uusia suhteita sidosryhmien ja alueiden kanssa"³⁷⁵. Kuitenkin sosiaalisten yrittäjien kriittisen roolin tunnustamisen puute, joissakin tapauksissa mahdollistava oikeudellinen kehys ja resurssien puute estävät usein sosiaalisia innovaattoreita täyttämästä tätä roolia.

Kuntien nykyisten taloudellisten haasteiden vuoksi monet maaseutukunnat odottavat kansalaisyhteiskunnan toimijoiden osallistumista palveluiden tuottamiseen vapaa-ajan toiminnan lisäksi myös asukkaiden terveyden ja toimintakyvyn ylläpitoon tähtäävissä

371 Lehtonen ym. 2025

372 Jauhola ym. 2016

373 Oikeusministeriö 2024:20

374 Pihlaja 2010

375 OECD tulossa

palveluissa³⁷⁶. Maaseudun omaehtoisen palvelutuotannon haasteena on palveluiden tuottaminen pitkälti yhdistysten ja vapaaehtoisten voimin, millä ei pystytä vastaamaan lisääntyvään palvelukysyntään. On tarve pysyvämmille ja monipuolisemmille toiminnan rakenteille, joiden avulla pystytään tukemaan myös maaseudun lähipalveluiden saavutettavuutta ja alueiden välistä tasa-arvoa.

Yhteisötalous vastaa tähän haasteeseen yhdistämällä liiketoiminnan ja yhteisöllisen hyödyn tavoittelun ammatillisella otteella. Yhteisötalous tulee nähdä puuhastelun sijaan yrittäjyytenä, jolle tulee luoda yhteisöjen yritystoimintaa mahdollistava ja tukeva ekosysteemi. Yhteisötalouden toimintaa tukevan ekosysteemin kehittäminen edellyttää pilottikokeiluja palveluiden uudenlaisten yhteissuunnittelun ja -tuottamisen mallien testaamiseksi sekä yhteisöyrittäjyyden yritysmuotojen kehittämiseksi ja niiden vaikutusten arvioimiseksi³⁷⁷. Lisäksi ekosysteemin kehittämiseksi tarvitaan yhteisöjen yrittäjyyspolun kehittämistä, mukaan lukien monipuolisemmat rahoitusmahdollisuudet, sekä sosiaalisten kriteerien käytön kehittämistä kuntien hankinnoissa³⁷⁸.

Fyysinen saavutettavuus ja liikennejärjestelmä

Yksityisteitä on Suomessa noin 370 000 km, kun valtion hallinnoimia teitä on noin 80 000 km. Yksityisteillä on suuri yhteiskunnallinen merkitys: ne tukevat huoltovarmuutta, maataloutta, metsäteollisuutta ja muita elinkeinoja sekä pysyvää ja vapaa-ajan asumista. Monien yksityisteiden kantavuus ja turvallisuus eivät vastaa nykytarpeita, ja iso osa yksityistiesilloista on huonokuntoisia. Metsäkeskuksen TIESIT-hankkeessa on kartoitettu yksityisteiden ja yksityistiesiltojen kuntoa. Kartoituksissa lähes viidennes yksityisteiden silloista on todettu huonokuntoisiksi. Yksityisteiden ja niillä olevien siltojen korjausvelka-arvio on kokonaisuudessaan 1,3 miljardia euroa. Tutkitun tiedon pohjalta voidaan valtionavustuksia kohdentaa kiireellisimpiin parannustarpeisiin.

Yksityisteiden rakentamisen ja kunnossapidon haasteena on, että niistä vastaavat yksityiset henkilöt eli tiekunnan osakkaat. Toimenpiteiden toteuttaminen on kallista ja vaatii rahoituksen lisäksi tieosakkaiden aktiivisuutta, osaamista ja yhteistyötä. TIESIT-hankkeessa on pyritty myös aktivoimaan tiekuntia. Yksityisteille voidaan myöntää harkinnanvaraisesti valtionavustusta tienpitoon. Valtion talousarviossa vuodelle 2025 on myönnetty yksityisteiden valtionavustuksiin 6,8 miljoonaa euroa. Tämä on hieman vähemmän viime vuoteen verrattuna. Kaikkein kriittisimmät kohteet pyritään kuitenkin avustamaan maanlaajuisesti.

376 Rinne-Koski ym. 2020, Pihlaja 2010

377 ks. myös Bland 2021

378 Töyli ym. 2024

Liikenne 12 -suunnitelmaluonnoksen mukaan yksityisteiden valtionavustusten määrärahataso vuosina 2026–2028 olisi keskimäärin 6,1 miljoonaa euroa vuosittain ja vuodesta 2029 alkaen avustusta korotettaisiin 4 miljoonalla eurolla vuosittain. Tällä turvataisiin muun muassa elinkeinoelämän ja huoltovarmuuden kannalta kriittisiä yhteyksiä ja koko maan saavutettavuutta. Yksityisteiden avustuksella katetaan myös erityiskohteiden eli muun muassa yksityistielossien vuotuiset käyttö- ja kunnossapitokustannusten avustukset. Vuoden 2025 määrärahasta lossien osuus on noin puolet eli 3,4 miljoonaa.

Digitaalinen saavutettavuus ja infra

Digitalisaatio vaikuttaa kaikkiin yhteiskunnan sektoreihin³⁷⁹, mutta sen perusedellytykset on edelleen alueellisesti erivertaiset. Digitaalisaatio on muuttanut julkisen hallinnon, elinkeinotoiminnan, työnteon ja palveluiden järjestämisen ja tuottamisen sekä kulluttamisen tapoja. Maaseutututkimukset ovat pitkään osoittaneet luotettavan ja nopean laajakaistayhteyden, erityisesti valokuituyhteyksien, kriittisen merkityksen maaseutualueiden elinkeinotoiminnalle ja kehitysedellytyksille. Valokuituyhteydet vaikuttavat yritysten perustamiseen ja sijaintipäätöksiin, etätyön mahdollisuuksien hyödyntämiseen, naisten ja nuorten opiskelun ja työnteon mahdollistamiseen, alustatalouden ja yrittäjyyden tukemiseen, digikansalaisuuden edellytyksiin, paikan ja alueen veto- ja pitovoimaan sekä paikan sijaintihaitan vähentämiseen.

Vuonna 2018 Suomi asetti tavoitteeksi, että vuoteen 2025 mennessä kaikilla kotitalouksilla olisi vähintään 100 Mbit/s yhteydet. Euroopan unionin Digitaalinen vuosikymmen -politiikkaohjelman mukaan vuonna 2030 kaikilla kotitalouksilla tulisi olla saatavilla 1 gigabitin latausnopeuteen päivitettävissä oleva laajakaistayhteys. Käytännössä tämä tarkoittaa valokuidulla tai kaapelimodeemitekniikalla toteutettua kiinteää laajakaistayhteyttä.

Syyskuussa 2024 valokuituverkko oli saatavilla 68 prosentilla Suomen kotitalouksista. Maaseutualueilla tilanne vaihtelee: harvaan asutulla maaseudulla valokuitu oli saatavilla 45 prosentille kotitalouksista, kaupungin läheisellä maaseudulla 46 prosentille, ydinmaaseudulla 58 prosentille ja maaseudun paikalliskeskuksissa 78 prosentille. Kaupunkialueilla valokuitu oli saatavilla 75 prosentille sisemmän kaupunkialueen ja 72 prosentille ulomman kaupunkialueen kotitalouksista, mutta sekä sisemmällä ja ulomalla kaupunkialueella 100 Mbit/s yhteys oli saatavilla yli 90 prosentille kotitalouksista.

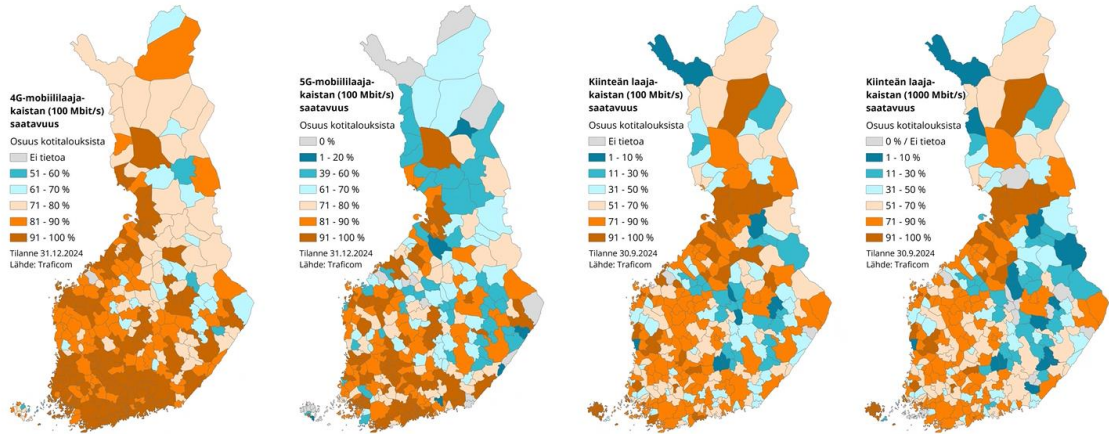
379 VN 2022:65

Maaseutualueilla nopeat kiinteät laajakaistayhteydet perustuvat lähes kokonaan valokuitutekniikkaan. Maaseutualueilla 100 megan laajakaistayhteys oli saatavilla 59 prosentilla kotitalouksista ja valokuitu 57 prosentilla. Pientaloista 56 prosentille oli saatavilla valokuituyhteys ja vähintään 100 megan latausnopeusyhteys oli tarjolla 62 prosentille. Sen sijaan kerrostaloissa, jotka sijaitsevat tiheämmin rakennetuilla alueilla, oli valokuitu saatavilla 71 prosentille ja 100 megan yhteys 91 prosentille. Taajamissa 100 Mbit/s yhteys oli saatavilla 88 prosentille kotitalouksista ja valokuitu 72 prosentille. Taajaman ulkopuolella haja-asutusalueilla molempien osalta saatavuus oli 33 prosentille kotitalouksista. Valokuituyhteyden kiinnostus on suurta maaseudulla taajaman ulkopuolella asuvien keskuudessa, joista 21 prosenttia on kiinnostunut valokuidusta, mutta sitä ei ole tarjottu.

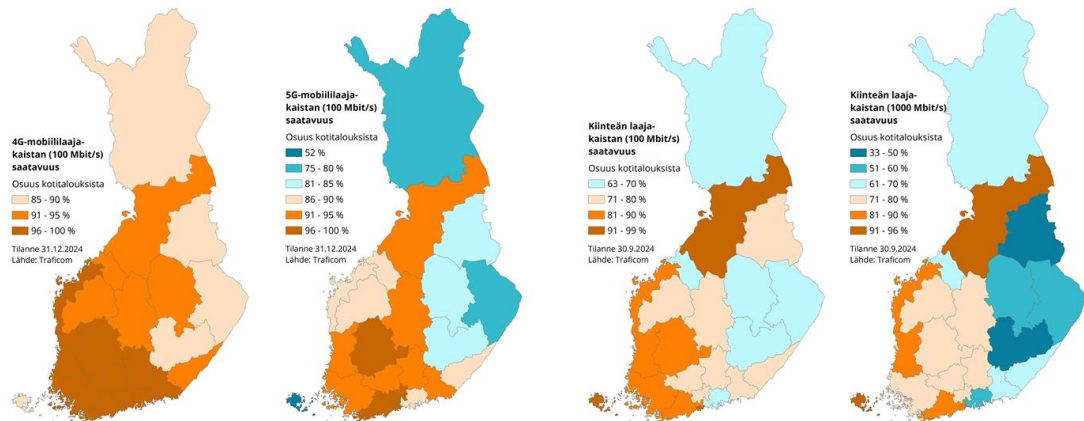
Valokuituverkon kotitaloussaatavuuden keskiarvo EU-maissa vuonna 2023 oli 64 prosenttia. Huomioitavaa on, että Suomen harvaan asutulla maaseudulla ja kaupungin läheisellä maaseudulla yli puolet kotitalouksista oli edelleen ilman nopeaa kiinteää yhteyttä vuonna 2024. Edelleen oli Suomessa myös 34 kuntaa, joissa 100 megan latausnopeuden kiinteän verkon laajakaistasaatavuus oli alle 30 prosentilla kotitalouksista. Vajaassa 10 kunnassa saatavuus oli alle 10 prosentilla kotitalouksista. Yhden gigan latausnopeus oli syyskuussa 2024 saatavilla 75 prosentilla Suomen kotitalouksista. Gigan laajakaistan kattavuus jäi 44 kunnassa alle 30 prosentille. Giganopeuksien yhteyksiä ei ollut lainkaan saatavilla 13 kunnassa. Osassa harvaan asutuista maaseutualueista sekä kaupunkien pientaloalueista ei ole lainkaan kiinteiden verkkojen saatavuutta. Näillä alueilla tarjolla on pelkästään matkaviestinverkkojen tai satelliittiverkkojen laajakaistapalveluja.

Suomessa on edelleen alueita, joille valokuituverkko tai huippunopeat mobiiliyhteydet eivät rakennu markkinaehtoisesti. Vuosina 2008-2023 toteutetuilla kansallisilla laajakaistatukiohjelmilla on pystytty edistämään ja lisäämään alueellista yhdenvertaisuutta digitaalisessa murroksessa ilman, että on aiheutettu markkinahäirintää. Aiemmat tukiohjelmat ovat saavuttaneet tavoitteensa. Digitaalinen kuilu on kuitenkin edelleen merkittävä ja korostaa maaseutualueiden hiljaisten ja aktiivisten yhteisöjen, maaseudun ja kaupunkien asukkaiden, eri paikkojen ja alueiden välistä eriarvoisuutta.

Kuva 4. Tietoliikenneyhteyksien saatavuus kunnittain

Kuva 5. Tietoliikenneyhteyksien saatavuus hyvinvointialueittain

EU-tavoitteiden saavuttaminen edellyttää valtiontukea alueille, joille markkinaehtoinen rakentaminen ei ole mahdollista. Pitkäjänteisyys on keskeinen tekijä julkisen ohjelman vaikuttavuudelle. Valtion budjettitalouden tilanne vaikuttaa uuden kansallisen tukiohjelman perustamiseen Orpon hallituskauden aikana. Laajakaistarakentamista tuetaan tällä hetkellä ainoastaan EU:n maaseuturahastosta, osana CAP-suunnitelman toteutusta. Tuki ohjataan alueille, joille markkinaehtoisesti ei yhteyksiä rakenneta. Tavoitteena on rakentaa 5 500 kilometriä uutta valokuitua vuoteen 2027 mennessä. Tuki on teknologianeutraalia niin, että verkon pitää taata gigabitin nopeudella toimiva yhteys. Tuen osuus voi olla maksimissaan 65 prosenttia hyväksyttävistä kustannuksista. Maaseuturahaston avulla on vuosina 2014-2024 rakennettu yli 8 300 kilometriä laajakaistayhteyksiä vajaassa 180 hankkeessa. Lähes 20 000 kotitaloutta on päässyt tasalaatuisen valokuituliittymän piiriin.

Viimeisen 20 vuoden aikana (2007-) on Suomeen muodostunut pienten yleishyödyllisten valokuituosuuskuntien ja paikallisoperaattoreiden toimijakenttä. Se on syntynyt tarpeesta rakentaa digitaalista yhteiskuntaa vastaavaa perusinfraa, joihin ei ole markkinalähtöisesti vastattu, eikä myöskään kansallisilla julkisilla toimilla ryhdytty. Pieniä toimijoita on syntynyt niille alueille, joilla on ollut aktiivista kansalais- ja vapaaehtoistoimintaa sekä yritystoimintaa ja joilla on konkreettisesti nähty, että yhteydet eivät ole rakentuneet eivätkä rakennu markkinaehtoisesti. Arviolta kolmannes kauden 2014-2022 hanketoteuttajista oli uusia toimijoita, jotka ovat perustaneet osuuskunnan laajakaistaverkkoa varten.

PAIKALLISTEN LAAJAKAISTAOSUUSKUNTIEN KRIITTINEN MERKITYS

Maaseudun pienten paikallisten vesi- tai tieosuuskuntien tai muiden yhteisöjen, kuten kyläyhdistysten ja maa- ja kotitalousnaisten, toiminta on ollut keskeistä valokuituverkon rakentamisessa. Paikalliset yhteisöt ovat tarttuneet haasteeseen, ja kyläverkkojen rakentuminen vaatii kyläläisten omaa aktiivisuutta. Kyläläisten yhteinen tahtotila on paras työväline valokuidun rakentamisen edistämiseen.

Digitaalinen yhdenvertaisuus ei toteudu siellä, missä yhteisöillä ei ole voimavaroja aktiiviseen toimintaan. Julkinen valta ja yksityiset operaattorit eivät toteuta alueellista yhdenvertaisuutta tässä asiassa. Julkinen rahoitus ja sen merkitys ovat keskeisiä, sillä korvamerkitty rahoitus perusinfrastruktuurin huolehtimiseksi julkisesti on edistänyt markkinoiden kehittymistä.

Useimmat Euroopan maat ovat asettaneet omia laajakaistatavoitteita ja laatineet tukiohjelmia, jotka pohjautuvat yhteiseurooppalaisiin tavoitteisiin gigabitin verkkojen saatavuudesta kaikille tämän vuosikymmenen aikana. Näiden yhteydessä on tehty arvioita laajakaistarakentamisen rahoitustarpeista ja siitä, miten ne jakautuvat markkinaehtoisen rahoituksen ja julkisen tuen kesken.

IRLANTI

National Broadband Plan (NBP) on Irlannin hallituksen aloite nopeiden laajakaistapalvelujen tarjoamiseksi kaikkiin Irlannin tiloihin. Se on kaikkien aikojen suurin Irlannin valtion toteuttama televiestintähanke, ja se on tunnustettu yhdeksi suurimmista ja kunnianhimoisimmista telealan infrastruktuurihankkeista maailmanlaajuisesti. Verkko on suunniteltu, rakennettu ja operoitu yhdessä valtion tuen ja kaupallisten investointien yhdistelmällä. Se tulee tarjoamaan palvelunsa koko käyttöönottoalueelle, jolla on 23 prosenttia väestöstä noin 564 000 kodissa, maatilalla, koulussa ja yrityksessä. Tämä hanke muuttaa radikaalisti laajakaistamaisemaa koko maassa varmistaakseen, että jokaisella maatilalla, yrityksellä ja kodilla on pääsy nopeaan laajakaistaan riippumatta niiden sijainnista. Valmistuttuaan kaikilla Irlannin osilla on pääsy nykyaikaiseen ja luotettavaan laajakaistaverkkoon, joka pystyy tukemaan nykyisten ja tulevien sukupolvien viestintä-, tiedotus-, koulutus- ja viihdevaatimuksia.

ESPANJA

Espanja kehittää kansallista väestökadon vastaista strategiaa, jossa digitalisaatiota pidetään välttämättömänä elinmahdollisuuksien kannalta ja nuorten houkuttelemiseksi maaseudulle. Tämä pitkän aikavälin strategia lisää yhteistyötä kaikkien ministeriöiden välillä. Kansallinen strateginen kehys maaseutualueiden digitalisoinnille on määritelty kansallisessa digitaalistrategiassa. Strategian pääpolitiikat keskittyvät kolmeen digitalisaation pääpilariin: laajakaistainfrastruktuuriin, julkisiin palveluihin sekä maaseudun digitaaliseen innovaatioon ja taitoihin. Nämä politiikat tarjoavat tukea eri toimintalinjojen kautta, joita yleensä toteutetaan sekä kaupunki- että maaseutualueilla.

ENGLANTI

Englannissa kilpaillaan asiakkaista, mutta yhteinen tavoite on, että kaikki pääsevät valokuidun piiriin. FTTH (Fiber to the Home) -peitto alhaisen tiheyden alueilla on edelleen jäljessä muusta EU:sta, mutta jotkut dynaamiset operaattorit osoittavat, että innovaatio ja ketteryys voivat tuoda menestystä maaseudun ja erittäin maaseudun FTTH-markkinoilla. Organisaatiot voittavat ainutlaatuisia haasteita rakentaakseen kannattavia ja kestäviä liiketoimintamalleja. Hallituksen tavoitteena on, että seuraavan sukupolven gigabitin laajakaista on saatavilla 85 prosentille Yhdistyneestä kuningaskunnasta vuoteen 2025 mennessä ja valtakunnallisesti kaikille vuoteen 2030 mennessä.

Lähteet: Lisää kansainvälisiä esimerkkejä on luettavissa liikenne- ja viestintäministeriön julkaisusta 2024:7

Maaseutualueet arvonlisäyksessä

EU:n tavoitteet vihreän ja digitaalisen kaksoissiirtymä³⁸⁰ sekä kansalliset kestävyys-siirtymän tavoitteet luovat oletetusti kysyntää maaseutualueilla sijaitseville luonnonvaroille ja samalla myös maaseutualueille. Valtaosa luonnonvaroista ja maapinta-alasta, joita hyödynnetään vihreän ja digitaalisen siirtymän sekä bio- ja kiertotalouden tavoitteiden toteuttamiseksi sijaitsee maaseutualueilla. Maaseutualueilla sijaitsee myös merkittävä osa niistä alueista ja toimialoista, jotka ovat kohteena eri toimenpiteille. Muutokset aiheuttavat sekä suuria haasteita että mahdollisuuksia taloudelliselle toiminnalle maaseuduilla.

Talouden rakennemuutoksella kohti hiilineutraalia yhteiskuntaa odotetaan synnyttävän uusia arvoketjuja ja toimialoja myös maaseutualueilla, mutta merkittäviä haasteita

380 Euroopan komission yhteinen tutkimuskeskus: EU:n tiedekeskus (JRC), Digitaalinen ja vihreä kaksoissiirtymä tarkoittaa siirtymistä digitalisaation ja datan hyödyntämiseen sellaisella tavalla, joka edistää hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa. Tavoitteena on samanaikaisesti sekä ihmisten hyvinvoinnin edellytysten siirtäminen sukupolvelta toiselle että luonnon hyvinvoinnin turvaaminen. Sitran Tulevaisuussanasto. Kts. myös Euroopan komissio 2022 (JCR).

on myös tunnistettu³⁸¹. Mahdollisuuksien ajurina toimii bio- ja kiertotalous ja niitä tukeva energiamurros, joka korostaa paikallisuutta, hajautumista ja skaalautuvuutta³⁸². Yhteiskunnalliset maaseutuvaikutukset riippuvat tavasta, jolla vihreä siirtymä toteutetaan ja, mikäli myönteisiä elinkeino-, yrittäjyys- ja työpaikkavaikutuksia syntyy lyhyellä (esim. rakentamisvaihe, urakointi) ja pitkällä (esim. palvelut ja huolto, teolliset keskittymät, alihankintaketjut) aikavälillä ja, millä tavalla paikalliset ja alueelliset toimijat pääsevät kiinni arvoketjuihin. Kestävyyssiirtymässä työvoiman kysyntä kohdistuu myös kestäväan rakennettuun ympäristöön, luonto- ja kulttuuriympäristöihin, luonnonvarojen paikallisen lisäarvon nostamiseen sekä hyvinvoinnin edistämiseen luonnosta. Myös näiden tavoitteiden saavuttaminen vaatii panostuksia maaseudulla, mikäli maaseutualueita halutaan kehittää hyvän elämän ja elinvoimaisiksi alueiksi.

Ruokajärjestelmä

Ruokasektorin arvonnäkökulma on mahdollista nostaa 4,5 miljardista eurosta (2019) 6,2 miljardiin euroon vuoteen 2035 mennessä³⁸³. Tavoite on mahdollinen uusien arvoketjujen rakentamisen, etenkin kasviproteiinien tuotannossa³⁸⁴, ja viennin lisäämisen kautta. Pääpaino ollessa viennissä. Arvonnäkökulman ja liikevaihdon kasvattaminen edellyttää investointeja tuotantokapasiteettiin, kansainvälistä myyntiä, markkinointia ja brändäystä, tutkimus- kehitys ja innovaatiotoimintaa sekä koulutusta, osaamisen ja yritysten kasvuhakuisuuden lisäämistä kuin myös yhteistyötä yritysten ja julkisen sektorin välillä. Metsäsektorin ja ruokasektorin lisäksi on matkailu merkittävä mahdollisuus maaseutualueilla³⁸⁵.

Suomen CAP-suunnitelmaan 2023-2027 sisältyvä maaseudun yritysrahoitus mahdollistaa investoinnit, yritystoiminnan käynnistämisen sekä yritystoiminnan kehittämisen. CAP-suunnitelman tukimuodot maaseuturahastossa vahvistavat maatalouden raaka-aineiden jalostusta korkeamman lisäarvon tuotteiksi, mikä tukee merkittävästi ruokajärjestelmän kannattavuutta ja työllisyyttä sekä luo pohjaa myös elintarvikeviennille³⁸⁶. Lisäksi esimerkiksi yhteistyöhankkeilla on toteutettu eri puolilla Suomea useita ruokajärjestelmää ja maataloutta kehittäviä hankkeita, joiden tuloksena maatilat ovat investoineet esimerkiksi uuteen teknologiaan. Maaseuturahaus on keskeinen reitti suomalaisen ruokajärjestelmän kehittämiseksi.

381 OECD 2023, OECD 2024, Nordregio 2023, Nordregio 2024, Kuhmonen ym. 2015, Kuhmonen ym. 2020, Maaseutubarometri -tutkimukset 2020 ja 2023

382 Kuhmonen ym. 2020

383 Jansik ym. 2024:7

384 Jansik ym. 2024:68

385 TEM 2024:49

386 Suomen CAP-suunnitelma

Suomessa on vajaa 2000 elintarvikealan yritystä, joista 80 prosenttia on mikroyrityksiä, 15 prosenttia pieniä, 5 prosenttia keskisuuria ja 1 prosenttia suuria yrityksiä. Yli puolet elintarvikealan yrityksistä toimii maaseutualueilla. Suomessa toimii yli 1000 lähiruokayritystä, josta osa maatilojen yhteydessä viljelijä-pakkaamoina ja viljelijä-jalostajina. Lähiruokayrityksillä on usein vahva kytkentä ruokamatkailuun. Manner-Suomen maaseutualueilla toimii yli 3 500 majoitus- ja ravitsemusalan yritystä, jotka työllistävät lähes 10 000 henkilöä. Monialaisia maatiloja on lähes 15 000 eli kolmannes kaikista maatiloista. Monialaisilla maatiloilla jalostetaan omia tuotteita, elintarvikkeita ja puuta sekä tuotetaan energiaa. Maatilojen lukumäärän vähentymisen myötä maaseudulla toimivien maatalouden ulkopuolisten yritysten merkitys on kasvanut maaseudun taloudelliselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille. Valtioneuvosto vahvisti huoltovarmuuden uudet tavoitteet 24.10.2024. Päätöksessä todetaan, että kannattava alkutuotanto (maa- ja kalatalous) sekä osaaminen ja jatkuvuuden varmistaminen ovat elintarvikehuollon turvaamisen perusedellytyksiä.

Metsäbiotalous

Suomen biotalousstrategian³⁸⁷ tavoitteena on 4 prosentin vuotuista kasvua ja biotalouden arvonlisän kaksinkertaistamista vuoteen 2035 vuoteen 2019 verrattuna. Metsäsektorin arvonlisän kaksinkertaistaminen 50 miljardiin euroon vuoteen 2035 kattaa metsäsektorin, jonka tavoitella on 17 miljardia euroa vuonna 2023. Tavoite on mahdollinen ja edellyttää, että 70 prosenttia vientiin menevästä sellusta jalostettaisiin korkean arvonlisän tuotteiksi (pakkausmateriaaleja, tekstiilikuituja, betoniteollisuuden lisäainetta, puubiomassan innovaatioita) Suomessa. Tämä osaltaan edellyttää panostuksia tutkimukseen, tuotekehitykseen, pilotointia, tuotannon skaalautumista ja koelaitoksia sekä osaamisen kasvattamista³⁸⁸. Kansallinen metsästrategia 2035 yhteensovittaa metsäbiotalouden elinkeinot ja huomioi talouden ja ympäristön lisäksi ihmisen, se kattaa metsätalouden ja -teollisuuden lisäksi myös metsien muihin sekä aineellisiin että aineettomiin tuotteisiin perustuvan tuotannon, jalostuksen, palvelut ja julkishyödykkeet sekä metsäalan osaamis- ja koulutuskysymykset³⁸⁹. Metsäbiotalouden arvonlisäys Suomessa vuonna 2022 oli 10,9 miljardia euroa. Tämä oli 4,6 prosenttia koko Suomen arvonlisäyksestä. Arvonlisän osuus maakuntien kokonaisarvonlisästä vaihteli vuonna 2021 noin 0,9–20,3 prosentin välillä, mediaanin ollessa 7,4 prosenttia. Sen aluetaloudellinen merkitys on suhteellisesti suurinta Itä-Suomessa: Etelä-Karjalassa, Etelä-Savossa, Kymenlaaksossa, ja Pohjois-Karjalassa, kun mittareina käytettiin tuotosta, arvonlisäystä, työllisten ja palkansaajakorvausten määrää ja investointeja³⁹⁰.

387 VN 2022:3

388 Lintunen ym. 2023

389 MMM 2023:22

390 Tapio.fi

Kiertotalous

Suomen kansantalouden luonnonvarojen käyttö on henkeä kohden suurta, mutta luonnonvaroista saatu taloudellinen arvonlisä ja materiaalien kiertoaste on verrattain matalaa. Suomi onkin asettanut kiertotalouden strategisen ohjelmassa vuodelle 2035 tavoitteet taittaa luonnonvarojen kulutuksen kasvu ja kaksinkertaistaa resurssituottavuus ja kiertotalousaste³⁹¹. Suomen materiaalivirtojen analyysi³⁹² osoittaa, että asetettu tavoite luonnonvarojen käytön kasvun pysäyttämiseksi on mahdollista saavuttaa ja samalla tukea taloudellista hyvinvointia. Tämä edellyttää, että kiertotaloustoimenpiteitä otetaan laajasti käyttöön rakentamisessa, teollisuudessa, kulutuksessa, energia-sektorilla ja ruokajärjestelmässä. Tavoitteisiin vaikuttaa keskeisesti yhteiskunnan sähköistyminen, puhtaan energian tuotannon lisääminen, toimialojen palveluvaltaistuminen sekä osaamisen ja koulutuksen vahvistaminen. Tutkimuksen johtopäätöksissä todetaan, että raaka-aineiden kulutuksen kääntäminen selvään laskuun ”edellyttää muutoksia etenkin rakentamisessa, mikä on haasteellista muuttoliikkeen kohdistuessa jatkossakin voimakkaasti kasvukeskuksiin”. Analyysin mukaan suurimmat materiaalivirrat koostuvat maa- ja kiviaineksista, fossiilisista polttoaineista, raakapuusta ja viljelykasveista. Tärkeimmät kotimaiset raaka-aineet vientituotteiden valmistuksessa ovat metallimalmit ja raakapuu. Huomioitavaa on, että tutkimuksen Suomen aluetason tarkastelut vuoden 2015 aineistolla paljastivat, että raaka-aineiden tuotanto ja kulutus eivät tyypillisesti tapahdu samassa maakunnassa.³⁹³ Yrittäjyysstrategiassa on arvioitu, että arviolta 68 prosenttia tavaraviennin raaka-aineista ja hyödykkeistä on peräisin maaseutualueilta³⁹⁴.

Metsistä korjattava biomassa käytetään erityisesti teollisuudessa ja kiertotaloudessa teolliset sivuvirrat muodostavat tärkeimmän uusiutuvien lähteet Suomessa³⁹⁵. Kotimainen puuenergia luo Suomeen työtä, toimeentuloa, vienti- ja verotuloja sekä parantaa energiatuotannon huoltovarmuutta. Maailmanluokan bioenergian osaamiseen liittyy korjuu- ja kuljetus, leijukerroskattila, biopolttoainejalosteiden ja biomassan mittausteknologianosaamista. Bioenergia-alan teknologia- ja palveluvientiyritysten tuotannon ja viennin yhteen laskettu arvo on ulkomailta yli 400 miljoonaa euroa. Sen odotetaan kasvavan. Suomi on bioenergiantuotantoon liittyvän teknologian johtava vientimaa³⁹⁶.

Kiertotaloustoimet tarjoavat maaseutualueille uusia mahdollisuuksia talouden ja työllisyyden vahvistamiseen. Korjauspalveluiden ja korjauttamisen lisäämisellä on havaittu

391 YM 30.3.2021

392 Vuosina 2022–2024 toteutetun ”Suomen materiaalivirta-analyysi ja luonnonvarojen käytön skenaariotyö kiertotaloussopimuksen tueksi (MaViSkene)” -hanke

393 Savolainen 2024

394 Yrittäjyysstrategia ja Metsästrategian seurantaindikaattorit

395 Vaahtera ym. 2021

396 Hyppänen (toim.) 2022

voitavan saavuttaa ympäristö-, työllisyys- ja taloushyötyjä. Korjautettavat tavarat ovat tuontituotteita, kun taas korjaaminen tapahtuu Suomessa³⁹⁷. Rakentamisen alalla rakennusten korjaamiseen, käyttötarkoituksen muuttamiseen ja rakennusosien ehjänä purkamiseen ja uudelleenkäyttöön liittyvät toimet sekä maamassojen uudelleenkäyttö ja kierrättäminen voivat synnyttää uutta yritystoimintaa. Teollisuuden alalla uusia käytäntöjä ja innovaatioita tarvitaan erilaisten sivuvirtojen hyödyntämiseen ja ruokajärjestelmässä taas ravinteiden kierrätykseen ja resurssiviisaaseen ruoantuotantoon.

Osana kiertotalouden strategista ohjelmaa valtio on käynnistänyt kuntien, maakuntien, yritysten ja järjestöjen kanssa vapaaehtoisin Kiertotalouden green deal -sitoumussprosessin. Sitoumuksilla mukaan lähtevät toimijat sitoutuvat vähentämään luonnonvarojen käyttöä ja asettamaan vaikuttavia tavoitteita ja tekemään toimia, jotka edistävät vähähiilistä kiertotaloutta. Toimia voi tehdä rakennetun ympäristön, teollisuuden, ruokajärjestelmän, kestävän kulutuksen ja energiajärjestelmän alueilla³⁹⁸.

Kaivannaiset ja mineraalit

Kaivostoiminta sijaitsee tyypillisesti maaseutu- ja haja-asutusalueilla. Muut mineraaliklusterin toiminnot keskittyvät usein lähelle kaivoksia, eli pohjoisen ja itäisen Suomen maaseutu- ja haja-asutusalueilla. Erityisesti näillä alueilla mineraaliklusterin taloudellinen ja työllistävä merkitys on suuri. Puhtaan siirtymän ja digitaalisen siirtymän seurauksena mineraalisten luonnonvarojen tarpeen on arvioitu kasvavan merkittävästi tulevaisuudessa³⁹⁹.

Suomen kansallisen mineraalistrategian (2024) keskeinen tavoite on mineraalisektorin kansallisen arvonlisän kasvattaminen ja Suomesta louhittujen mineraalien jalostusasteen nostaminen. Mineraalistrategian mission mukaan ”Mineraalivarantojemme kestävä hyödyntäminen tukee Suomen taloutta ja alueellisesti tasapainoista kehitystä sekä tarjoaa ratkaisuja eurooppalaisiin ja globaaleihin haasteisiin. Mineraalialan ja kiertotalouden osaamisella edistämme vastuullista mineraalitaloutta ja rakennamme uutta kansainvälistä liiketoimintaa.” Suomi on vakiintuneesti nähty Euroopan yhtenä houkuttelevimmista maista kaivostoiminnalle ja myös maailman mittakaavalla erittäin kilpailukykyisenä. (emt.)

Taloudellisesti kestävä kaivostoiminta tarkoittaa, että toiminta on pitkällä aikavälillä kannattavaa ja luo kestäväää arvoa. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi paikallistalouden tukemista työpaikkoja luomalla ja infrastruktuuria kehittämällä. Mineraaliklusterin toimintojen sijainti tyypillisesti haja-asutusalueilla edellyttää näiden alueiden riittävän

397 Berninger ym. 2024

398 YM.fi

399 Kangaspunta ym. 2024

saavutettavuuden varmistamista. Saavutettavuuden kannalta myös alemman asteinen tieverkko ja sen kunto ovat tärkeässä roolissa. Vastaavasti riittävän, kohtuuhintaisen ja puhtaasti tuotetun energian saannin varmistaminen toiminnalle on keskeistä. Infrastruktuurin kehittäminen palvelee mineraaliklusterin toimintojen ohella myös alueiden muiden teollisuudenalojen kehittymistä (emt.).

Kokonaisuudessaan mineraaliala ja siihen läheisesti kytköksissä olevat alat ovat merkittävä taloudellisen hyvinvoinnin lähde Suomessa. Mineraalisektori tuo työtä ja verotuloja. Vuonna 2015 mineraaliklusteriin kuuluvien yritysten liikevaihto Suomessa oli noin 12,2 miljardia euroa, mikä vastasi noin 3,2 prosenttia kaikkien Suomessa toimivien yritysten liikevaihdosta ja 8,1 prosenttia teollisuuden liikevaihdosta. Liikevaihto tuotti noin 2,9 miljardin euron arvonlisäyksen, mikä oli noin 1,6 prosenttia Suomen kaikesta arvonlisäyksestä ja 5,9 prosenttia teollisuuden arvonlisäyksestä. Klusterin suora osuus bruttokansantuotteesta (BKT) oli noin 1,4 prosenttia. Suomen mineraaliklusterin kokonaistuotos puolestaan kerrannaisvaikutuksineen oli noin 22 miljardia euroa. Myös mineraaliklusterin työllistävä vaikutus on merkittävä. Klusteriin kuuluvat toimialat työllistivät vuonna 2015 suoraan 24 600 henkilöä, mikä vastasi yhtä prosenttia koko Suomen työllisistä ja 4,4 prosenttia teollisuuden työllisistä. Mineraaliklusterin työllistämisaikutus kerrannaisvaikutuksineen on noin 87 400 henkilötyövuotta.⁴⁰⁰

Matkailu

Matkailuala on Suomessa kansallisesti merkittävä vientitoimiala ja työllistäjä. Monet Suomen matkailun vetovoimatekijöistä linkittyvät maaseutualueisiin, sillä ne perustuvat luontoon ja yhä enemmän myös suomalaisen elämäntavan ja kulttuurin kokemiseen. Matkailun kokonaiskysyntä oli vuonna 2022 lähes 15 miljardia euroa. Vuonna 2023 matkailun kokonaiskysynnän arvioidaan olevan 15,3 miljardia euroa.⁴⁰¹ Matkailun aikaansaama arvonlisäys oli vuonna 2022 ennakkotiedon mukaan 4,1 miljardia euroa⁴⁰².

Vuonna 2022 matkailijoiden kulutuksesta Suomessa valtaosa kohdistui Uudellemaalle (41 prosenttia). Uudenmaan osuus matkailukysynnästä nousi 32 prosentista 41 prosenttiin vuonna 2022. Matkailukysynnältään neljän seuraavaksi suurimman maakunnan Lapin, Pirkanmaan, Varsinais-Suomen ja Pohjois-Pohjanmaan yhteenlaskettu osuus oli 27 prosenttia. Ulkomainen matkailukysyntä kasvoi kaikissa maakunnissa vuonna 2022. Yli 80 prosenttia ulkomaisesta kysynnästä kohdistui kolmeen maakuntaan: Uusimaa (61 prosenttia), Lappi (16 prosenttia) ja Ahvenanmaa (5 prosenttia).

⁴⁰⁰ Hokkanen ym. 2020

⁴⁰¹ TEM

⁴⁰² Visit Finland, Suomen matkailudata

Kotimainen matkailukysyntä kasvoi lähes kaikissa maakunnissa.⁴⁰³

Matkailun osuus kaikista työllisistä oli 5,1 prosenttia vuonna 2022. Alalla on myös erittäin merkittäviä kerrannaisvaikutuksia majoitus- ja ravitsemistoiminnan lisäksi matkailuun sidoksissa oleville muille toimialoille, kuten rakennus-, kuljetus- ja kaupan alaan. Matkailu työllistää paljon naisia ja nuoria: valtaosa (70 prosenttia) alan työllisistä on naisia, lähes kolmannes (30 prosenttia) nuoria.⁴⁰⁴ Alueellisesti matkailu työllistää erityisesti Uudellamaalla, missä työskenteli yli kolmannes (37 prosenttia) alan työllisistä vuonna 2022. Matkailun osuus kaikista työllisistä oli keskimääräistä suurempi Ahvenanmaalla (19 prosenttia) ja Lapissa (7,9 prosenttia). (emt.)

Matkailu vahvistaa tasapainoista aluerakennetta. Matkailun merkitystä kasvattaa alan paikkasidonnaisuus; matkailutoimialojen työpaikkoja sekä alueellisesti ja paikallisesti tehtyä kehittämistyötä ei voida pääosiltaan siirtää muihin maihin eikä muille paikkakunnille. Matkailun merkitys korostuu paikallisesti erityisesti maaseutu- ja saaristoalueilla sijaitsevien matkailupalveluiden yhteydessä. (emt.)

Matkailun avulla luodaan monipuolisempia ja laadukkaampia palveluita paikallisille asukkaille, mutta myös perusinfrastruktuuria, jonka pohjalle voidaan kehittää muuta elinkeinotoimintaa. Kulttuuria sekä rakennetun kulttuuriperinnön ja -ympäristön säilymistä ja kehittymistä tukeva matkailu vahvistaa alueiden omaa kulttuuri-identiteettiä. Kestävällä matkailulla on aluekehittämistä tukeva vaikutus. Tavoitteena on matkailun aluetaloudellisen vaikutuksen lisäksi yöpymisvuorokausien kasvun jakautuminen paitsi ympärivuotisesti myös tasaisemmin alueiden välillä. (emt.)

Matkailua kehitetään vastuullisena ja kasvavana palveluliiketoiminnan alana, joka luo hyvinvointia ja työllisyyttä ympärivuotisesti koko Suomessa. Matkailualan kestävä kasvun ja uudistumisen mahdollistavat kestävä kehityksen mukaisen toiminnan vahvistaminen, digitaaliseen muutokseen vastaaminen, saavutettavuuden kehittäminen matkailualan tarpeet huomioiden sekä kilpailukykyä tukevan toimintaympäristön varmistaminen. (emt.)

Matkailuun kytkeytyvä erätalous käsittää metsästyksen, vapaa-ajankalastuksen, suuretöiden katselu- ja kuvaustoimintaan pohjautuvat matkailutuotteet ja -palvelut ja jatkojalostustuotteet. Erätalouteen vaikuttavat hyvinvoiva ja vetovoimainen luonto, eläinkantojen kestävä hallinta, vesistöjen kunnostus vaelluskaloille, riistan elinympäristöjen kunnostus ja riistan elinympäristöjen kunnostus sekä metsätalouden ja maankäytön päätökset. Vuonna 2018 tehdyn tutkimuksen⁴⁰⁵ pohjalta tunnistettiin yhteensä 782

403 Nurmi 2024

404 TEM 2022:51

405 Pohja-Mykrä ym. 2018

erämatkailuyritystä, joista suurin osa sijoittuu Itäiseen ja Pohjoiseen Suomeen, mutta myös keski- ja eteläiseen Suomeen. Erämatkailun vuotuinen liikevaihto oli n. 34 milj. euroa ja välitön työllisyysvaikutus oli reilu 1400 henkilöä. Liikevaihdon keskimääräinen vuosikasvu on ollut sektorista riippuen 1-13,2 prosenttia. Erätalouden harrastusvälineiden valmistus ja myynti ovat merkittävää elinkeinotoimintaa. Erämatkailua viedään myös ulkomaille. Huomioitavaa on, että metsästäjät käyttävät harrastukseensa rahaa vuosittain suoraan 230 milj. euroa. Kalastushoitomaksun maksaneiden kalastajien vuosittainen suora kulutus on 249 milj. euroa.

Matkailualan kehittämishankkeita ja yritystoimintaa on tuettu Suomen EU-jäsenyyden aikana Euroopan aluekehitysrahastosta (EAKR) sekä Euroopan maaseuturahastosta, jonka tukitoimenpiteet ovat sisältyneet aiemmin maaseutuohjelmiin ja tällä hetkellä Suomen CAP-suunnitelmaan⁴⁰⁶. Maaseuturahoitusta on kohdennettu merkittävästi maaseutumatkailuun ja matkailun eri teemoihin erilaisina kehittämishankkeina, valtakunnallisina hankkeina sekä yritysrahoituksen investointeihin, tuote- ja palvelukehitykseen ja uusien yritysten käynnistämiseen. Maaseuturahoitusta kanavoidaan alueellisesti suoraan ELY-keskuksista (jatkossa Elinvoimakeskuksista) sekä paikallisesti Leader-ryhmien kautta.

Matkailu nousee esiin itäisen⁴⁰⁷ ja pohjoisen Suomen ohjelmissa⁴⁰⁸. Itäinen Suomi on kärsinyt Venäjän matkailumarkkinan menetyksestä - matkailu nojaa kotimaanmatkailuun. Matkailuun panostamalla on mahdollista saada alueelle uutta kilpailukykyä sekä vahvistaa sen veto- ja pitovoimaa niin asukkaille kuin investoinneille uusien työpaikkojen ja palveluiden myötä. Pohjoiseen suuntautuva kansainvälinen matkailu tuottaa merkittävästi tuloja Suomeen. Lapin matkailun vientiarvo oli vuonna 2023 jo miljardi euroa. Kestävän matkailun kasvunäkymät ovat hyvät. Matkailualueet ja -yritykset yhteistyössä alan sidosryhmien kanssa kehittävät ja markkinoivat matkailupalveluja eri teemoihin liittyen kansainvälisille ja kotimaan matkailijoille.

Jalostus ja valmistava teollisuus

OECD:n (2023) mukaan teollisuus on merkittävä kasvun veturi maaseutualueiden taloudessa. Teollisuuden osuus maaseudun työpaikoista on huomattava: vuonna 2018 noin 1 viidestä maaseudun työpaikasta oli teollisuudessa. Vaikka maaseutualueilla asuu vain 28 prosenttia OECD:n väestöstä, niiden osuus OECD:n teollisuuden työpaikoista oli lähes puolet (48 prosenttia). Useilla maaseutualueilla teollisuuden rooli voi olla vieläkin suurempi. Tehdasteollisuuden suora osuus maaseudun bruttoarvonlisäyksestä kasvoi OECD:n maaseutualueilla 18,5 prosentista 21,1 prosenttiin

⁴⁰⁶ Suomen CAP-suunnitelma.

⁴⁰⁷ VN 2025:14

⁴⁰⁸ VN 2025:13

vuodesta 2000 vuoteen 2019. Lisäksi tehdasteollisuus tukee merkittävää osaa tuotantoketjun alkupään palvelualojen työpaikoista.⁴⁰⁹

Maaseudulla on runsaasti erilaisia tuotannon toimijoita, kuten maataloustuotteiden ensimmäisen ja toisen asteen jalostusyrietykset, keskisuuret perheyrietykset ja suuret monikansalliset yrietykset. Monilla OECD:n maaseutualueilla tehdasteollisuudella ei ole globaaleilla markkinoilla enää samanlaajuisia kilpailuetuja alhaisten työvoimakustannusten vuoksi, minkä vuoksi on löydettävä tapoja erikoistua. Valmistusprosesseissa digitaalisten ja kehittyneiden teknologioiden, kuten automaation, käyttö on kasvanut. Teollisuustoiminnassa maaseutualueiden teknologiaintensiteetti on matalampi kuin metropolialueilla. Vuodesta 2008 vuoteen 2019 korkean ja keskisuuren teknologian teollisuuden keskimääräinen osuus maaseudun tehdasteollisuuden työpaikoista kuitenkin kasvoi 5,7 prosentista 6,4 prosenttiin. (emt.)

Vihreä siirtymä luo uusia tuotannollisia vaatimuksia ja näkymiä. Maaseutualueilla on yleensä suuremmat osuudet päästöjä aiheuttavista teollisuudenaloista. Lisäksi maaseutualueet ovat hyvin riippuvaisia liikenteestä tuotantonsa siirtämiseksi ja viemiseksi, mikä lisää kasvihuonekaasupäästöjä. Siirtyminen nettomääräiseen nollapäästötalouteen voi kuitenkin tarjota innovaatio - ja kehitysmahdollisuuksia. Maaseutualueet kattavat noin 80 prosenttia OECD:n maa-alasta, ja ne sisältävät suurimman osan vedestä ja muista luonnonvaroista, jotka voivat myös tuottaa uusiutuvia ja puhtaampia energialähteitä tuotantotoimintaan. (emt.)

Teollisuuden osaamis- ja työvoimatarve on muutoksessa. Maaseutualueet voivat hyödyä teollisuuden murroksista, esimerkiksi automaation hyödyntämisestä, osaamisvaheen vastapainoksi. Vihreä siirtymä voi tarjota vaihtoehtoisia työpaikkoja, mutta tällä hetkellä syrjäisillä maaseutualueilla vihreiden työpaikkojen osuus voi olla jopa 5 prosenttia verrattuna pääkaupunkeihin, joissa niiden osuus voi olla jopa 30 prosenttia. Samalla kun suurin osa vihreiden työpaikkojen kasvusta odotetaan tapahtuvan miesvaltaisilla aloilla, on myös puuttettava mahdollisiin sukupuolten välisiin eroihin. Naisten osuus vihreistä työpaikoista on tällä hetkellä vain 28 prosenttia. Teollisuuden työpaikat ovat kokonaisuudessaan pääosin miesten (70 prosenttia) hallussa. (emt.)

Valtioneuvoston selonteko teollisuuspolitiikasta (2025) nostaa esiin, että väestö- ja elinkeinorakenteiden kehitys yhdessä globaalien muutosvoimien kanssa on vaikuttanut jo pitkään alueellisten erojen kasvuun Suomessa. Teollisuuspoliittisissa toimenpiteissä on tärkeää tunnistaa ja hyödyntää alueiden erilaiset vahvuudet ja voimavarat. Monet teollisuusalat ovat varsin paikkasidonnaisia esimerkiksi logististen yhteyksien, raaka-aineiden saannin, alihankintaverkostojen tai osaavan työvoiman saatavuuden

409 OECD (2023). The Future of Rural Manufacturing, OECD Rural Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/e065530c-en>.

vuoksi.⁴¹⁰

Alueet eroavat suuresti yritysten ja uusien investointien sijoittumisessa. Puhtaan siirtymän investoinnit ja investointiaikeet painottuvat läntiseen ja osin eteläiseen Suomeen. Pohjois-Suomessa kilpailu muiden Pohjoismaiden kanssa osaavasta työvoimasta uusien puhtaan siirtymän investointien houkuttelussa on keskeinen alueellinen erikoispiirre. Venäjän rajan ja markkinoiden sulkeutuminen on vaikuttanut erityisen voimakkaasti itäisen Suomen elinkeinojen ja teollisuuden kehitysedellytyksiin. (emt.)

Yhtenä selonteossa mainittuna tavoitteena on turvata hyvin toimivat logistiset yhteydet ja infrastruktuuri teollisen toiminnan kehittymiselle ja eri puolilla maata sijaitsevien resurssien täysipainoiselle hyödyntämiselle. Tavaraliikenteen toimivuuden ja kilpailukyvyn rinnalla varmistetaan energiainfrastruktuurin kehittäminen sekä digitaalisen infrastruktuurin toimintavarmuus ja turvallisuus avainteknologioiden hyödyntämiseksi. Luomalla hyvin toimivia teollisia keskittymiä on mahdollisuus saada Suomeen investointeja, joissa haetaan synergiaetuja mm. teollisuuden sivuvirtojen hyödyntämisestä, puhtaan energian tarjonnasta sekä logistiikan ja infrastruktuurin tehokkuudesta. (emt.)

Luontohyvinvointi

Luonto- ja eläinavusteiset palvelut yhdistävät luonnon hyvinvointivaikutukset ja ammatillisen ohjauksen tarjoten kestäväää ja vaikuttavaa tukea sosiaali- ja terveystalouteen. Luontolähtöiset menetelmät edistävät hyvinvointia, osallisuutta ja ennaltaehkäisevää terveydenhuoltoa samalla, kun ne vahvistavat paikallista elinvoimaa ja kestäväää kehitystä. Luonnon merkitystä ihmisen fyysiselle, psyykkiselle ja sosiaaliselle terveydelle, ja sitä kautta sairauksien ennaltaehkäisylle, tukevat useat kansalliset ja kansainväliset tutkimukset.⁴¹¹

Ottamalla luonto- ja eläinavusteisuus huomioon hyvinvointialueen strategioissa sekä palveluissa voidaan vähentää sote-kustannuksia nopeuttamalla kuntoutumisen prosesseja sekä tarjoamalla ratkaisuja ongelmien ennaltaehkäisyyn. Luontolähtöisiä toimintatapoja ja -malleja voidaan hyödyntää kuntien ja alueiden hyvinvointisuunnittelussa, sosiaali-, terveys- ja työllisyyspalveluissa sekä koulujen ja päiväkotien opetuksessa⁴¹².

Luontoavusteisten palvelujen laajenemisen haasteena on hyvinvointialueiden kustannuskriisi, mikä tarkoittaa monestikin yksityisten ostopalveluiden karsimista. Tilanne on vahvan ristiriitainen, sillä asiakkaiden tarve voimavaralähtöiselle tuelle, jota luontolähtöiset palvelut tarjoavat, ei ole vähentynyt, vaan entisestään kasvanut yhteiskunnan

410 VN 2025:39

411 Tyrväinen ym. 2024

412 THL.fi

muutosten myötä. Lisäksi hyvinvointialueiden toiminnan uudelleen järjestelyn takia yrittäjien yhteydet ja verkostot sotesektorille katkesivat mm. henkilöiden uudelleen sijoittamisen myötä. Jotta yrityksillä olisi realistiset mahdollisuudet osallistua hyvinvointialueiden palvelutarjontaan esimerkiksi palvelusetelillä katettavien palveluiden osalta, ne tarvitsevat vahvemmat yhteydet hyvinvointialueisiin sekä osaamista tuotekehitykseen markkinavuoropuhelun ja yhteiskehittämisen pohjalta.

Maaseutu houkuttelevana merkityksenä – brändinä

Päivitetylle tulkinnalle maaseudusta on tutkitusti kysyntää. Maaseutu tarjoaa tutkitusti houkuttelevia, haluttavia ja uskottavia merkityksiä myös kaupunkilaisille nuorille aikuisille. "Paikkaseksikkyys" yhdistää maaseudun ja kaupungin visuaaliset ja kulttuuriset piirteet ja luo maaseutukuvan, joka vetoaa trenditietoisiin. Maaseutualueilla sijaitsevat yritykset, jotka hyödyntävät paikallisia ominaisuuksia yritystoiminnassaan ja markkinoinnissaan luovat laajemmin positiivista mielikuvaa maaseudusta. Eri aloilla toimivat yritykset tuovat maaseutua kaupunkiin ja kaupunkia maaseutualueille, niiden välille syntyy merkityssuhteita ja konkreettista vuorovaikutusta. Maaseutu on osa suomalaista yhteiskuntaa niin toiminnallisesti kuin mielikuvallisesti. Tutkimus osoittaa maaseudun mielikuvan tärkeyden ja sen laajentamisen tarvetta⁴¹³.

Maaseutu ja kaupunki eivät muodosta toisistaan irti leikkautuvia todellisuuksia, vaan kumpikin sisältää toisiinsa sekoittuvia aineksia ja symbolisuhteita. Paikan käsitteellä maaseutukontekstissa on mielenkiintoista tarjottavaa pitkälle eriytyneessä globalisaation ja kaupungistumisen rytmittämässä maailmassa. Liikkuvuus, ketteryys, innovatiivisuus ja luovuus ovat myös maaseutumaisuutta. Yrityksillä on suuri rooli ja vastuu alueellisen ja paikallisen imagon muodostamisen ja mielikuvien luomisessa, sillä paikoista muodostetaan mielikuvia osittain yritysten kautta. On maaseudulla toimivia yrityksiä, jotka luo vahvasti haluttavia maaseutumielikuvia tuotteittensa ja brändiensä kautta⁴¹⁴.

Erityisesti parantuneet mahdollisuudet etätööhön ja etäopiskeluun ovat lisänneet mahdollisuuksia viettää enemmän aikaa maaseudulla. Monipaikkainen elämäntapa on vahvistunut, osittain koronapandemian myötä, ja on muuttamassa käsityksiämme maaseudun roolista yhteiskunnassa. Suomalaisen maaseudun on mahdollista olla haluttava myös kaupungeissa ja erityisesti nuorten aikuisten silmissä⁴¹⁵.

413 Honkaniemi 2023

414 Lundström ym. 2019, Maaseutubarometritutkimukset 2020 ja 2023.

415 Maaseutubarometritutkimukset 2020, 2023

Sosiaalisella medially on merkittävä rooli, sillä sen kautta on mahdollista tavoittaa suuria ihmisjoukkoja. Muihin paikkoihin luotujen verkostojen kautta paikalliset maaseudulla toimivat yritykset ovat onnistuneet luomaan ylipaikallisia yhteenliittymiä, jotka kiinnostavat laajasti kuluttajia myös kaupungeissa ja maaseudun ulkopuolella, myös kansainvälisesti, jopa globaalisti. Tämä ei välttämättä tarkoita paikallisen ulottuvuuden katoamista vaan eräänlaista aitouden ja maaseutumaisuuden uudelleen määrittelyä. Erityisesti erilaisten maaseudulla vaikuttavien toimijoiden kyvyllä tulla osaksi alueen tai paikan kehitystä tukevia verkostoja on vaikutuksensa laajemminkin maaseutupaikkojen elinvoimaisuuden muodostumisessa. Tästä esimerkkinä ovat lukuisat valokuitu-osuuskunnat, jotka vaikuttavat maaseutupaikkojen suhteelliseen asemaan.⁴¹⁶ Toimivien tietoliikenneyhteyksien mahdollistama tiedon, ajatusten ja merkitysten leviäminen ja vaihto edistää maaseutumaisuuden ja kaupunkimaisuuden sekoittumista.

6.9 Resilienssi, varautuminen ja turvallisuus

Yhteiskunnan turvallisuusstrategian (jäljempänä YTS) kuvaamiin yhteiskunnan elintärkeisiin toimintoihin kohdistuu ihmisten aiheuttamia, teknologisesta kehityksestä syntyviä ja luonnosta aiheutuvia moninaisia uhkia. Turvallisuushkat ovat moninaistuneet samalla kun niiden ennakkovaroitusaika on lyhentynyt. Suomen ja Euroopan turvallisuusympäristö muuttui perustavanlaatuisesti Venäjän hyökättyä Ukrainaan helmikuussa 2022. Turvallisuustilanne on vakava, vaikeasti ennakoitavissa ja voi muuttua nopeastikin. Kansallisen tason turvallisuustilannetta on avattu puolustuselonteossa, YTS:ssä sekä valmisteilla olevassa sisäisen turvallisuuden selonteossa.

Yhteiskunnan elintärkeät toiminnot on kuvattu YTS:n kokonaisturvallisuuden toimintamallin timantissa, joka kuvaa yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen keskinäistä suhdetta ja vahvaa kytköstä toisiinsa. Vuoden 2025 päivityksen myötä henkinen kriisikestävyys on nostettu kokonaisturvallisuuden timantin kärkeen. Strategiassa korostetaan yksilöiden roolia yhteiskunnan turvallisuuden avaintoimijoita. Jokaisella on perustuslaillinen oikeus turvallisuuteen, mutta myös velvollisuus toimia kykyjensä mukaisesti turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta vahvistavalla tavalla. Yksilöt toimivat osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa ja heidän toimintakykynsä ja turvallisuutta vahvistavat tiedot, taidot ja asenne muodostavat yhteiskuntamme kokonaisturvallisuuden perustan⁴¹⁷.

416 Honkaniemi ym. 2021: 26; Huovari ym. 2020; Pitkänen ym. 2018b; Haukkala 2011; Somerpalo 2006: 36–37.

417 Valtioneuvosto 2025

Maaseutualueilla kuten myös kaupungeissa ja niiden kehittämisessä korostuu erityisesti yhteisöllinen perusresilienssi, joka luo perustan akuuttiresilienssille⁴¹⁸. Paikallisella kansalaistoiminnalla on tutkitusti keskeinen vaikutus resilienssille, varautumiselle ja turvallisuudelle. Tuore tutkimus jakaa resilienssin akuuttiresilienssiin (esim. toimintavalmius, henkinen kriisinkestävyys ja materiaallinen varautuminen) ja perusresilienssiin, joka konkretisoi pitkäjänteistä työtä, uudistumista ja yhteisöllisyyden merkitystä⁴¹⁹.

Pitkäjänteinen kriisinkestävyys rakentaminen edellyttää yhteistyötä, jossa tunnustetaan ja otetaan huomioon myös yhteisöllinen toimintatapa. Yhteisöllisyydestä on maaseutualueiden kansalais- ja vapaaehtoistoimijoilla vankka kokemuspohja. Edellä mainittuun perusresilienssin käsitteeseen kuuluvat osallisuus, kulttuuri, luontoperusta, siivitys ja demokratia. Maaseutualueiden toimintaympäristöissä tämä tarkoittaa, että paikallinen kansalais- ja vapaaehtoistoiminta, kuten esimerkiksi kylätoiminta, metsästys ja nuorisotoiminta, rakentavat perusresilienssiä ja luovat valmiutta häiriössä selviämiseen.

Väestömäärään suhteutettuna maaseutumaisilla alueilla onkin kaupunkeja enemmän järjestöjä. Erityisen paljon (väestömäärään suhteutettuna) niitä on sellaisissa harvaan asutun ja ydinmaaseudun kunnissa, joiden väestö on keskimääräistä heikommassa sosioekonomisessa asemassa, esimerkiksi työttömyys- tai pienituloisuusasteella mitattuna. Maantieteellisesti tarkasteltuna, kolmas sektori siis keskittyy suhteellisesti eniten maaseutumaisille alueille, joissa on suhteellisesti mitattuna korkea kysyntä niiden tarjoamille palveluille. Näillä alueilla kolmannen sektorin toimintaa tukevat paikalliset resurssit, kuten väestön mediaanitulot, yritysten liikevaihto tai kuntien myöntämät avustukset ovat yleisesti Suomen keskiarvoa matalammat⁴²⁰. Kansalaisyhteiskunta ei ole yhdenvertainen, ja onkin tärkeä miettiä, millä tavalla osallistumisoikeus toteutuu esimerkiksi erilaisilla alueilla, ja millä tavalla tuetaan sitä, että kansalaistoiminnan mallit ja menetelmät esimerkiksi haavoittuvassa olevien mukaan saamisessa yhteisöön myös skaalautuvat erilaisille paikallisille tasoille. Resilienssin kehittämisessä kuntien ja hyvinvointialueiden merkitys on kiistaton, sillä esimerkiksi kunta voi toimia alustana kansalaistoimijoiden yhteiselle vuorovaikutukselle ja siten olla osaltaan rakentamassa yhteisöllistä resilienssiä.

YTS:ssä todetaan, että ihmisten keskinäinen luottamus on keskeinen yhteiskuntaa koossa pitävä tekijä. Luottamus lähimmäiseen tai tuttuun toimijaan mahdollistaa jatkuvuutta, mitä maaseutualueilla ei enää tue esimerkiksi julkisten

418 Mäenpää ym. 2025

419 Fehnle ym. 2024

420 Itä-Suomen yliopisto, TOTAL-hanke

palveluverkkomuutosten ennakoimattomuus tai päätösten vaikutukset⁴²¹. Maaseutu-alueilla on paikallisten kansalais- ja vapaaehtoisten toimesta jo pitkään ylläpidetty kaupungeissa julkisen tai yksityisen sektorin hoidettavana olevia yhteiskunnallisia tehtäviä ja toimia, kuten tiestön rakentaminen ja ylläpito, vesihuollon rakentaminen, uusiminen ja ylläpito, laajakaistayhteyksien rakentaminen ja ylläpito, lastenhoito ja vanhusten kotona-asumista tukevat palvelut sekä esimerkiksi saattaminen palveluihin kaupunkien taajamiin. Kansalaistoiminnan voimavaroja, osaamista ja tiedon hyödyntämistä ajatellen verkostojen koordinoinnissa ja johtamisessa on kuitenkin puutteita, kuten edellä on kuvattu. Samalla on kansalaisyhteiskunta murroksessa, johtuen ikääntymisestä, mikä koskettaa erityisesti maaseutualueita ja Itä-Suomea. Uusia toimijoita on vaikea saada mukaan koko massa⁴²².

Tarve yhteisölliselle ja yhteisölähtöiselle paikalliselle varautumiselle on edelleen korostunut viime vuosien sään ääri-ilmiöiden (myrskyt) myötä. Tarpeeseen vaikuttaa väestönmuutos ja sen myötä yksinasumisen merkittävä lisääntyminen. Sosiaaliset ongelmat, kuten mielenterveys- ja taloushaasteet sekä yksinäisyys, horjuttavat turvallisuuden kokemusta maaseutualueilla. Harvaan asuttujen alueiden turvallisuusraportti kuvaa ilmiön korostumista kriisien aikana, kuten koronapandemia ja Ukrainan sota ovat osoittaneet. Keskeisiä huolenaiheita ovat tieinfran kunto, tietoliikenneyhteyksien kattavuus sekä turvallisuusviranomaisten palveluiden keskittyminen. Myös hyvinvointialueiden palveluita vähennetään ja palvelupisteet ovat entistä kauempana. Kulttuuri- ja kirjastopalvelujen ylläpitäminen sekä kulttuuriperinnön suojelu tukevat henkistä hyvinvointia ja osallisuutta yhteiskuntaan, mihin vaikuttaa muutokset kirjastopalveluiden verkostossa. Palveluiden supistuessa ja loitontuessa harvaan asutuilla alueilla paikallinen turvallisuus on yhä riippuvaisempi paikallisten toimijoiden, kuntien, järjestöjen ja asukkaiden aktiivisuudesta.

Paikallistuntemus on kriittinen asia. Maaseudulla toimivat yhteisöt ja yhdistykset ovat tärkeä kumppani kunnille ja hyvinvointialueille hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisessä. Korostuneesti tämä näkyy harvaan asutuilla alueilla, jossa julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan kumppanuus muodostuu pitkälti yhdistysten ja kyllien omaehtoisen toiminnan ja vapaaehtoistyön tukemisesta. Sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävänä on kuitenkin turvata kaikissa olosuhteissa väestölle keskeiset palvelut, terveellinen elinympäristö ja toimeentulo. Turvallisuuskomitea antoi suosituksen alueellisen ja paikallisen varautumisen yhteensovittamisen edistämiseksi⁴²³.

421 Kattilakoski & Rantamäki 2016; Kattilakoski 2022 ; Kattilakoski ym. (toim.) 2024 ym.

422 Kattilakoski ym (toim.) 2024

423 Turvallisuuskomitea 2022

Maaseudulla tarvitaan enemmän omatoimisen varautumisen koulutuksia ja myös varautumisen kehittämistä yhteiskunnan häiriö- ja kriisitilanteiden varalle. Kyläturvallisuuden eteen tehdäänkin paljon työtä eri tahojen toimesta. Kyläturvallisuustyön tavoitteena on selkeyttää kylien ja paikallisten yhteisöjen roolia turvallisuustoimijoina ja lisätä yhteistyötä kyläturvallisuuteen liittyvien toimijoiden välillä. Paikallisten yhteisöjen turvallisuustyö on tärkeää arjen turvallisuuden, häiriötilanteisiin varautumisen, yhdenvertaisuuden ja huoltovarmuuden kannalta. Hankkeilla on vahvistettu ja vahvistetaan kylien varautumista, kriisinkestävyyttä ja turvallisuuden tunnetta sekä lujitetaan valtakunnallisen kyläturvallisuustyön perustaa. Tietoa toiminnan tueksi on jo runsaasti. Viranomaisilla on käytössä häiriötilanteiden viestiverkkoja, mutta tiedon kulkemiseen kansalaisille ja kylien asukkaiden keskuudessa on kiinnitetty toistaiseksi vähemmän huomiota. Kyläradio toiminnan myötä kiinnostus asiaan on kuitenkin herännyt eri puolilla Suomea. Myös maaseuturahaston tuella hankitut sydäniskurit tuovat turvaa jo monille kylille⁴²⁴.

Vapaaehtoiset palokuntayhdistykset (sopimuspalokunnat) tuottavat turvallisuuteen liittyviä palveluita lähellä. Kansallisesti tarkasteltuna 46 prosenttia pelastustoiminnan tehtävistä ovat sellaisia, joita hoidetaan sopimuspalokuntien toimesta. Maaseudulla sopimuspalokuntien merkitys korostuu, kun noin 90 prosenttia pelastustoiminnan tehtävistä hoidetaan niiden voimin. Suomen 900 palokunnasta reilut 700 on sopimuspalokuntia ja ne painottuvat maaseudulle. Palokuntayhdistysten merkitys vaihtelee paikoittain. Jossain tapauksissa palokuntayhdistys voi olla hyvin aktiivinen monissa paikallisissa yhteisissä aktiviteeteissa. Palokuntanuorisotyö on tärkeä syrjäytymisen näkökulmasta. Monin paikoin palokuntayhdistys on tuottanut hyödyllistä turvallisuuskasvatusmateriaalia kouluille ja päiväkodeille. Myös humanitaarisissa tehtävissä useat palokuntayhdistykset ovat ottaneet roolia. Ulottuupa muutamia lonkeroita kulttuurin tuottamiseenkin. Useissa maakunnissa on kuitenkin tilanne, että palokuntayhdistyksiin ei saada väkeä. Ihmisten vapaa-ajasta ja sieluista kilpaillaan monin tavoin ja myös palokuntayhdistykset joutuvat pohtimaan erilaisia vetovoimatekijöitä.

Rajavartiolaitoksella on merkittävä rooli harvaan asutun rajaseudun ja saariston turvallisuuden ylläpitämisessä. Rajavartiolaitoksen raja- ja merivartiostot osallistuvat ensivastetoimintaan saaristossa ja muulla harva-alueella hyvinvointialueiden kanssa tehtyjen sopimusten perusteella. Lisäksi Vartiolentolaivueella on myös ensihoitotason täyttäviä yksiköitä, jotka suorittavat tehtäviä pääasiassa saaristossa.

Turvallisuuden ylläpitämisessä poliisin rooli on edellä mainittujen turvallisuusviranomaisten lisäksi merkittävä. Harvaan asutuilla alueilla pidetään tärkeänä, että poliisi näkyy arjessa. Iso osa maaseudulla asuvista kokee kuitenkin poliisin olevan heikosti tavoitettavissa. Poliisin resurssien painottuessa kaupunkeihin ja isompiin

424 Suomen Kylät ry (2025)

kuntakeskuksiin palvelutarpeen ilmaantuessa poliisin yksikköä joudutaan odottamaan usein pitkäänkin. Poliisi on pyrkinyt kehittämään toimintamalleja maaseudun arjen turvaamisessa. Poliisi toteutti harvaturva-projektin 2021-2023. Projektin myötä maaseudun ihmiset kokivat poliisin näkyvyyden lisääntyneen ja turvallisuuden tunteen kasvaneen. Projektista saatuja oppeja hyödynnetään jatkossa kaikissa harvaan asuttujen alueiden kunnissa koko Suomen alueella.

YTS:n toiminta-ajastus elintarvike- ja päivittäistavarahuollon turvaamisen osalta on, että elintarvikehuoltoa sopeutetaan ilmastonmuutoksen vuoksi muuttuviin olosuhteisiin. Elintarvikehuollon kannattavuutta, toimintavarmuutta ja jatkuvuudenhallintaa kehitetään yhteistyössä viranomaisten ja elinkeinoelämän kanssa. Elintarvikehuollon turvaamisen osalta varmistetaan myös työvoiman maahanpääsy, joka koskee erityisesti kausityövoimaa. EU:n maatalouspolitiikan osalta pyritään varmistamaan pohjoisissa oloissa taloudelliset toimintaedellytykset riittävän omavaraisen tuotannon turvaamiseen. YTS:n toiminta-ajatuksessa myös todetaan, että ”vaikutuksia elintarvikehuoltoon arvioidaan yhteiskunnallisessa päätöksenteossa, kuten kaavoituksessa, maaseutualueiden elinvoimaisuuden ylläpidossa ja lakisääteisissä vaatimuksissa”. Väestöennusteiden mukaisen kehityksen toteutumisella on vaikutus elintarvikehuoltoon, minkä lisäksi on huomioitava, että maaseudun kehittäminen kuuluu vain MMM:n hallinnon alaan; kehittämisen perusedellytyksiin (asuminen, liikkuminen, yhteydet, perus- ja välttämättömyyspalvelut) vaikutetaan kuitenkin myös muilla hallinnonaloilla, kuten edeltävissä luvuissa on avattu.

Huoltovarmuuden tavoitepäätöksen mukaan aluetason huoltovarmuustoiminnan tavoitteena on, että huoltovarmuuden kannalta kriittiset alueelliset toiminnot on turvattu erityisesti pitkäkestoisissa ja vakavissa häiriötilanteissa eri toimijoiden yhteistyöllä. Alueellisen huoltovarmuustoiminnan päätehtäviä ovat elinkeinoelämän ja viranomaisten jatkuvuudenhallinnan tukeminen ja varautumistoimien yhteensovittaminen, elinkeinoelämän varautumisen yhteistoimintaverkoston ylläpito ja kehittäminen, alueellinen riskiarviointi huoltovarmuuden näkökulmasta sekä alueellisen huoltovarmuuden jatkuva kehittäminen. Huoltovarmuudella tarkoitetaan väestön toimeentulon, maan talouselämän ja maanpuolustuksen kannalta välttämättömän kriittisen tuotannon, palvelujen ja infrastruktuurin turvaamista normaaliolojen vakavissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Suomen huoltovarmuusjärjestelmän kulmakivi on julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välinen yhteistyö ja vuorovaikutus paikallisella, alueellisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Huoltovarmuus on osa kokonaisturvallisuuden perustaa. Valtioneuvoston päätös huoltovarmuudesta⁴²⁵ (2024) ilmaisee

425 Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista 24.10.2024 (568/2024)

huoltovarmuuden kehittämisen painopisteeksi lähivuosien aikana varautuminen sotilaalliseen uhkaan ja hybridiuhkiin.

Turvallisuuden ja maaseudun erityispiirteiden kannalta huomioitava asia ovat myös autioituvat tilat ja talot. Maaseutualueiden tyhjästä rakennuksista on valmisteilla selvitys ympäristöministeriössä. Selvitys valmistuu alkukesällä 2025.

Kokonaismaanpuolustuksen näkökulmasta on tärkeää, että poikkeusoloihin varautumisessa huomioidaan sotilaallisen maanpuolustuksen toimintaedellytykset ennakkoivasti jo normaalioloissa esimerkiksi säädösvalmistelussa, infrastruktuurin kehittämisessä, politiikkatoimissa ja kansainvälisessä yhteistyössä. Esimerkiksi sotilaallisen liikkuvuuden ja kaksikäyttöisyyden tarpeita on väyläverkostolla tällä hetkellä ympäri Suomen, erityisesti Pohjois-Suomessa. Huoltovarmuusjärjestelmä on keskeinen väline, jolla tuetaan kokonaismaanpuolustuksen tavoitteita.

Vakavin suomalaiseen yhteiskuntaan kohdistuva uhka on sota, mikä korostaa erityisesti puolustuskyvyn merkitystä. Sotilaallinen maanpuolustus nojaa yhteiskunnan kaikkien sektoreiden tukeen ja vahvaan maanpuolustustahtoon. Kokonaismaanpuolustukseen kuuluvat kaikki ne kansalliset ja kansainväliset sotilaalliset ja siviilialojen toimet, joilla turvataan sotilaallisen maanpuolustuksen toimintaedellytykset kaikissa turvallisuustilanteissa. Valtioneuvoston puolustusselonteko (2024) linjaa Suomen puolustuksen kehittämistä osana Natoa. Suomen puolustus perustuu vahvaan kansalliseen puolustuskykyyn osana liittokunnan yhteistä pelotetta ja puolustusta. Puolustusta kehitetään pitkäjänteisesti, suunnitelmallisesti ja kokonaisuutena vastaamaan toimintaympäristön kasvaviin vaatimuksiin. Puolustusjärjestelmän kehittäminen perustuu arvioon mahdollisista Suomeen kohdistuvista sotilaallisista uhkista. Sotilaallinen maanpuolustus nojaa yhteiskunnan kaikkien sektoreiden tukeen ja vahvaan maanpuolustustahtoon.

KYLÄTURVALLISUUTTA JA KYLÄVARAA PAIKALLISISSA YHTEISÖISSÄ: NAAPURIA EI JÄTETÄ

Kyläturvallisuus on konsepti, joka on muotoutunut sadoissa kylissä, eri alueilla, eri puolilla Suomea, tavoitteena vahvistaa arjen turvaa ja varautumista. Arjen sujuvuuteen ja turvallisuuteen liittyviä riskejä on kartoitettu ja tunnistettu ja niihin on vastattu yhteisölähtöisesti. Kyläturvallisuustoiminta on jo laajaa, alueellisia hankkeita ja toimintaa muun muassa Pohjois-Karjalassa, Pohjois-Savossa ja Pohjois-Pohjanmaalla.

Varautumista laajempiin häiriö ja kriisitilanteisiin tehdään myös paikallislähtöisesti ja yhteisölähtöisesti. EU:n maaseuturahaston rahoittamalla Suomen Kylät ry:n hallinnoimassa Kylävara-hankkeessa viedään mallia eteenpäin.

Konkreettisesti kyläturvallisuuden ja kylävaran kehittämisellä syntyy työkaluja turvallisuuden kehittämiseen paikallisella tasolla yhteisöllä lähtien. Kansalais- ja vapaaehtoisten voima tuo turvallisuustoiminnan jatkuvuutta maaseudulle.

Huomioitavaa on, että paikallisen kylätason riskit liittyvät usein tietoliikenneyhteyksien puutteeseen tai puutteisiin, teiden liukkauteen tai liikenteeseen, sähkökatkoihin sekä sairauskohtauksiin, tulipaloihin tai esimerkiksi lähisuuhdeväkivaltaan. Kyläturvallisuuden tavoitteellisen vahvistamisen taustalla voi olla kylällä, naapurikylällä tai alueella tapahtunut tragedia. Tavoitteena voi olla hyvä elämä kylällä nyt ja 10-vuoden päästä. Ikääntyminen luo oman haasteensa, mutta kylän lähiverkosto toimii usein hyvänä tukena elämässä selviytymisessä. Kyläturvallisuuteen kuuluu varautumisen opettelemista ja harjoittelemista. Kyläyhteisö toimii yhteisten asioiden hyväksi.

Kyläturvallisuus tarkoittaa paikallisten yhteisöjen kykyä varautua ja reagoida erilaisiin häiriö-, poikkeus- ja kriisitilanteisiin. Kyläturvallisuuden kehittämisessä korostuvat yhteisöllisyys, paikallistuntemus ja naapuriapu, jotka ovat kylien vahvuuksia.

Kylien turvallisuussuunnitelmia laaditaan yhä enemmän ja muutoinkin on herätty siihen, kuinka voitaisiin enemmän hyödyntää lähellä olevia ja paikallisia voimavaroja. Viranomaisten ja asukkaiden yhteistyön pohjalta rakentuvat toimintamallit lisäävät kokonaisvaltaisempaa häiriöiden ja kriisien hallintaa. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan kylien pelastusryhmä-mallilla kyliä aktivoitiin omaan turvallisuuden tuottamiseen. Pelastuslaitos koulutti tarpeellisilta osin kylien asukkaita erilaisiin lähellä tapahtuviin tilanteisiin, kuten luonnon aiheuttamiin onnettomuuksiin. Lisäksi yhteinen tilannekuva lähiyhteisön voimavaroista saa helpommin kääntymään ennemmin naapurin puoleen kuin hälyttämään virkavallan apua. Korona-aikaan pelastusryhmät aktivoituivat muun muassa vanhusten kauppa-asioiden hoitamiseen. Toimivat ja luotettavat tietoliikenneverkot ja tiestö tukevat kyläturvallisuutta.

Pelastuslaki velvoittaa jokaista ihmistä omatoimiseen varautumiseen. Turvallisuus ja turvallisuuden tunne ovat osa kylien arkea, hyvinvointia ja elinvoimaisuutta ja siksi niihin kannattaa kiinnittää huomiota. Turvallisuuden tunne syntyy esimerkiksi turvallisesta koti- ja asuinympäristöstä, toimivista peruspalveluista, työstä ja toimeentulosta sekä luottamuksesta siihen, että apua on saatavilla tarvittaessa.

Valtakunnalliseksi konseptiksi muodostumassa oleva Kylävara kokoaa yhteen tiedot paikallisen yhteisön voimavaroista ja keinoista sekä viranomaisten kanssa tehdystä yhteistyöstä. Edelleen varautumista ja kuntien turvallisuussuunnittelua tulee soviittaa osana kunnan valmius- ja turvallisuussuunnittelun kokonaisuutta. Aloitteellisuus tulee olla viranomaisilla.

Lähteitä: suomenkylat.fi, kylamme.fi

Lähteet

Täydennetään lausuntokierroksen jälkeen.

luonnos